

A
FINN KÖLTÉSZETRŐL

TEKINTETTEL

A MAGYAR ŐSKÖLTÉSZETRE.

BARNA FERDINÁND

LEV. TAGTÓL.

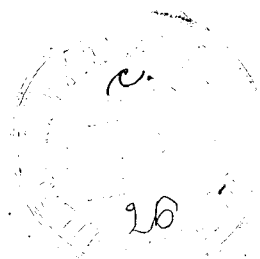
PESTEN.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1872.

294

Pest, 1872. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

A FINN KÖLTÉSZETRŐL

TEKINTETTEL A MAGYAR ÖSKÖLTÉSZETRE.

Olvastatott a M. T. Akadémia 1870. márcz. 7-én és 28-án tartott ülésein.)

Az altáji összehasonlító nyelvészet fontossága ugyan ma már a t. Akadémia nyelvészeti osztályában nem csak el van ismerve, de sőt a m. évi május 31-én tartott összes ülés alkalmával, midőn e diszes testület egyik nagyérdemű tagja Fogarasi János urnak — egy a kazáni egyetemre a rokon nyelvek, s különösen a mongol nyelv tanulmányozása végett küldendő magyar ifjú utaztatása költségei fedezésére tett nagylelkű alapítványa tárgyalatott, nem egy tekintélyes tagja Akademiánknak a tudomány ez ágát határozottan nemzetinek s olyannak nyilatkoztatta ki, melyen a magyar faj legelső sorban van hivatva tudományos vizsgálatokat tenni, s melyen legbiztosb sikerrel várható a fáradságot jutalmazó szép eredmény.

Igy állanak a dolgok a t. Akadémia kebelében, — más kérdés az: mit tart e tanulmányokról a nagy közönség? Fájdalom, itt még most is a régi előítélettel találkozunk, mely hazafiui köteleességet vél teljesíteni, midőn nemzetünknek az altáji népekhez tartozhatását, nyelvünknek azokéval rokon voltát egyszerűen megtagadja, mielőtt még e téren vizsgálatokat tett, s magának meggyőződést igyekezett volna szerezni a dolgok mibenlétéről. Nálunk ugyanis mint min-

den vállalat, úgy a tudományos erőfeszítések sikere is nem annyira a ráfordított munkálkodás belterjessége-, az eljárás körüli szilárdság-, s lelkiismeretesség-, a tett tanulmányok komolysága-, alapos voltától, mint inkább a reclameok ügyessége- s erélyességétől, a vele foglalkozók érdem szerint, avagy a nélkül kiküzdött népszerűségétől függ, — azért leg-hatalmasb lökést képes annak adni oly ember, a kinek tekintélye, hírneve, nagy népszerűsége van, mert a nagy tömeg tekintélyek után indul, s napról napra gyérül azok száma, a kik saját szemekkel szeretnek látni, s a látott tárgyakról öneszökkal itélni. — Alkalmazzuk a mondottakat az összehasonlító nyelvészetre. Tudjuk, hogy az összehasonlító nyelvészet *az újabb kor eme szülöttje*, és így csak úgy modern tudomány, mint édes testvérei a természet tudományok s ezek között például a földtan (a geologia), a mivel nagy nemzeteknél Európa szerte semmivel sem részesül csekélyebb figyelemben mint ezek.

Mi az oka tehát, hogy csupán csak nálunk nem tud kedvező talajra találni e még csak nem is külföldről importált fiatal csemete? Oka ennek főleg az, hogy sorainkban eddigelő nem találkozott oly ember, a ki úgy lehet egy egészen más téren tekintélyes hírnévnek s népszerűségnek örvendene, a minőt például nálunk költők, regényírók, s főleg politikusok élveznek. Irodalmi tekintélyeink a multban elítélték, s az újabbak ez ítélethez valódi dogmatismussal ragaszkodnak.

E tekintetben a földtan (a geologia) szolgáltathat igen nevezetes s igen tanulságos példát. Vogt Károlynak hozzánk történt ellátogatásáig nem sokkal volt népszerűbb a geologia is nálunk mint az összehasonlító nyelvészet, különbség a kettő közt mindössze is annyi, hogy ezt legalább nem üldözte a hazai irodalom, a mint tette ezt csudálatos következetességgel az altáji összehasonlító nyelvészettel; nem tette nevetségessé az azt mivelő férfiakat, mint tette ezt azokkal, a kik elég bátrak voltak — s tegyük hozzá elég önzéstelenek — egy oly tudomány zászlója alá esküdni, a mely — a mint népiesen mondani szokták — semmit sem hoz a kony-

hára. A körülötte való sürgölődés sem sokkal volt nagyobb mint emennél; ugyanis habár mivelőt a legjobb okon megilleti az elismerés, hogy lelkesen karolták fel s kitartóan ápolták: mindezen jóra való erőfeszítések nagyon hasonlítottak egy oly egészen új bányá kiaknázására fordított beruházásokhoz, melyek egy jobb jövő reményében csak a kész tőkét emésztik a nélkül hogy hasznót hajtanának, ők is elmondhatták: *serimus arbores non nobis sed posteritati*. A nagy közönség úgy a fővárosban mint a vidéken, maradt a régi, s még a legújabb időkben is folyvást-hontmegyei óriás nyomokról, s óriásokról álmodozott, s minden oda mutat, hogy ezen, a földtan által meghazudtolt balhitnek napi lapjaink is hódoltak, melyekben különben ily czikkek meg nem jelenhettek volna. De jött Vogt Károly, s felolvasásait százak látogatták, ezek olvasták, az óriás ködök eloszlottak a levegőbe, — maga az óriás nyomok felfedezője Vogtot eltávozása után vizsgálatok tételére hívta meg, Vogt kinyilatkoztatta, hogy a vizsgálatoktól eredményt nem vár. Mind ez a lapokban napvilágot látott, és így minden oda mutat, hogy e tan alapja az ekként nyert népszerűsítés folytán országzerte meg van vetve. — Az összehasonlító nyelvészet még ily szerencsés véletlennek nem örvendhetett: a mi az összehasonlító nyelvészet terén e részben történt, az mindössze is a jó akaratú Patterson angol író következő nyilatkozata: „Valóban e politikus de nem tudományos országban egy természettudós vagy nyelvész nem bir tekintélyvel, a mig politikai ujságot nem ad ki, vagy a törvényhozó testületben nem ül“; s ily ember sorainkban nincsen, és így még most nem tekintik az avatlanok e tant oly *ne bánts* virágnak, melyhez kellő készület, és sok idő reá fordítását igénylő komoly tanulmányok tétele nélkül egy egész nagy közönség, talán az egész mivelt világ előtt nevetségessé létel terhe alatt hozzá nyulniok nem szabad, ellenkezőleg még oly emberek is, a kiknek agyokban talán teljes életökben meg nem fordult a nyelvészettel foglalkozás gondolata, ha a véletlen valamit játszott kezeikbe, a miről azt sem tudják, hogy mi, a minnek azt tanulmány által nem élesztett lelki szemeik látják,

megdönthetetlen igazságnak adják ki, melynek valóságát csak is a szerintők „hivatlan nyelvészek (*)” — értve itt természetesen az e tannal tüzetesen foglalkozókat, — csak ezek nem látják be.

Sajnálni valók az ily emberek, mert épen e téves nézet nyilvánítások, melyek a szakférfiu ajakán akaratlan is szána-kozó mosolyt költenek, — egyszersmind csalhatatlan jelei a hivatásnak, melynek csak a helyesen megválasztott irány és ösvény hiányzik, hogy a tudománynak derék mivelői legyenek, s melyre ha rá lépnek, a tudománynak úgy lehet oly szolgálatokat tehetnének, melyekről eddig magoknak sem volt a legtavolabbi képzetők is, — hasonlólag egy oly forráshoz, mely jelenlétét csakis iszaposságával, egészségtelen környékével árulja el, s ily állapotában csak kártékony gyomot, kigöngyölgésével betegséget terjeszt, de a mely, ha az azt borító iszaptól megtisztittatik, — hasonlíthatatlan üdeségű s tisztaságú vizével kínálja, s örvendezteti meg a vele élni akarót míg most az ily rajongók csak szaporítják a számaikat, azon kivált nálunk úgy a multban mint jelenben oly sokaknak, a kik egyetlen helyesen megválasztott irány, s azon tett komoly s kitartó tanulmányok hiányában a kétségtelen hivatás, talán lángész félre ismerhetlen jelei mellett elérték ugyan a mire annyira vágynak vala életökben, a hirnevet s jól-roszúl kiérdemelt népszerűséget, de épen az által hogy hiu ábrándok után futva, sem magok nem fedeztek fel új igazságokat, sem a mások által felfedezettteket nem igyekeztek felismerni, terjesztetni, s népszerűsíteni: a tudománynak nem hogy használtak volna, hanem inkább ártottak, mert balvéleményeket, előítéleteket gyökereztettek meg, úgy hogy a tudomány emberének e téren előbb a gyomot kell kiirtani, mielőtt egy új vetéstől üdvös sikert várhatna.

Ezeket tartva szemem előtt, minekelőtte értekezésem sajátképeni tárgyára tüzetesen áttérnék, helyén valónak látom az áltáji összehasonlító nyelvészetre vonatkozólag némi-eket előre bocsátani, melyekből annak fontossága, különö-

*) (Lásd a „Hazánk és Külföld” című képes hetilap 1869-ik évfolyama ápril 8-án „Honnan ered a csötörtők neve” című cikkét.)

sen nemzeti tudományaink szempontjából, kitűnik, teszem pedig ezt annál inkább, mert, mint látni fogjuk, értekezésem tárgyának, nemzeti ősköltészetünk a múltban való mibenlétének nyitját is ez adja kezünkbe, s ez által én azon kellemes helyzetben vagyok, miszerint azon szaktudományhoz, melynek követőjének vallom magam, — az altáji összehasonlító nyelvészethez pillanatig sem leszek kénytelen hűtlen lenni.

I.

Sok mindenre jó az az összehasonlító nyelvészet a tudományos világban, de leginkább tapasztalhatni annak nélkülözhetetlenségét a nemzetek eredetének biztos, és minden kétséget kizáró meghatározásában, a mely ha egyszer szerencsésen megejtetett, sok oly dolog lesz előttünk világossá, a mely felett az előtt eloszlathaattlan sötétség borong vala.

Ha nemzetünk őskori multját figyelmesen szemügyre vesszük, a gondolkozni szerető fő előtt azonnal föl fog tűnni azon különösség, hogy alig van talán Európában nemzet, melynek őskori történelmére nézve oly határozottan szóló s oly tudós írók léteznének, mint a minőknek legjobb okon tekintethetnek azon arab, görög, latin, szláv, s valószínűleg szkandináv írók is, kik mint egykorú írók úgy nemzetünknek mostani lakhelyére való költöztekor viselt dolgaikra, mint az ezt közvetlenül megelőzőtt időkben való ősi székhelyeikre, rokonságaik, sőt nyelvökre nézve is oly biztos és részletekig menő adatokat szolgáltatnak, mint ezek a magyar nemzetnek a honfoglalást megelőző multjára nézve. — Az is bizonyára képtelenségnek fog feltűnni minden komolyabb ember előtt, hogy egy oly nemzet, mely a középkorban oly hatalmas *birodalmat* tudott létesíteni, hogy egy ily nemzet egész a török uralom bekövetkeztéig ne tudta volna azt, hogy honnan eredett, ki s kicsoda voltaképen, kikkel rokon, kik reá nézve idegenek? még nagyobb képtelenségnek fog ez föltűnni az előtt, a ki tudja, hogy nemcsak őseink, hanem minden altáji nép mily szerfelett büszke volt magára és őseire minden időben elannyira, hogy a családfák magalkotását épen nem volt szükségök európai szomszédaiktól ta-

nulni el, a mint hogy nem is tanulták, hanem magokkal hozták azt őshazájokból, s az ily egészen a főistenig felmenő leszármazások a velők szorosan összefűződve volt többi őshagyományokkal együtt nemzedékről nemzedékre szállottak át egész a keresztyén vallás elterjedtéig, — a mikor a legtöbb esetben szűk felfogáskörű papok és térítők főleg azért, mert az ily leszármazások többnyire pogány mythoszt is tartalmaztak, nem tudván azokat a keresztyén vallással összeegyeztetni, avagy csak ezek irányában annyira is elnézők lenni, hogy e részben legalább oly engedményeket tettek volna, mint a milyent az első keresztyének a pogány népek ártatlan házi szokásaik és erkölceikre nézve tettek volt: vagy meghamisították a régi emlékeket, vagy kiirtásukat tüzzel vassal eszközölni megkezdették, . . . mert hisz tudjuk, hogy Mohamednek az iszlámot tüzzel vassal terjesztő elve csakhamar utánzókra talált s általánossá lett a keresztyén hatalmasoknál is, arról pedig, hogy nálunk sem ment másképen a dolog, a Koppány és Vatha felkeléseik kimeneteléből untig meggyőződhetünk. Ily családfákkal egyaránt találkozunk Etele hun királynál, Árpádnál, a törököknél, — a Vogulok őshatyja egyenesen a főisten, valamint hogy a finn runok is atyjoknak nevezik Ukkót, az öreg istent.

De nem csak őseikre voltak büszkék az altáji népek, hanem egyaránt büszkék voltak ők önfajuk, és nemzetiségükre is. A finn dalokban ezek a kifejezések „szuomi legény, szuomi leány“ csak oly önérzetes magokra való hivatkozással és nemzeti teljes öntudattal fordulnak elő mind e mai napig, mint a mily büszke a legszegényebb magyar pór is a magyar névre. Az a szegény rabszolgaságban görnyedező észt egész e század elejéig csak színleg volt keresztyén, s titokban a rengeteg erdők mélyében isteni tiszteletben részesített ősei tiszteletének hódolt, boldogtalan sorsától lehető megmentetését tőlök esdvén és várván, mert tudnunk kell azt is, hogy ezen állapot egy jobb jövő reményében századokon át fentartott öntudatos ellenzék, és elnyomóik ellen kifejtett állandó és öröklő tiltakozás kifolyása volt, inkább akarván rabszolgák lenni, semmint megszűnni továbbra is észteknek maradni, — tartott pedig e szomorú állapot, e

szenvedőleges ellentállás (passiva resistentia) egy évezren keresztül egész addig, míg ezen, azelőtt nagy és hatalmas nemzet a balsors csapásai alatt a mostani néptöredékké törpült, magok az ész királyok unokái egyszerű ész parasztokká süllyedte¹², s összevegyültek a néppel, melylyel egy test és vér voltak, — hasonlólag a napvirághoz, melynek tá- nagyra nyéra átmérője rendeskörülmények között megüti az egy lábot, — míg az ut szélére vetődött, és sanyaru körülmények között kikelt, magból támadott ugyanazon növény szára nem sokban különbözik a fűszáltól, — virága a csicsóka virágától *) és a szegény ész ennek daczára is büszke a maga észtlétére, s nem egy könnyen akarna más lenni.

Vessünk már most egy pillantást minmagunkra: A nemes, az uri fogalmára nyelvünk a *nemes* szót használja, melynek valamikor ősidőkben nem a mai értelme volt, hanem azt jelentette, hogy *nemes* az a kinek nagy a neme, számos a rokonsága, s a ki ennél fogva másoknál hatalmasb, mivelhogy sokan vannak, *nemtelen* ellenben az, a ki a sorsnak ezen jótékonyságában nem részesült, a kinek nem volt nagy hada, fő nemzetsége, a mint erre nézve a finnek őskölteménye a Kalevala igen nevezetes felvilágosításokat szolgáltat.

Ugyanezen felfogás oly mélyen gyökerezik mind e mai napig a magyar nép geniuszában, hogy még maga a magyar köznép is ott a hol tisztán van, szigoruan megkülönbözteti a tősgyökeres nemzetségeket a jövevényektől, a kiket ennél fogva kevesebbre néz a maga házában, — de nincsen különben a dolog a nemességnél is a megyébe más megyéből költözöttekre és így reá nézve jövevényekre nézve.

Van-e tehát abban csak legkisebb valószínűség is, hogy egy oly büszke nemzet mint a minő a magyar volt, *nem tudta volna*, ki s kicsoda, honnan, s minő nemből származik ez a

*) Ugyanez ismétlődött legujabban a vogul fejedelmek legutolsó ivadékán azzal a különbséggel, hogy ez orosz nevelésben részesülvén jelenleg mint tanár működik. Megszokott eljárás ez az orosz birodalomban, a mit a Shamyl példájából is láthatunk, — így tűntek el nyomtalanul őseink is és olvadtak be az orosz elembe.

„nemes“ magyar nemzet? Ez lehetetlenség, melynek megczáfolására elég egy pillantás nemzetünk legrégibb történelmi emlékeibe, hogy a kinek látását hályog borítja, az arra azonnal eloszolják, s tisztán lásson.

Igy Sz. István Imre fiához intézett intéseiben kiemeli és hangsúlyozza azon körülményt, hogy más éghajlat ez, mint ahonnan az ősök kijöttek, következésképp itt szelidebben is kell bánni az emberekkel sem mint az őshazában, ezt pedig csak nem érthette délen létezőnek, mert hiszen Magyarország éghajlata nem annyira a déli mint az északi éghajlattól különbözik. A névtelen világosan mondja, hogy az őshaza a forró égövttől nagyon nagyon távol esik s annak éppen ellenkezője, hogy az őshaza valóban ilyen volt arra rámutatnak magának a magyar nyelvnek némely kitételei, a melyeknek: *éjjel nappal, télen nyáron*, melyekben az éj és tél előbb említetik, mint a nap és nyár, mert több volt ott az éj és tél, mintsem a nap és nyár, ezeket már csak a német nyelv is más-képen mondja: „Tag und Nacht, Sommer und Winter.“ — Kézay Simon és Bonfin pedig úgy földiratilag mint népismerileg is kimutatták, hogy ez a magas éjszak. — Ez nem minden, de régibb hazai történelmünkben az is világos, hogy nemzeti királyaink az apostoli czimet nem tekintették pusztá czimnek, nem annyira apostoliaknak, mint az összes altáji rokon népeknek — szépszerivel avagy fegyveres kézzel mindegy — a keresztyén hitre térítésére legelső sorban hivatott apostoloknak tartják vala magokat, a minek szükségképeni kifolyása volt, hogy nagy áldozatoktól sem riadtak vissza, midőn ezen nemzeti politikájuk egyik főelvét képező valóban nagyszerű eszme megvalósításáról volt szó, így akartak ők minden áron egy nagy s lehetőleg egynemű politikai nemzetet teremteni az altáji népek meglévő romjaiból, — nem véve innen ki a kúnokkal szoros barátságban élt tatárokat sem. Első lépés volt erre Julián barátunk és társainak az éjszaken hátra maradt, s még akkor magyarul beszélő vérrokonok felkeresésére útnak indítása. A mely eszme, hogy elnem ejtetett, hanem még később és sokáig élt Magyarországon annak bebizonyítására felhossa Pray VI. Kelemen pápának 1353-dik évben Janibeg tatár uralkodóhoz írott levelét, mely-

ből kitűnik, hogy az ősi hazában Illés nevű magyar minorita sikeres tevékenységet fejtett ki a térítésben, s számos hiveket nyert meg a keresztyén hitnek. (Diss. II. p. 38.) Folytatása volt ennek a kúnok közül azoknak a kiket lehetett, mostani lakhelyeikre telepíttetésök, a Moldvában maradottak és a besenyők (csángók) számára a milkói püspökség alapíttatása, melyekkel kapcsolatban voltak a bolgár és bosnyák missiók is. Így Mátyásról is feljegyezte Bonfin, hogy az éjszakon maradt vérrokonokat felkerestette, s csak a halál által gátoltatott meg abban, hogy őket ide ki ne hozza, és letelepítse. A mohácsi gyásznapi után Magyarországon az általános nyomor, vallási villongások, belháborúk, az erkölcsök elvadásása közepette ilyesmire többé senki sem gondolt. Nem így Erdélyben, Pray György ugyanis világos szavakkal említi, hogy Rákóczy Györgynek az orosz udvarnál való követi Turkolyi Moszkvában még azon idő szerint magyarul tudó orosz alattvalókkal maga beszélt, a kik állítólag Moszkván felül 50 mértföldnyire laktak volna, — említi továbbá, hogy még akkor Krimben 7 magyar község volt, melyekből Apafi erdélyi fejedelem egy pár embert udvarához vitetett, kik se-hogy sem tudván megszokni, néhány év múlva visszatértek.

II. Rákóczy György ugyan alig gondolhatott már arra, hogy e rokonokat az orosz birodalom belsejéből kihozathassa, de mindenesetre adatul szolgálhat ez arra, hogy még ez idő-tájban a fehérvári udvarnál és Erdély mivelt magyarjainál nemzetünk eredetének kérdése annyira elburkolva mint nap-jainkban van a magyar tudós osztálynál, nem volt, — ez csak is a szatmári békekötés után következett be, mint oly sok más egyéb, a miben nem volt köszönet. De még ezután is találkozott a múlt század végén egy Cornides, a ki a rokonoknak éjszakon való felkeresésében, s az orosz kormány előlegesen kieszközölendő engedélyével való kihozatalában, s letelepedésében gyönyörködik vala, úgy hogy elmondhatjuk hogy az őshaza iránti érdeklődés folytonossága ezer év alatt egészen soha sem szakadt meg nemzetünknel egészen; hogy kutatásaikban az Árpádkorbeliek több eredményt voltak képesek felmutatni, mint a későbbiek egész Reguly utazásáig, az természetes: akkor még voltak, ma már nincsenek.

Hogyan van tehát, hogy napjainkban a kérdés annyira el van bonyolítva, hogy a megfejtethetés reménytelensége miatt ugyyszólván elejtetett, s mintegy megelégszünk ama nagyszerű képtelenséggel (nonsens) melyet a mult század végén egy magyar tudós e szavakba öntött „A magyar nyelv szűz nyelv, atya és anya nélkül való nyelv; szűz, mert tőle semmiféle más nyelv nem született, atya és anya nélkül való mert ő is mástól nem született, ugyanazért igen nemes és méltóságos nyelv.“ (Böjthy Antal magyar nyelvtanító tudománya. M. Vásárhely 1794. in 8.)

Hogy történhetett az meg, hogy a mi valamennyi altáji népeknél a legrestelni valóbbnak, legszegényletesbnek tartott, a sehová nem tartozás, a most vázoltom ősi felfogás szerint valódi *nem nemesség*, az előbbi önérzetes *nemesi* felfogást ennyire kiszoríthatta, egy oly népnél, a mely még a keresztyén hitre áttérése után is több századon át még az Üdvözítő nevéhez is úgy szólván obligate s mindig elébe tette a „nemös“ szót s így mondogatta „Nemös Jézusom“, — a kinek tehát nemös volt még az istene is, ő maga pedig szinte mind e mai napig „nemes magyar nemzet“ czimet viselt.

Ez tekintetes Akadémia azért van, mert az eddigi e téren való komolyabb kutatások, sőt mondhatni már elért jelentékeny eredmények a század elején megszakadtak; másodszor azért, mert újabb történészeink közül még azok is, a kik nemzetünk őskori multja kérdésével foglalkoznak, tanulmányaik közben nem követik az európai nagy nemzetek történészei eljárás módját, a kiknek nem csak arról van lehető pontos tudomásuk, a mi a tudomány terén már előttök nagy tehetségek buvárlatai folytán történt, hanem mindazon vívmányokat, s valóban nagyszerű felvilágosításokat, melyeket az összehasonlíó nyelvészet szolgáltatott és szolgáltat folytat a történelemnek, folytonos figyelemben tartják s céljaikra gondosan felhasználják, nemcsak hanem talán egy sincs közöttök, a kiknek a réájok nézve rokon nyelvek terén szerzett tanulmányaik, s a tudás biztosságához multhatatlanul megkivántató ismereteik ne volnának, s így se annak a veszélynek nem lehetnek kitéve, hogy meghaladott álláspontokra térve vissza rég eldöntött kérdések feszegetésével töltsek a

drága időt, s olyasmit találjanak fel a nagy közönségnek, a mit latinul így fejeznek ki: antiquam recoquere crambem, — se annak hogy az utánok következőket meggondolatlan eljárásuk által ugyanazon tévedésbe ejtsék, a melyben magok leledzenek vala.

Nálunk ez mind másképen van; ugyanis nálunk nemcsak hogy az összehasonlító nyelvészet nyújtotta felvilágosítások nem méltattatnak történészeink által kellő figyelemre, de még oly művek sem részesülnek e tisztességben, melyeket a történésznek nem volna szabad figyelmére nem méltatni, ha szakmájában nem csupán műkedvelőnek, hanem szaktudósnak akar tartatni.

Állításom igazolására elég legyen csupán csak egy esetet felhoznom.

Az áltáji összehasonlító nyelvészetnek Révay halála óta 50 évig tartott] szünetelése után második megalapítója, s Akadémiánkban legfőbb képviselője Hunfalvy Pál feldolgozván a Reguly tudományos hagyatékát, — nagy készüléssel, s úgy a rokon nyelvek, mint a hazai történelem terén kellő jártassággal taglalta nemzetünk eredete vitás kérdését, s valóban az ok-erők fontosságát s biztosságát, az adatok és bizonyítékok sokaságát tekintve elmondhatjuk, hogy a kérdést megoldotta a „vogulokról“ írott művében, de álszemérem s a rokonság kicsinylése, az újabb művelt osztály e tanulmányok iránt való közönyössége, magoknak történészeinknek népszerűségökre való féltékenysége miatt-e, vagy mind ezen okoknál fogva a Hunfalvy művében letett tudományos megvitatása a fennebbi történelmünkre nézve oly nagy fontosságú kérdésnek, a magyar tudományos világ előtt még most sem keltette fel azon viszhangot, a melyre oly nagy mértékben érdemes volt.

Mindezek tek. Akadémia annak igazolására vannak elmondva, hogy valamint az európai történeti tudomány nem lehet el ma már az összehasonlító nyelvészet bizonyágtételei, vívmányai nélkül a nemzetek és történelmének felderítésében, úgy bizonyára a magyar történelem még kevésbé nélkülözheti azokat.

Érezték ezt a mi legkitünőbb történetíróink, a kik közül elég legyen egy Bél Mátyásra, egy Pray Györgyre, egy Cornides Dánielre *), egy Fejér Györgyre hivatkoznom, a kik a magyarok eredetéről írott műveikben a magyar nyelvet a rokon nyelvekkel tüzetesen, bár még akkor az európai összehasonlító nyelvészet meg sem születése előtt csak hiányosan hasonlították össze, — úgy hogy már magok e kezdemények elégségesek lehetnének történezszeinket azon belátásra bírni, hogy ha egy Bél Mátyás, egy Pray György, egy Cornides, egy Fejér György indítatva érezték magokat ily vizsgálatok tételére egy oly korban, midőn e nyelvek megtanulása egy még zsengéjében lévő irodalom miatt alig volt lehetséges, a mai magyar történészeknek ez annyira felmenthetlen kötelességük volna, — hogy úgy szólván szabad választásuk sem marad a körül: tegyék-e, ne tegyék-e?

Sajnos azonban, hogy e tényekre éppen ők nem reflectálnak, se beleegyezést, se tagadást nem nyilvánítanak, szóval a tárgyhoz teljességgel nem szólnak, mintha annak fontosságát el nem ismernék, s megnyugosznak Kazinczy Ferencz nézetében, a ki Horvát István nézeteit fogadván el, e kérdés eldöntésénél az összehasonlító nyelvészet tanuságtételeit feleslegesnek, s mind hazai történelmünkre, mind irodalmunkra nézve egyaránt közönyöseknek találta.

*) A magyarok eredete vitás kérdésének eldöntésére vonatkozólag így szól: „Tantas componere lites nostrum esse haud ducentes, mediaque potius aliqua via incedere modestius esse existimantes, simplicem recentiorum originem gentis indagandi methodum ad Hungaros transulimus.

a) Methodum philosophicam etc.

b) Meth. historicam etc.

c) Meth. grammaticam, quae linguam gentis cum aliis ideomatibus confert. — Magát az értekezést e szavakkal végzi: „Specialia et certa de Hungarorum origine forsitan posteritas expertura est, cum affulgente literis meliore luce, Societas scientiarum Hungarica orietur, virosque linguarum peritos in Russiam mittet, ut Hungarorum reliquias quaerant, rudera urbis Magyaricae contemplantur, Vogules et alias Sibiricas nationes cognoscant et imprimis Caucasum, tot gentium patrem perlustrent. (Commentatio de religione veterum Hungarorum Viennae 1791. in 8.)

Ha ez a Kazinczy Ferencz iránti kegyeletből történik, szabad legyen történetiróinkat figyelmeztetnem a közmondásra: Amicus Plato, amicus Aristoteles, sed magis amica veritas, s Cicero e böles mondatára: Defendat quod quisque sentit, sunt enim judicia libera, nos institutum tenebimus, nullisque unius disciplinae legibus adstricti, quibus in Philosophia maxime pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. Cic. Tusc. IV. 4. — a mihez még csak azt említem fel, hogy daczára az általam csak úgy, mint általok tisztelt irodalmunk teremője eme nézetnyilvánításának, ugyancsak az ő unokaöccse, — e tek. Akadémiának, — életében egyik volt kitünősege, boldog emlékü Kazinczy Gábor már merészkedett dicső nagybátyja fennebbi nézetében nem osztózni, mert ugyanő finn meséket is fordított (habár nem eredetiből, hanem németből magyarra), s így önpéldájával tetteg bebizonyította, hogy ő azokat nem tartja, legalább irodalmunkra nézve nem — gyümölcsteléneknek.

Mit nem adnánk érte, ha sikerülne nemzetünk őskori multjából akár írott, akár egész biztossággal felvezethető szóbeli emlékeket, hagyományokat felfedezni, melyek nemzetünk ősvallására, szokásai, erkölce, foglalkozása, életmódjára biztos világot vetnének? És most kérdem, ha az idő, mely minden elrejtett dolgot napvilágra hoz, ily írott emlékhöz juttatna bennünket, a mi elvégre nem tartozik a lehetetlenségek sorába, *) ha hogy ez például oly korszakból találna

*) Ilyesmihez az orosz birodalombeli muzeumok roppant kincshalmazából lehet reménységünk juthatni. Én ugyanis a magyar nemzeti muzeumi rendezés alatt lévő Jankovich-féle könyvek között két könyvre akadtam, melyek az orosz birodalomban a mult században állítólag felfedezett, ismeretlen nyelven írott egész könyvtárakról emlékeznek; egyike e könyveknek a következő czímet viseli: Rühlmann Gottfr. Vorläufige Auflösung der Frage Was es doch für eine Bibliotheca seyn möchte, welche vorigen Jahrs die reisende Herrn Russen in einem von dem Caspischen See Südostwärts tief ins Land hinein gelegenen Groszen Steinernen Gebäude gefunden und aus selbigem drei Bücher nur etwa vor einigen Monathen mit nach Petersburg gebracht haben. Schleitz 1721. in 4.

azármaazni, mely nemzetünknek török-tatár népekkel történt elvegyültét megelőzte, — avagy csak az azután való korbélieket is, mikor még a szláv nyelvből való kölcsönzések kevésbbé szerepelnek, megfognók-e érteni az összehasonlító nyelvészet felvilágosításai nélkül? — hát ha vagy a nyelv- emlékek, vagy az élő népnyelv tartott fenn nemzetünk ősvallására vonatkozó nagybecsű maradványokat, meg fogjuk-e csak azokat is biztosan különböztethetni? fel fogjuk-e ismerhetni, hogy azok az ősvallás maradványai? az indo-európai népek hitregészete e tekintetben nemcsak hogy felvilágosítást nem nyújt, sőt csak nevelni fogja a zavart, — ezt csak

Szerző e könyveket nem láthatta, azért ítéletet mondani felettök nem mert, a szövegből azonban azt láttam, hogy a lakosság emlékezetet haladó időktől volt e könyvtár birtokában, hozzá babonás kegyelettel ragaszkodott s a többi ezerre menő kötetekből a könyv czimében említett 3 könyvön kívül többet elvinni nem engedett. Ez volt-e, avagy más azon nagyszerű könyvkészlet, melyről egy másik, egy francia író emlékezik, ki tudná azt megmondani, — e könyv czíme a következő. *Memoires secrets sur la Russie 1800. Tome 1. p. 99—100. Les ruines de vingt villes détruites attestent, que la Tartarie et la Mongolie furent jadis habitées par des peuples policés; et les monuments, qu'on y découvre encor, réalisent les sublimes conceptions de Buffon et de Bailli. On a retrouvé des bibliothèques entières sous les ruines d' Ablai- Kit et dans les mesures immenses qui bordent l' Irtsich. Des milliers des manuscrits en langues inconnues, et beaucoup d' autres en chinois, en kalmouk, et en mantchou pourrissent dans les cabinets déserts de l' académie: ils se seraient mieux conservés s' ils fussent ensevelis sous les ruines, jusqu'a ce qu'un gouvernement, ou un peuple moin barbare les eût déterrés.* Azaz:

„Husz elpusztított város romjai bizonyítják, hogy Tatár és Mongolországot valamikor művelt népek lakták; s a régi emlékek, melyeket ott még most is fedeznek fel, igazolják a Buffon és Bailli magasztos feltevéseit. Ablai Kitt romjaiban és az Irtsich szegélyező falmaradványokban egész könyvtárakat fedeztek fel. Ezernyi ezer ismeretlen nyelveken írott kéziratok és sok mások csiu, kalmuk és mandzsui nyelven írvák rohadnak az Akadémia elhagyatott termeiben. Bizonyára épebben maradtak volna ha a romok alatt eltemetve volnának, míg nem egy kevésbé barbár kormány avagy nép napvilágra hozza.“ Szolgáljon ez a magyar közönségnek egyelőre figyelemébresztésül. Mennyi igaz van ebben, annak megítélésére természetesen szükség volna a sz. pétervári Akadémia kiadványait (Bulletin) figyelmesen átvizsgálnom és a valószínűleg volt egész irodalmat.

a rokon népek ősvallás maradványai eszközöltetik az összehasonlító nyelvészet segélyével. Ime az összehasonlító nyelvészet fontossága a magyar hitregészetre.

De még nagyobb a fontossága az összehasonlító nyelvészetben, nyelvünk rendszerének minden ingadozást kizáró megállapításában, és pedig annyival inkább, mert a nyelvek keletkezése, fejlődése s felbomlási folyamata legjobban hasonlít a természeti szervezetekhez, melyek megfigyelésénél a velők foglalkozó buvár a következő eljárást követi. Buvárlatai közben a természettudós felhasználja mindazon eszközöket és könnyítéseket, melyeket neki a tudomány szolgáltat, a milyenek az anatómus kezében a görcsövek, csillagásznak a távesövek, vegyésznek a kémiszerek, sat., ezek a tudománynak azon eszközei, melyek segélyével meglátja a testi szemekkel hozzá férhetetlen sajátságait a vizsgálandó testeknek, ezekkel fedezi fel az ezelőtt neki és másoknak ismeretlen volt igazságokat, melyekből aztán inductio útján új igazságokat hoz ki, — el lehet-e ily eszköz nélkül a nyelvész? felelet: nem lehet el; — s van-e a nyelvésznek ily eszköze, melyet vizsgálatai közben biztosan használhat? igen is van; — s melyik az? felelet: az összehasonlító nyelvészet. Ugyanis ennek segélyével fedezi fel az egyes igazságokat, melyek segélyével inductio útján újabb általános igazságokat fedez felegész addig, míg ezek összeségéből előáll maga a tudomány. És ez egészen természetes, ugyanis saját testünkről sem volnánk képesek biztos itéletet hozni, ha nem állana módunkban öntermetünkre vagy más emberek termetéről következtetni, vagy pedig öntestünket tükörben avagy más ezt pótló tárgyon például pataokban annak árnyékán megfigyelni, a mire a töröknek igen találó közmondása van: inszan inszanyn aïneszi dir, magyarul: ember embernek tüköre. Már hogy a nyelvegyedek mind kül- mind bel-összehasonlítására a rokon nyelvek alkalmasbak, semmint az idegenek, az világos, és így bizonyításra nem szorul. Melyek a magyar nyelv rokonai? felelet: úgy az európai összehasonlító nyelvészek, s ezek között nem egy, nyelvünket is alaposan értő és így az itélet-hozatalra kétségtelenül illetékes külföldi nagy tekintélyű tu-

dós, mint az ugyanezen téren tevékeny mintudósaink egyhangu ítélete szerint az áltaji nyelvcsaládnak legelső sorban a finn-ugor, másod sorban a török-tatár, harmad sorban a mandsu-mogol nyelv egyedei.

Ezeknek elsajátítása tehát a magyar nyelvésznek csak oly mulaszthatatlan kötelessége, a mily mulaszthatatlannak tartja az árja nyelvész az e nyelvcsoporthoz tartozó nyelvegyedek alapos elsajátítását. Hogy valamennyit megtanulja, kivált meglett kora ember, józanul kívánni sem lehet, de ha csak egyet is annyira elsajátít, hogy szótár segélyével olvashat rajta, már is sok van nyerve, ugyan is már ez esetben is eleget fog tudni arra, hogy sok mindent meglásson a mindnyájunknak egyaránt kedves hazai nyelven, a mit az előtt meglátnia csak oly lehetetlenség volt, a mint nem áll módjában egyikünknek sem meglátnia a háta közepét. De már a nagy reményű virágzó hazai ifjuság ne elégedjék meg ennyivel, hanem igyekezzék magának minél többnek elsajátításával lehető széles ismeretkört szerezni. Kezdetnek első sorban kínálkozik mindjárt a finn nyelv, mint a melynek már is csinos és napról napra jobban gyarapodó irodalma van s a két nemzet nyelvművelése között már is jelentékeny kapcsolat, s némi egyetemlegesség (solidaritás) tetteleg létezik elannyira, hogy a kettő csak úgy nem ignorálhatja egymást, a mint nem ignorálhatja, s nem is ignorálja a szkandinav germán nyelvművelés a felnémetet és viszont, s bizonyára mi sem tehetünk jobbat, mint ha teljes igyekezettel rajta leszünk, hogy azon szellemi hid, melynek felépítése Buda-pest és Helszingsforsz között immár szerencsés sikerrel tetteleg megkezdett, mielőbb, s minél számosab hazánkfia közreműködésével befejeztessék, s ezen oly igen egymásra utalt két testvér nép kezet nyujthasson egymásnak a nemzeti tudományok művelésében; de erre szükséges, hogy egymás nyelvét, s ez által szellemi tevékenységét kölcsönösen ismerjük, nem pedig mint eddig történik vala, hogy összehasonlító nyelvész, olyan, a kinek a rokon nyelvek terén tanulmányai vannak, 5—6 akadt, ennyi és nem nagyobb eddig nálunk azok száma, a kik tisztában vannak magokkal az iránt, hogy valamint bármely más tanszak művelője nem tekintheti

magát másnak, mint egész életén keresztül tanulónak; úgy különösen áll ez a nyelvészre nézve, a kinek hacsak egyetlen vitás kérdés megoldása igényli is, soha sem szabad viszszariadnia azon nyelv elsajátításától, melyből a feladat megoldására nézve felvilágosításokat vél merithetni.

E tekintetben legtöbbet tehetnének gymnáziumaink nyelvtanárai, a kik valóban csekély jelét adják készségüknek és hivatásuknak, ha még ők is, a kiknek kötelességük volna jó példaadással másokat is e tanulmányoknak megnyerni, annyira nem veszik tudomásul e mozgalmakat, annyira tájékozatlanok e körül, hogy a rokon nyelvek ismerete hiányában még csak az idevágó nyelvészeti buvárkodások nemhogy értékének megítélésére s méltatására, de sőt még csak figyelemmel kísérésére is egyaránt képtelenek, holott ez felmenthetlen kötelességök volna. Mit várjunk másoktól, a kiknek ez szigoruan véve nem szakmájuk ugyan, de a kiknek hacsak mint műkedvelőknek is minél tömegeseb megnyeretése mégis nagyon kívánatos volna, a mint történik ez a művelt külföldön, fájdalom, nem egyszersmind nálunk is. Ezekről gyakran hallani azon mentséget, hogy „azok az akadémiai nyelvészeti értekezések oly szárazak, oly nehézkesen vannak írva, hogy nem csoda ha senki sem olvassa;” de ezeknek tudniok kell, hogy ez másképen nem lehet; tudományos tárgyalások természetöknél fogva nem lehetnek mulattató olvasmányok. Nagy élvezeteket képesek nyújtani a vele foglalkozóknak, de nem ingyen, hanem csak is komoly tanulmány és állandó kutatás árán.

Ma már részben le van győzve egy a magyar ifjuság között már e század elején elterjedve volt, s egész 1848-ig károsan pusztított előítélet, mely ellen Révay ily czimű értekezésében kelt volt ki: *De praejudicio communi natis hungaris studium linguae patriae non esse necessarium*. De csak részben van legyőzve. Az ifjuság ma már tanul annyit a mennyit a tanár urak tudnak, s előadni jónak látnak, de a mi a tanár urakat illeti: itt már megfordítva áll a dolog, s a baj épen ott van, hogy ezek nem tanulnak, avagy legalább nem a Révay szellemében, s mi sem bizonyosb, mint az, hogy Révayt még csak nem is értik. Révay összehasonlító nyelv-

vész volt a szó legszorosb értelmében, s műveit a rokon nyelvek tanulmánya nélkül érteni lehetlenség (ezt érti vala Révay a hazai nyelv tanulmányának szükségessége alatt) ez Révaynak a legnagyobb dicsérete, fájdalom, intése a pusztában kiáltó szava mind e mai napig: a magyarországi tanári kar még most sem érzi magát kötelezve a magyar összehasonlító nyelvészet mibenlétéről magának közvetlen résztvevés és szerzendő tanulmányok által tudomást szerezni. E menthetlen közöny annyival különösb, mert hiszen nagy mérvben megvan bennök a kor tudományossága színvonalára helyezkedés eléggé nem dicsérhető igyekezete, s nem egy van közöttök, a ki az árja nyelvművelés terén felmerülő minden jelenséget köteleességének érzi jól ismerni, ellenben azon elismerésre méltó igyekezetek előtt, melyek az árja nyelvművelés követéseül a magyar nyelvnek a rokon altáji nyelvekkel összehasonlítás segélyével való kiművelésére e t. Akadémia kebelében történtek, csaknem kivétel nélkül folyvást szemet hunynak. Miért? felelet: mert *amaz európai divat*, ez pedig *csak magyar nyelvművelés*. Holott épen nekik nem volna szabad feledniök, hogy az árja nyelvművelés a született magyaroknak csak eszköz a művelődés elsajátítására, a magyar nyelvművelés pedig valódi czél, s hogy ennek elérését a nemzet fiainak lehetővé tenni épen az ő feladatuk. A magyar nyelvművelésnek az altáji nyelvek tanulmánya az az eszköz, mely például a germánnak a gót és éjszakgermán nyelvek.

A rokon nyelvek tanulmányától való ezen idegenkedésnek, a szakemberek kötelességök teljesítése alól való e menthetlen kibuvásnak szomorú következése már is aggasztóan mutatkozik legfőltöbb kincsünk: nemzeti nyelvünk művelésében, mely egy minden vezér elvek nélkül szűkölködő, nem annyira művelés, mint elbánás következtében, melyben a napi sajtó kezelői által részesül, már is oly irányt vett, melyet minden egyébrek csak természetesnek nem lehet tartani; a különböző tudományok műszavaiban elvszerűségnek, egyöntetűségnek semmi nyoma; az ellenmondások és következtetlenségeknek meg sem határozható az özöne. Egyöntetűséget létesíteni természetesen az Akadémia nyelvtudományi osztálya volna hivatva. Ily kívánság már több ízben nyilvánítat-

tott is ez osztályban. De hogyan fog itt égyességre jutás létesülni, alig képzelhetni. Ugyanis a nyelvtudományi osztály sajtóképeni nyelvész tagjai is két táborra vannak oszolva, u. m. a régiekre (conservatívoknak mondhatnók őket, ha hogy igen sokszor ezen, különösen a nyelvművelésben nagyon is szükséges elvtől a kíváncsúnál merészebb módon el nem térnének egyedüli bálványuk a német nyelvből meritendő solocismusok átültetése végett), ezek makacsul ragaszkodnak azon nézetökhöz, hogy a magyar nyelv csupán azon eszközökkel s felvilágosításokkal is kiművelhető, melyeket maga a magyar nyelv és azon idegen nyelvek nyújtanak, melyeket ezenkívül az illető esetleg tud, — és összehasonlító nyelvészekre (altajisták) a kik ha ezt általában véve nem is tagadják, minthogy egyes lángelmék nagyszerű felfedezéseikkel homályba helyezhetik egész táborát az egyszerű munkásoknak; de egy az, hogy sokszor épen a legnagyobb tehetségek, valódi lángelmék nem tudják magukat érvényesíteni, elismertetni annak a mik, még nagy népeknél is, hát még kis népeknél, példa rá Révay; más meg az, hogy ezek ritkán születnek még nagy népeknél is, hát még egy gyér számu tagokat számító irodalomban, mert hiában! kis irodalmakban hosszú évek során is alig támadnak nagy elmék oly számmal, mint a minőt nagy nemzetek irodalmi arányilag rövid idő lefolyta alatt mutathatnak fel. De az összehasonlító nyelvészek egyhangulag azt vallják, hogy a rokon nyelvek tanulmányán nyugvó összehasonlító nyelvészet szoros kapcsolatban a nyelvemlékek és az élő nyelv komoly tanulmányozásával ezt sokkal s annál rövidebb és biztosb úton eszközli, mert az összehasonlító nyelvész felhasználhatja buvárlatai közben mind azon tapasztalatokat, melyeket az európai összehasonlító nyelvészet megalkotói, nál nagyobb lángelmék — neki buvárlatai közben követhető utmódul jelöltek ki, s melyeket ha nem szolgai módra, hanem, eszélyesen használ saját céljaira, nem szükséges lángésznek lennie, elég a józan ész, hogy tiszta és világos ítéletet hozhasson a felmerülő kérdések felett. Ha már most a két tábor emberei összeülnek, a régi conjecturalis nyelvészet emberei ragaszkodni fognak eddigi tapasztalatiasságukhoz (empirismus) vagyis az 1848-iki állásponthoz, mikor még Ma-

gyarországon összehasonlító nyelvészetről alig beszélt valaki, s még csak maga a nagy Révay sem volt ilyenül nemcsak, elismerve, de még csak nem is gyanítva, — a hol a magyar nyelv körén belül egyes, úgy lehet nagyon lényeges vitás kérdésekre nézve eligazodni nem tudnak, — megfeledezvén arról, mily könnyen, mily észrevétlenül alakul át az úgy lehet eredetileg tiszta nyelvérzék (e minden a nyelvművelésben, ha öntudatos, de. ellenben semmi, ha e nélkül szükkölködik) mily könnyen alakul át ez mássá, idegenné, nem magyarra: segítségül veszik a német nyelvet, és egész seregével állanak elő a rögtönzött (improvizált) újításoknak. Ily kibúvó ajtók jogos fennállását az összehasonlító nyelvész, ki a rokon nyelvekből tisztán látja, mi a nyelvben ősmagyar-ság, mi idegen elem, mi megtartható, mi irgalom nélkül kiküszöbölendő belőle, el nem ismerheti, ezek reá nézve örök non possumus-t képeznek; elő fog tehát állani azon felvilágosításokkal, nyelvtörténeti tényekkel, melyeket neki egy részről a rokon nyelvek, más részről a történeti, és élő nyelv szolgáltatnak. Ő mást nem tehet. Ugyanis az ily korlátokat, mihelyt azokat ilyenekül felismerte, hacsak az európai összehasonlító nyelvtudomány férfiai előtt nevetségessé lenni, szégyent vallani, önmaga előtt pirulni nem akar, átlépnie nem szabad, de nem is szükséges; ismeri a bajt, tudja az orvosságot, úgy lehet az egyetlen megoldási módot, s előadja; a másik tábor emberei, kik azokkal a tanulmányokkal, melyekkel ő bir, nem rendelkeznek, előadását se felfogni, se kísérni nem tudják, és pedig annyival inkább nem, mert valamint Révay jogosítva látta magát a rokon nyelvek rendszerének a magyarra való alkalmazására: úgy tették ezt tetteleg az újabbkori magyar összehasonlító nyelvészek is, a minek következtetése egy részben új terminologia, mely az európai összehasonlító nyelvészetben, s különösen ennek az altáji nyelveket illető ágában elfogadva levő műkifejezésekhez simulva, némileg különbözik attól, mely azelőtt divatban volt, s e dicséretes tevékenység méltatásához nem hiányoztak a külföldi tudományosság szavazatai sem, oly férfiaktól, kiknek elismerésére a magyar tudományosság mindig büszke lehet, s a kik az itteni rokon szellemű tevékenységet, min-

den oda mutat, jobban méltányolják, mint itt belül Magyarországhatárán. Most meg a non possumus-t ezek fogják hangoztatni, s ki fog tűnni, hogy nyelvművelésünk ma sem igen áll a haladás magasb fokán, mint állott Révay idejében, hogy daczára annak, hogy ma már senki sem vallja magát Verseghy követőjének, ugyanazon két párt áll még ma is szemben egymással, u. m. Révay egy-két tanítványa, s a nagyobb rész: Verseghy hivei, a nélkül hogy gyanítanak. Ki lesz köztök a bíró? a nagy közönség? nekünk ily szellemben képzett közönségünk nincs. Hunfalvy Pál s egy-két követője eddig magoknak, s egy két külföldi őket megértő nyelvtudósnak beszéltek, itthon pedig falra hányták a borsót. Itélje meg már most bárki is: vajon lehetséges-e a két tábor képviselői között egyességre jutás? Azt talán mondanom sem kell, hogy egy ily körülmény, távol attól, hogy az Akadémia tekintélyét gyarapítaná, ellenkezőleg nagyon is alkalmas arra, hogy kételyeket támasszon annak a legkomolyabb, s jobb sorsra érdemes igyekezetei iránt is a nagy közönségben, mely évek óta hasztalanul várakozik egy a tudomány mai színvonalán álló nagyobbyszerű irányadó magyar nyelvtani mű, egy újabb „magyar nyelv rendszere“ létesítésére.

Nem lesz pedig egyességre jutás mindaddig eszközölhető, míg az Akadémia I. osztályának nyelvészettel foglalkozó összes tagjai a modern nyelvészetnek annyira nem fognak a színvonalán állani, hogy minden felmerülő kérdés megvitatásában, már csak egyenlő tanulmányaik miatt is, egyaránt illetékeseknek tekinthetik magokat, — a mit jelen körülményeink között teljességgel nem állíthatni.

A nyelvtanulást az újabb nemzedék nehezebbnek tartja, mint a milyen valóban. Oka ennek főleg az, hogy nyelvtanainkban az összehasonlító nyelvészet elvei mellőzöttek, sok esetben egyszerű fordításokkal, s utánzásokkal lévén dolgunk, melyek eredetiei természetesen nem készültek a magyar közönség számára.

Mi a finn nyelvet illeti, e sorok írója saját tapasztalatából állíthatja, hogy azon rokonság, mely a magyar és finn nyelv között van, ha nem is oly szembeszökő, mint a mely a felnémet és svéd avagy dán között létezik, minden esetre

van az oly nagy, minő a felnémet és az angol között van, hasonlíthatatlanul nagyobb, mintsem az, mely a felnémet és szláv, görög, latin és ennek leánynyelvei között észlelhető. A felvilágosítások, melyeket nyelvünkre vet, oly szembetűnők, hogy már tanulás közben elárulják magokat a tanuló nem kis öröme és kedves meglepetésére, a ki előtt egy az előtt nem is sejtett új világ tárul fel, a mint ezt egyhangulag képesek bizonyítani mindazok, a kik fáradságot vettek magoknak a nyelveket komoly tanulmányuk tárgyává tenni.

Nincs tehát abban semmi nagyítás, hogy született magyarnak két-három hónapi komoly tanulással épen nem lehetetlen annyira elsajátítani, hogy azon szótár segítségével olvashat, — értvén itt természetesen nem az Ollendorfi-tá-
kat, hanem a kiknél a kellő nyelvtani képzettség nem hiányzik.

Szólnom kellene még a rokon nyelvek között a török-tatár nyelvekről. Alapos elsajátításuk úgy az altáji összehasonlító nyelvészetre, mint ó és újabbkori történelmünkre csak oly fontos mint a finn-ugor nyelveké; áll ez különösen a tatár nyelvekről, mint a melyek, bár ezek sem egészen, tisztábban maradtak fenn, semmint az oszmanli török, mely arab és persa elemekkel annyira vegyülve van, hogy ez által természetéből meglehetősen kivetközött, megtanulása pedig annyival nehezebb, mert egyszerre három nyelvvel: török, arab, és perzsával van a tanulónak dolga. Feladat, melynek megoldása körülményeink között épen nem mondható még mai napon is könnyűnek.

Tizennyolcz év múlva a honfoglalás ezredéves évfordulóját fogjuk ülni. Az ünnepélyek élképzelhetőleg nagyszerűek lesznek; de alig gondolhatni annak mozzanatai közt annál nagyobbbat, mintha akkorára egész biztosággal elmondhatjuk, hogy: *íme ismerjük magunkat*, hogy már lejárt az ideje a magunkat mindenkitől és senkitől sem származtatásnak, hogy nem találjuk többé dicsőségünket a sehová sem tartozásban, altáji felfogás szerint nemtelenségben; hanem a kor szavát megértve szakítottunk a multnak szemcinket lezárva

tartó előítéleteivel, s valamint Európa többi művelt nemzeteinek sikerült eredetöket őskorbeli atyjaikhoz (a mieinknél sem jobbak, sem rosszabbakhoz) felvinni: azonképen a mi kitartó vizsgálódásaink, buvárkodásaink, a *nemzeti tudományosság* mezején tett buzgó fáradozásaink következtében nekünk is sikerült egész biztossággal felismerni, kik rejlenek a mai magyarok mögött? hogyan hívták őket, kik voltak isteneik, miben állott pogánykori vallásuk, ők magok minő életmódot követtek, kikkel állottak közelbi viszonyban, barátságban, rokonságban, ellenségeskedésben; hová lett e tömördek nép, mely nemzetekbe olvadt be, hogy nevezik ma egy oly átalakulás után a milyen volt az éjszaki germán népeknek román népekké átalakulása? mely kérdéseket a lángholó hazafiúságu költő Horvát Endre egy Horvát Istvánhoz intézett remek költeményében következőleg tett fel:

Mért unták helyeket, mi okozta kikelteket onnan
 Merre csapának utat, kikkel harcoltanak, által —
 Rontván mig Volgát s Tanaisnak partjait érnék?
 Kik voltak győző eleink haduagyi? milyen
 Fegyverrel vittak, mi ruhát adsz ősi vitéziuk
 A döntő magyarok széles vállára? Beszöld el
 Kik voltak kegyes isteneik? mely féle szerekkel,
 Mely rendtartással, és mint áldoztak azoknak?

Mindezen kérdések megoldására legelső sorban mi vagyunk hivatva, s ha feladatunknak emberül megfeleltünk, nem is tekintve azon hasznót, hogy megszűnik akteoni szerepünk s nem fognak többé gyűlölettel viseltethetni irántunk oly népek, melyek mai idegen nyelvök daczára is testünkben való test, vérünkben való vér, magának az e kérdések megoldását tőlünk váró európai tudománynak is oly szolgálatot fogtunk tenni, melytől a becsültetés, elismerés el nem maradhat. Ime ez a *nemzeti tudományokban az európai színvonal*.

Ennek elérésére kell törekedniök történezszeinknek, régszezeinknek, nyelvészeinknek s kik mind e tanulmányokból meríteni vannak hivatva, költőinknek, ha az európai modern irány mögött nem akarunk továbbra is szégyenletesen hátramaradni.

Legujabb időben magyarra fordítottatott a Niebelungenének és a Frithiof monda. Kétségenkívül mindkettő nyereség

irodalmunkra: az első egy felnémet nyelvemlék, melyben a nagy hun királyról Eteléről is van egy ily nagy embert megillető emlékezet, úgy hogy már csak ezen oknál fogva is oly közletről érdekel bennünket, mint magokat a németeket; a másik nagytehetségű szkandináv régiségbuvárok — az éjszaki germánok őskori multjára nézve hangyaszorgalommal s követésre méltó buzgalom- és kitartással intézett buvárkodásai nemes virága. Ime ez a teendő nálunk is: hogy nemzetünk őskori multja is annyira felderítettessék, mint a hogy felívan derítve az Etele hunjai, őseink baj- és fegyvertársai, az éjszakgermán népeknek a multja, ekkor költőink abból csak oly biztosan fognak merithetni, a mint merithette az anyagát Tegnér a Frithiof-mondához a szkandináv tudósoknak előtte készen állott buvárlatai megbecsülhetetlen kincstárából. Maga azon esetleg pedig, hogy e két mű magyarra fordítottatott, szolgáljon annak bizonyosságául, hogy maga nemzeti ösztönünk jelölte ki számunkra az utat és ösvényt, melyen hivatva vagyunk öntudatos és behatós tanulmányokat tenni, a mit egyébiránt a mi tiszteletre méltó irodalmi veteránunk, ki nemzeti mozgalmainknak ugyyszólván legelső csirájától kezdve mai napig nemcsak szemlélője, hanem annak egyszersmind maxima pars-sza is volt, és így azt a mire valóban szüksége van nemzetünknek, másoknál élesebben is képes látni, Toldy Ferencz is a „Hátramaradásunk okairól“ az Akadémiában olvasott értekezésében, rámutatva a nemzeti tudományosság reánk nézve való nagy fontosságára, annak idejében erélyesen hangsúlyozott volt.

Ha nemzeti tudományos tevékenységünket ezen szellem fogja átlengeni, akkor minművelésű virágos kertünk-ből fogjuk szakíthatni a nemzeti zamatú költészet legnemesb virágait, — míg az ily fordítások nagyon is hasonlítanak a szobáink díszítésére vásárolt virágbokréta'khoz, melyeknek úgy lehet az a főérdemök, hogy nem honi, hanem üvegházban nevelt pompás külföldi növényekből vannak kötve.

Átmeneti korban élünk, s ez legalább eddig inkább rettegés-, mint reménységgel töltött el bennünket nemzetiségünk fenmaradása iránt. A más ajkuak a nemzetiségi egyenjoguságot úgy kezdik magyarázni, hogy a magyar faj

azon soha el nem idegeníthető jogáról, hogy az a szerep, mely az oláhot Oláhországban, a szerbet Szerbországban illeti örök időken át minden más faj kizárásával, csak a magyart mint politikai nemzetet illeti, önként lemondott. Abból sem csinálnak titkot, hogy a magyar fajt következetesen gyűlölik, egész világon méltányolt érdemeit tagadják, egy szóval mindnyájan a velők azon ajkú szomszéd nemzetek felé gravitálnak s rajongva lelkesednek, míg nekünk egy oly összetartó eszménk, mely mellett az egész magyar nemzet lelkesedni tudna, ma már nincs, épen akkor, midőn arra legnagyobb szükség volna: költőink hallgatnak, maga az irodalom is kezd napról napra inkább és inkább pangani. Hogyan fogunk fenmaradhatni, hogyan amazokkal a nemzeti életünkre törő többi népekkel mi rokontalanok versenyezhetni, ha míg azok az összetartozandóság eszméjeért rajonganak, minket egy ily összetartó, egybeforrasztó eszme hijányában a csüggetettség bágyasztása száll meg? Ily eszmét a rokon nyelvek tanulmánya fog nekünk szolgáltatni, s biztosíthatok mindenkit, hogy ha kellőleg felkarolva nemzetünk fiai annak édességét megízlelték, az Etele hunjai egymásra ismerni fogó unokái (magyarok, finnek, törökök,) csak úgy fognak azért lelkesedni, mint a más ajkuak a magokéért, — úgy lehet ez eszme fog bennünket megmenteni, s fentartani.

Hogy pedig állításaimnak annál nagyobb erőt kölcsönözhessek, s felmutathassam az Akadémia előtt, hogy az európai felfogás és színvonal csakugyan ez és nem más, mint a melyre rámutattam; nem tartom feleslegesnek idézni egy francia írónak a *Revue des deux Mondes* f. évi márcz. 15-iki füzetében megjelent „Un poète norvégien“ című értekezése bevezetésének egy ide vonatkozó szép elmélkedését; nem tartom pedig ezt feleslegesnek azért, mert darab idő óta kezd a magyar közönség nem annyira saját honfiai mint idegen birnevességek szava után indulni, avagy ha igen, csak oly hazánkfiai szavára hallgat, a kik a külföldön hírnévretettek szert, s az ilyeneknek aztán azt is elnézi, ha a magyar irodalomnak végkép hátat fordítanak (innen csak is a drámai színészek képeznek kivételt, ha ezek csapnak át a külföldi színészethez, neheztelünk érte, ha magyar író teszi, ma-

gasztaljuk érte) mit tehettek én ily körülmények között jobbat, mint ha szilárd meggyőződésemnek e szavakkal adok kifejezést: nem én mondom, hanem egy külföldi, ne higgyetek nekem a született magyarnak, hanem annak. Schuré Ede, francia író így szól:

„Francia-, Német-, Angolország igyekeznek vala nyelvök, multjok, s a nép tanulmányozása által hatni be azok szellemének titkaiba. Más nemzetek követték őket. Valamint Párisban, úgy Madridban, Florenczben, Stockholmban és Sz. Pétervárott, mindenütt megindult a harc a classicismus és romanticismus közt. Spanyolországban Angel Saavedra, Olaszországban Silvio Pellico, Leopardi, Cesare Balbo, Oroszországban Puskin, Lengyelországban Mickievicz, Csehországban Kollár, Magyarországon Petőfi, bárkik lettek legyen is ez ujitók, mindnyájan egy új irodalmat sürgettek. S utóvégre mi volt az a mi erre minden ország romantikusait ösztönözte? Ugyanazon gondolat, bizonytalan de hatalmas ösztön. Mind így szólának ezek, avagy legalább így éreznek vala: az az ugynevezett classikai műveltség ma már nekünk nem elég. Az irodalmi és költészeti eszmény, melyet Európában elterjesztett, olyan mint egy közepes ember: úri, ékes de felületes, a ki csak azért általános, mert nincs rajta semmi kitűnő, — örök, mert egy korhoz sem tartozik, eszményi mert elvont. Mi valami mélyebbet s egyszersmind nagyobb terjedelműt, erélyesb és szabadon emberiebbet keresünk. A ti eszménytek kívülről jön, mintegy rá van adva társadalmunkra, mi pedig azt belülről, legbensőbb alapjából akarjuk ki- és előléptetni. Mi a ti classikai műveltségtek mögött a középkort és eredetünket látjuk, a német mögött a germánt, a mai francia mögött a frankot és keltát, minden nép mögött annak történelmét, hagyományait, isteneit, mindnyájunk mögött közös bölcsönket Ázsiában. E multban mi sokkal világosban olvasható betűkkel olvassuk, mik vagyunk s mivé leszünk. Ime e csudálatos, élő, rettenetes avagy fenséges, örökön új embernek előtüntetéséről van itt szó. Ha emberek akarunk lenni, legyünk minden előtt magunk és min fajunkból valók. Mindez egyetlen szóba vonható össze. A XVI. század teremő ereje a régiség megújulásánál fogott lángot, szá-

zadunké pedig főleg a népfajok szelleme fölébredésénél fog lángra lobbanni.

Ezen szempontból tekintve, melyet szeretnék világpolgárinak nevezni, látszik nekem az európai irodalmak története vonzónak“

E szavakban ki van jelölve mi előttünk is az ösvény, melyre kötelességünk minden kicsinylés, álszemérem, és előítéletek levetközésével mielőbb rálépünk s feltartóztatlanul előre haladnunk rajta. Kötelességünk ez, mert ha mi nem teszszük, teszik majd mások. Mi szeretetteljes kezekkel karolhatjuk fel ez ügyet, tette ezt a francia Thierry is; de fogják-e tenni a szlávok, németek, oláhok? ezt alig reménylhetjük.

De nem csak kötelesség e tanulmányoknak különösen magyar nemzeti szempontból mielőbb és minél többek által felkaroltatva megindíttatása, erélyesen s kitartó ügybuzgalommal való folytattatása, teljes és közdivatúvá tételése, hanem elutasíthatatlan, elodázhatatlan szükség, úgyszólván kényszerűség; ugyanis itt nem keveseb mint a nemzeti becsület, s a hazai tudományosság tekintélye forog kérdésben.

Cicero e jeles mondatát: *Patriam prodere nefas, scelus autem nolle dum possis eam illustrare*, a nyelvészek csak oly jól ismerik, s általa csak úgy át vannak hatva, mint áthatvák attól a többi nemzeti tudományokat, például történelmet művelő férfiak minden népnél. S ez egészen rendén van így: ugyan is oly ember, a ki azon tan mellett, melyet hivatva van művelni, lelkesedni nem tud, soha sem fog eredményt felmutatni; ezt csak oly ember teheti, kinek az ő művelte tan a lelkéhez forrott, ki attól egész életén keresztül pillanatra sem tud megválni; örül az előmenetelének, s nem csak hogy annak minden mozzanatáról tiszta tudomással bír, hanem ahhoz legjobb tehetsége szerint maga is igyekszik önbelátása szellemi gyümölcseivel járulni, vagyis más szavakkal: ki a tudomány színvonalán áll; a ki nem ilyen, az ily laborando otiosusok nem lendítenek azon semmit. Ha már a tudomány melletti lelkesedés táplálékát a legtisztább érzésből: haza- és nemzet-szeretetéből meríti, mondanom sem 'kell talán, hogy egy ily hatalmas tényező azt csak fokozhatja, de ugyanezen

legnemesb érzelem tulsága vajmi könnyen rajongóvá teheti a tudóst, a mint világos példáit láthatjuk ennek nem csak nálunk Horvát Istvánon és ötven éven keresztül számos követőin, hanem a legnagyobb s leghirvevesb külföldi tudósokon is. Így történik aztán, hogy a nyelvész nem elégvén azt a fölséges és végtelen tért, melyen hivatva van új igazságokat keresni és találni, lelép arról a térről, melynek legtitkosabb rejtekeit is jól ismervén, a tévedés alig lehetséges neki, s egy másikra csap át, mely nem sajátja, s ha vannak is talán rajta némi ismeretei, a mennyi a legtöbb művelt embernek szokott lenni a szakember nevére lehető igényt-tartás nélkül, de elvégre nem otthonos ezen a téren, mivelhogy az neki nem szaktudománya; egy szóval, a nyelvész történészszé, talán épen politikussá alakul át, s a szerepek összevegyültével megszólal a nemzeti büszkeség, nagyralátás, nem ritkán a gyűlölet . . . rosz kalauzok az igazság templomához; elkezdődnek s sorba követik egymást a vadnál vadabb képtelenségek s mind ez a legkomolyabb képpel s teljes meggyőződés hangján elmondva; így a régiebbek közül Rudbeck svéd író tudni akarta, hogy az európai műveltség a többi európaiakra a szkandináv germánokról terjedett el; Horvát István valóságos éjszaki észjárással ugyanezt a dicsőséget a magyar nemzetnek követelte ősidőben; egy angol író (Van Skennedy) tudni akarta, hogy az ir nép valamennyi európai néptől, sőt az összes emberiségtől különbözik abban, hogy míg egészséges józan eszű embereket még a vadak, lappok, és négerék közt is találhatni, addig ilyesmit az irek közt hasztalanul keresünk; ilyen a nyelvők is, következőleg az ir nép nem rokon a többi arjával; ismét egy másik felosztja a nyelveket született államnyelvekre (ezek az árják és sémi nyelvek,) és nem ilyenekre (ragozó és szótagnyelvek); ismét egy másik (a különben jóakaratu Schleicher) az ind- európai nyelveket elnevezi „die Sprachen der welthistorischen Nationen.“ Mindezen nézetnyilvánítások, csak az európai népek jelenlegi hatalmi állását vevén kiinduló pontul, s azt a mi tisztán a keresztyén műveltség vivmánya, e népek fajbeliségének számítván be érdeméül, nem kevesbet tartalmaznak, mint tagadását a ragozó és szótag-nyelvet beszélő népek történelmi

szereplésének a multban, rátermettségének, hivatásának a jelenben és jövőben a történelem világos tanuságtétele ellenére, mely bizonyosságot tesz arról, hogy legalább a multban épen e népek nagyon is nevezetes szerepet játszottak, s miután ezt tagadni még is bajos volna, olyan bölcös is találkozott már, a ki e vad állításokba az által igyekezett összhangzást hozni, hogy Etele hun király germán eredetét kezdte mutogatni.

Hogy lehet tehát az egyik osztálybeliek történelmi jelentőségét egekig magasztalni, a másikat pedig tagadni? Csak úgy, hogy az emberek még e tekintetben sem, sőt tán itt tudnak legkevésbé önzetlenek lenni; s az emberi nemből valóssággal létező ösztöniség, e minden észszerűség ellentéte, mely nem sokkal jobb az ugyan egy nemhez tartozó állatfajok kivétel nélküli ösztönszerű gyűlölködésénél, melyet az Üdvözítő felismert, s egész életén át küzdött ellene, de egészen le nem győzhetett, sehol sem nyilatkozik élesebben mint épen itt, s a mely népnek védői saját fiai közül nem akadnak, kik az eldobott keztyűt lovagiasan fel tudják venni, s az ellenféllel egyenlő fegyverrel szabályszerűleg megküzdeni; igazságtalanságot követnek el rajta még csak a tudomány terén is, s miért is ne tennék ha tehetik, ha nincs senki a ki hibáikat kimutassa s balgatag állításaikat igazi értékökre le szállítsa. Ime a *nemzeti becsület* kérdése a nyelvészeti tanulmányok mezején!

Ugyanis kötelesek vagyunk ellenfeleinkkel a tudomány terén is férfiasan s egyenlőknek általuk is elismert fegyverekkel, (melyeket nekünk csak is az összehasonlító nyelvészet s különösen a rokon nyelvek terén szerzett alapos s behatós ismeretek képesek egyedül szolgáltatni) megküzdenünk, a mi állításaikban igazság, fel tudnunk ismerni igazságnak a mi nem az, ki tudnunk mutatni azok hamis voltát, mint olyast visszausztatnunk, s ha kell erőlyesen visszavágnunk, nem pedig mint eddig történik vala, az általuk vont hamis következtetésektől megriadva megtagadnunk saját lényünket, eredetünket, lehető rokonságainkat.

Ez mindenesetre méltóbb védelem lesz vala, mint az a megfoghatatlan dacz, a melyben az összehasonlító nyelvészet (az altáji) részesült nálunk úgy a hazai tudományosság, mint

a hírlapirodalom kezelői részéről, mely nem kevesebbet tett, mint hadat izent az európai nyelvtudománynak. Mindnyájan mintegy így látszottak szólani: „Hogyan, ti különbséget tesztek belidomuló, ragozó és szótag nyelvek közt, s hozzá még a magyar nyelvet altájinak keresztelitek! nekünk ez a *halzsírszagu atyafiság* (ipsissima verba) nem kell. Csak azért sem ismerjük el a különbségtételt, hanem ellenmondunk, tiltakozunk, sat. sat. Minő vakság!

A kik nem csak a világ valamennyi élő és kihalt nemzeteit és népeit életmódjuk-, szokásaik-, erkölceik-, egykori vallásuk-, történelmük-, s nyelvökkel együtt fel tudták halottaikból támasztani, magokat e népeket úgyszólván sirjaikból el-kiszólitani, felidézni; az egyiptomi kép- és ékiratok tartalmát elolvashatóvá tenni, de sőt a legújabb kor, különösen az éjszakgermánok (dánok és svédek) nagytudományu férfiak erőfeszítései segélyével még csak az őskori ember életmódja s tevékenysége körül is napról napra több felvilágosító adatot birtak előteremteni, melyek segélyével a tudomány előre láthatólag ennek állapota egészen biztos meghatározhatásához napról napra jobban közeledik, ezek elől akarunk-e mi elrejtezni? ezt tehetni nem fogjuk. Azok a kik sokkal nehezb feladatokat biztosan meg tudtak oldani, a sokkal könnyebbet még könnyebben fogják, s ha ez megtörtént s kitudódik, hogy egy veszedelmes előítélet folyvást akadályoz bennünket a nemzeti tudományok művelése terén azon osztályrésznek elfogadásában és emberül való művelésében, melyet az európai tudomány úgy szólván nekünk tartott fel; ha látni fogják, hogy e tért egészen parlagon hagyjuk heverni, olvasóimra bízom annak kitalálását, minő lesz majd ezek ítélete felőlünk? de arról előre is biztosíthatok mindenkit, hogy ez az ítélet sokkal szégyenleteseb lesz, mint azon valóság, melytől nálunk sokan annyira irtóznak, hogy a magyar nyelv, melyről annyit hazánkfiai is rég tudnak, hogy egyik európai nyelvvel sem rokon — egyik még pedig legnemesb ága az altáji nyelveknek, melynek azon sajnos körülmény, hogy több vérrokonaink a keresztyénségnek idejekorán meg nem nyerve, a történelem színpadáról, hol azelőtt oly nagy sze-

repet játsztak, — nyomtalanul elenyésztek, s beolvadtak más népekbe, szégyenére semmi részben nem szolgálhat.

Mi szégyenlő lehet ebben reánk nézve, valóban nehéz csak el is gondolni. Nem származtatjuk-e mi magunkat csak úgy mint őseink Etelétől és hunjaitól? Ime erről az Etelétől és hunjairól egész biztossággal tudva van, hogy ő és hunjai altáji népek voltak. Rokonai nem, de mindenesetre fegyver- és bajtársai, sőt urai az észak germán népeknek, királyaiknak, és vikingeiknek; szokásaik, erkölcsaik is ugyanazok voltak, s ha az éjszak germánok landgaggokra jártak: nem volt máskép a dolog a finn és ugor népeknél sem, a kik közül az elsők ily hadjárataik (sotaretki) őskorban való nagy divatát a Kalevala nyilván bizonyítja; őseinkről pedig a történelem sokkal világosban tudja, semhogy bizonyítására szükség volna. Ha tehát az altáji rokonságot csupán azért, mert ma e népek nem oly hatalmasak mint hajdan, mikor őseink hajdani fagyos lakhelyeiket oda hagyva, a népvándorlást megindították (a germán népek csak folytatták), ma már megfoghatatlan következetlenséggel szégyenljük, resteljük: akkor mi joggal hivatkozunk a nagy hun királyra? hiszen ez esetben legokosabb lesz ellenségeinkhez csapni át, s a mit azok Eteléről és hunjairól szántsándékos rossz akarattal, s bennünket kisebbitő szándokkal összehazudoznak, egyszerűen utánuk mondani, s mint a közmondás mondja: „rossz mardárként bepiszkolnunk saját fészünköt.“

Mindazon népek egyedüli hibája: életmódjukból és ősi lakhelyeik rideg mivoltából nagyon is könnyen, s minden további magyarázat nélkül érthető csodálatosan egyenlő soruk; más nemzeteknél, melyek eredetileg számra meg sem közelíthették őket, jelenleg csekélyebb számuk. Ugyanis míg ezek pusztító hadjárataik következtében fogyton fogytak, addig más kevésbbé hadviselő népek közvetlen közelükben, a béke áldásait élvezve, csodálatosan elszaporodtak, a mint ennek példáját különösen nemzetünk szolgáltatja, nem kevesb mint 3 millióra menvén száma azon más ajku hazánkfiainak, kik ma oly vidékeken laknak, hol azelőtt tiszta magyarság lakott, de melyek a török hadjáratok alatt egészen elpusztultak. Ennyivel vagyunk kevesben, mint lennünk kellene, a

nemzetünket ért, s évszázadokon át dühöngött csapások nélkül. Mindezek daczára is a magyar nemzet még most is elég jelentékeny számu arra, hogy a kiegyezés nagyszerű műve után, „egy jobb kor“ tettleges beköszöntésével, méltó lehessen nagy nevű őseihez, s most már a béke művei: a tudomány és műveltség ápolása, s virágzásra juttatásában is oly nagyinak mutassa magát, a milyennek a múltban a harczmezőn bizonyította vala.

II.

Nemzetek az ujjá születés korszakában sok tekintetben hasonlítanak egy oly születésétől világtalan fiatal emberhez, a kinek egy szerencsés orvosi mütét visszaadta a látás neki azelőtt ismeretlen jótékonyágát; valamint az ilyeneknek huzamosb idő elteltére van szükségök, míg a látott tárgyakat a kellő távolságban szemlélni megtanulják, a mi gyakori csalódások nélkül meg nem történhetik: azonképen az ily új életre és tevékenységre ébredt ifju nemzetek sem kerülhetik ki, hogy sok mindent ne tartsanak csupán csak kezők kinyújtásával elérhetőnek, a mi tőlök idő és tér által választottnak, elérhetetlennek bizonyul be, — szóval mint másoknál fiatalbak, tapasztalatlanbak könnyen csalódnak, s csak is sok keserű valóra ébredés árán jutnak el azon meggyőződésre, hogy az élet nem merő költészet, hasonlólag a római mythológiának az önmagába, és szépségeibe ismeretlenül, öntudatlanul szerelmes Narczissz ifjat és ugyanennek a viszhang nymfáját tárgyazó gyönyörű példázataihoz.

Ha nemzetünk ujjá születésének éveire vissza pillantunk; különösen nemzeti tudományosságunk terén sok oly jelenséget találhatunk ott, melyek az imént mondottakat igazolják, — én azonban csak is felvett tárgyamnál akarván maradni; csak is egyet említek; azt a mi e tekintetben nemzeti költészetünk terén történt.

A magyar összehasonlító nyelvészetnek lángeszű első megállapítója, a nagy Révay, bámulatos szerencsével jelölte ki a nemzet előtt az ösvényt, a melyen biztos szerencsével haladhat nemzeti nyelvünk kiművelésében; — de ez az ösvény sokkal fárasztóbb, sokkal inkább tanulmányt igénylő,

és ez által sokkal szárazabb volt, hogy sem a nemzetnek, habár csak tudós férfiai is kedvet érezhettek volna arra rálépni, s azon oly tevékenységet fejteni ki, mely a sikert biztosította volna.

A szigoruan vett nyelvészet úgy szólván egészen elejtetett, s helyette a költészet karoltatott fel. — A fogalmak összezavarodtak, s mindinkább elterjedt és gyökeret vert az a nézet, hogy a kettő mindegy.

E felfogásnak nagyon kedvezett azon körülmény, hogy úgy Révay mint Verseghy nyelvészetünk ezen korbeli fő coryphaeusai is egyszersmind költők is voltak, s ezáltal mintegy feljogosítva érezték magokat költőink egy ily hibás okoskodásra: ha a nyelvész költő, — a költő nyelvész; hiszen mind a kettő nyelvművelő, s valóban Kazinczy, Bajza, Vörösmarty, Czuczor, Döbrentey mindnyáján megkísértették e téren is tevékenységeiket, — a kikhez később a politicusok is, magát a nagy Széchényit sem véve ki, szintén csatlakoztak; a minnek eredménye az lett, hogy a költészet tulnyomóságra jutván, a nyelvészet annyira elhanyagoltatott, hogy a mi e részben külföldön történt, az iránt nálunk teljesen hiányzott minden érzék, s még csak tudomásul sem vétetett, kivéve Révaynak egész életén át hű követőjét, s tanítványát Horvát Istvánt, a ki: *„Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből“* czimű 1825-ben napvilágot látott művében nemzetünknek a tudós külföldnek az összehasonlító nyelvészet terén való tevékenysége iránti mély közönyössége ellen e szavakkal jajdul fel a 128. lapon:

„Nem vitatom, hogy mi szükséges könyvek nélkül szükkölködünk, nem vitatom, hogy az egész görög classica literatura (és ezért nem hoztam fel görög nyelven a görög kutatókat) Hazánkban a nagyobb rész előtt nem igen ismeretes; nem vitatom, hogy magokra Latiumi szókra is mindamellet, hogy nemzetünk a Deák nyelvet látszik nagyon kedvelni, kevés figyelem fordittatik; nem vitatom, hogy egyfelől a zsidó, syrus és chaldaeus nyelv, más felől a Persa, Arabs, Török, Örmény, Georgiai és Tatár nyelvek noha felette szükségesek Historiánk előmenetelére, nálunk mostanig mindannyi esmeretlen új világok, nem vitatom, hogy a ma-

gyar nyelvet is inkább szokásból beszéljük, mintsem a nemzeti nyelv benső történetéből tudományosan értjük:

— — — — —
 hogy mostanig Nagyaink a tudomány gyarapodásáért külföldi utazásokat nem tettek, s magokkal tudós férfiakat, a mi nagy hasznát hajtott volna, utazásaikban nem hordoztak sat. és 131. lapon:

„A mely nemzetnek nincsenek saját nyelvén monumentumai, az keveset vagy semmit sem *érdeklí a tudósokat*. Forr Europa mindenfelé az Arabs, a Persa, a Tatár, a Sanscrit nyelv tanulástól, s mindenfelé könyvnyomtató műhelyeket állit ezen nyelveknek, mert irattak e nyelveken már hajdan könyvek, melyekből az emberi nemzet történeti fénysugárokat várhatnak.“

Horvát Istvánnak imezen a kellő figyelemre még ma is nagyon érdemes nézet nyilvánításával csudálatos ellentétet képez ugyan ő neki fennebbi műve 43-ik lapján a finn nemzetekre vonatkozólag nyilvánított nézete. Ugyanis míg a zsidó, syrus, chaldaeus, arabs, szanszkrit, perzsa, tatár, örmény, georgiai nyelvek tanulását történelmünkre nézve egytől egyig mind nagy fontosságúaknak tartja, de már a finneknek csakugyan nem irgalmaz, hanem így szól: „Hát nem azt tanulják-e Saxo grammaticus fontos soraiból, hogy a meggyőzetett kunok Lapponiába és Estoniába is által tétettek? Innen lehet megfejtetni azokat, mik a Lapplandi, Finnlandi, Esztlandi nyelvekben egyeznek a magyar nyelvvel, nem pedig azt következtetni a mit kéába kiáltozott Schlözer és utánna sok majom Magyar (vajon Révay is?) hogy a Magyarok Finnus nemzetségből eredtek.“

A Saxo grammaticus idézett szavai valóban fontosak, csakhogy azokból egészen más következik, semmint az a mit belőlök H. I. hozott le, — ugyanis, ha a hunok a finnekkel összevegyültek, ebből koránt sem az következik, hogy hát nem rokonok, hanem a teljes beolvadás könnyűségéből igen is az, hogy ha eredetileg nem is egy nyelvűek, de minden esetre vérrokonok voltak. Az összehasonlító nyelvészet pedig e ténykörülmenynek azon jó hasznát veszi, hogy így aztán meg tudja fejtetni azt is, hogyan van az, hogy annyi specialis

finn részletet találunk a magyarban daczára annak, hogy maga a magyar nyelv különben legközelebb áll a vogulhoz. De mind hiába! az érdeklődtelenség (impassibilitas) oly nagy volt, hogy daczára annak, hogy Révay a magyar nyelvnek a finn és törökkel mint közel rokonokkal való atyafiságát hirdette: nem találkozott senki, a ki fáradságot vett volna magának, nemhogy a tőlünk oly távol lakó finnek, de még csak a közvetlen szomszédságunkban való törökök nyelvének is tudományos, és nyelvtanilag elsajátított ismeretét megszerezni, épen így nem találkoztak az ifjabb nemzedékben sem olyak, a kik a bécsi egyetemen a keleti nyelvekből tartott előadásokon igyekeztek volna a szükséges ismereteket magoknak megszerezni; — azt pedig tudjuk, hogy a pesti egyetemen ily tanszékek még csak nem is voltak, s csak is a legujabb időben keletkeztek.

Horvát Istvánnak a magyar nemz. muzeum tulajdonába átment könyvtárában csakugyan találunk is könyveket, melyek az európai összehasonlító nyelvészet a század első felében való tevékenységét képviselik; nem hiányzanak nyomai annak sem, hogy óhajtotta volna azok segélyével a magyar nyelv lehető rokonságainak mibenlétét megállapítani, de a módszer, melyet — a magyar nemz. muzeumban őrzött kézírataiból láthatólag — alkalmazott vala, egészen tévesztő volt, s nem is igen terjedt-többre, az ezen korban nálunk szokásban volt minden nyelvtani ismereteket nélkülöző etymologizálásnál, mint tette volt ezt csakugyan mind a finn, mind a török nyelvvel, — megelégedvén a hasonlóknak talált szavakat a magyarral egyeztetni, a nélkül hogy azok közelebbi és távolabbi elemeit, képződésük, s ragozásuk titkait megfigyelni, ismerni, egybevetni igyekezett volna; azért a m. nemz. muzeumi könyvtárban őrzött ide vágó kézíratai, melyek összehasonlításait tartalmazzák, érdekekkel bírhatnak az avattatlanra, — de a szakemberre nézve egészen hasznavehetetlenek.

Nyelvünk szépségei, eredeti sajátosságai, más nyelvek felett lehető előnyei magasztalásában, s kiemelésében mindkét osztálybeli férfiak, úgy nyelvészek, mint költők megegyeztek, majd versenyeztek, míg végre ez valóságos vetélkedéssé

fajult, mit a legesudálatosb hypothezisek nyelvünk eredetére vonatkozólag, s a vágy, fajunkat az őskor legkitünőbb, leg-hirnevesb népeivel, a milyenek: az ind, sémi és az altáji török népcsaládok, minden áron rokonságba hozni, csak még fokoztak; s mind ez nem csak nem lett volna baj, sőt nagy előny lesz vala, ha tudományos nemzeti mozgalmaink vezetői, irányadói: költők és nyelvészek a Révay jelölte uton, a most már Európaszerte megindult összehasonlító nyelvészet terén tanulmányokat tesznek vala, a minek nem történtét, mint látók, Horvát István is, — a nélkül hogy ezt maga is tette volna, annyira fájlalta; mert ez esetben nyelvművelésünk egészen úgy alakult volna, mint Európa többi művelt nemzeteinél: baj volt csak az, hogy a költészet elnyomta a nyelvészetet, hogy a Révay szelleme egészen kihalt, — s az Otrokocsi csudálatosságai jutottak érvényre.

E tekintetben mint tudjuk legtöbbször vitte boldogult Horváth István, a ki egyéb iránt csak egyike volt azon nem egy nevezetes tagot számított iskola tagjainak, a kik ezen, nemzetünket minden előkelő elhunyt nemzetekkel való rokonításnak egész a rajongásig hivei s vallói voltak; — tagadhatatlan, hogy e felfogásban nem hiányzott bizonyos nagyszerűség, s a mi különösb, a magyar nemzetegyed észjárátának az éjszaki népek észjárásával való csodálatos egyezése. A mi Otrokocsink Rudbecknek hasonmása, szerencse hogy a mi Révaynk alig kisebb az e század elején élt Rask Kerestély dán tudósnál.

Szükséges mind e ténykörülményekre már csak azért is visszaemlékeznünk, mert nemzeti költészetünk ez idők szerint táplálékát főleg a nemzeti történelemből meríti vala.

Ugyancsak a Horvát István agyában támadott az általános nemzeti lelkesedés e regényes korszakában 1825-ben az eszme: nemzetünk őskori költészete és az arra használt versnemek felderítése végett buvárlatokat tenni, s ezek eredményét fentebb említettem művében érvényesíteni, ha ugyan e mű 24-ik lapján felmutatott görög-római versnemeknek azon ürügy alatt, mintha azokat a görögök náluknál műveltebb magyar eredetű népektől tanulták, és sajátították volna el — ilyenekül kiadását buvárlatnak tarthatni.

Horvát István fennebbi művének ide vonatkozó helye következő: 24. l. „Ekkor kezdettek, hogy ismét visszatérjek elhagyott tárgyamhoz, a Görögök is Jász nótára (Saltus jonicus) táncolni; ekkor támadtak Hellásban a vitézi Játékok; ekkor irtak

I. Partus (Anapesticus Parthoniacus,)

∞ — | ∞ — | ∞ — | —

II. Jász (versus jonicus a Minore.)

∞ — — | ∞ — — | ∞ — — | ∞ — —

III. Lófejű (Phalaeccius.)

— — | — ∞ | — ∞ | — ∞ | — ∞

IV. Magyar (Choreus)

a)

— ∞ ∞ | ∞ — ∞

b)

— — | — ∞ ∞ — | ∞ ∞

c)

— — | — ∞ ∞ — | ∞ ∞

d)

— — | — ∞ ∞ — | — ∞ ∞ — | — ∞ ∞ — | ∞ ∞

mértékre verseket a meghódított Görögök.

Horvát István nem áll egyedül e téren; itt ugyanis azon különösséggel találkozunk, hogy még újabb időben sem hiányoztak finn írók, a kik a classicai versnemeket, különösen a hexametert semmi egyébnek nem tartják mint egyenesen a finn népek 8 szótagu versei olyatén utánzásának, hogy két ily finn vers tett ki eredetileg egy hexametert, — mint-hogy a finnben két ily vers összetétele által igen gyakran, s meglepően sikerül igen tökéletes hexametereket összeválogatni. E véleményre a finneket, egy részt a finn nyelvben találtató görög szavak, — más részt a skandináv népeknek, s társaságukban a finn népeknek is ősidőkben a görög népekkel feltételezett érintkezéseik vezették.

De ez oly kérdés, melyet eldönteni aligha fog valaha a tudományos buvárlat, s ha sikerülne is eldönteni, haszon alig remélhető abból a tudományra.

A mi a Horvát István-féle, most említettem versnemeket illeti, ezek oly nehéz kezelések, melyek csak is a műzsák kiválólag kegyelt mivelőjének, nem pedig a nagyobb számnak, s szoros értelemben vett népköltőknek is hozzáférhetők, és így nem is valószínű, hogy őseink azokat nemzeti monda és hitregészeti költeményeikben használták volna. Ha ugyan is az egyes népek őskori költészetét tekintjük, azt látjuk, hogy azok az illető nép nyelvéhez meglehetően szépen simulnak, a mi nem is lehet máskép, mert nem tervszerű megállapítás, hanem nép ének ösztönének kifolyásai, a mi annyira igaz, hogy úgy a régi germán mint finn népek, az ének és beszéd fogalmakra ugyanazon szót használtak, mintha a kettő egymástól nem is különböznek, s ahhoz hogy több vers-nem is fejlődjék ki, nem pedig csak egy általános és mindenkítől ismert vers-nem, ahhoz más jelentékeny műveltségi fok kívántatik az illető népben,—a milyen a görögöknök és romaiaknak igen is volt, de nem egyszersmind az áltáji népeknek is.

Hozzá járul e nehézségekhez még egy másik is, — a hangsúly, mely úgy a magyarban, mint a finnben mindig a szó első tagján van, és ennélfogva sokkal erősebben érvényesíti magát, semmint az árja nyelvekben. Ugyanis itt minden szónál fel kell emelni a hangot, és ez által más is az, mint az árja nyelvekben, ott inkább csak megnyújtás általi nyomosítása az illető szótagnak, a melyen van, míg itt mindig a hangoztatás felemelésében nyilatkozik, úgy hogy a rövid szótag ez által nem lesz hosszuvá, s ez az oka annak is hogy az árja nyelvekben, ha a mérettel összeütközésbe jön is a versláb, azért még nem forgatja fel a hanghordozás megszokott módját, míg a magyarban csaknem lehetetlenség a legjobb (classicus) metrumos verseket is úgy olvasni, a mint ugyan azokat kimondanók, ha nem tudnók hogy versek. Az illusio és megszokás azonban sokat tehet, a miuthogy a magyar művelt osztálynál a classica versnemek ma már annyira megszokottak, s a magyar költőknél oly közkedvességűek, hogy kihalásuktól nem egy könnyen tarthatni, s ez nem is kívánatos, — kívánatos csak is az, hogy a magyar nyelv természetét tartva szem előtt, szedessenek ezek is ütemekre, a mint

tette ezt Arany János a magyar népdalokkal, a mi ha megtörtént, az öszhang a hangsúly és a költői lábak közt azonnal helyre lesz állítva, mert az ütemek nem egyebek sormetszetnél, melyeknek a magyarban a hangsulynak a szó első tagján létében keresendő az oka. S ez lehetséges, mert épen nem lehet állítani, hogy a magyar metrumos versekben a hangsúly soha sem találkoznék a lábbal, — s valóban az ily versek, például hexameterek két sormetszettel, oly előnyösen különböznek az e nélkül valóktól, hogy úgy szólván kirínak a többiek közül, mért? csupán azért, mert az első szótag hangsúlyos és a hangsúly a magyarban erősebb sem mint akár a positio akár ékezetet következtében támadó hosszú szótag; — ugyancsak a hangsúly által vannak feltételezve az ütemek is.

Mindezekből én azt következtetem hogy a magyar ősi nemzeti versnemnek főleg hangsúlyra alapítottnak s csak másod sorban 8 szótagos *léjti*-nek trocheusnak kellett lenni, a mint erről mindjárt bővebben is lesz szó.

A magyar nemzeti versmértékre vonatkozó nézetnyilvánításban megelőzte Horvát Istvánt Horváth Ádám, ki is ily című verses művének: Legrövidebb nyári éjtszaka (Pozsony 1791. 8.) előbeszédében a magyar nemz. versmértékre vagy legalább legkedveltebb nemeire nézve némely utmutatásokat ad; ő már tudja, hogy a magyar versmérték trocheusi, hogy rimes versekben középén meg kell szakítani a sort, — a mi a hangsúly némi homályos érzetére enged következtetnünk, maga a mű oly versekben van írva, melyekben a Kisfaludy Sándor Himfy szerelme és regéi.

Kazinczy korától egész napjainkig folyton folyvást, s napról napra szebb sikerrel művelték költőink a metrumos versek mellett, a mai népköltészetünkkel nagyobb öszhangzásban lévő rimes versnemeket is, melyek aztán a 40-es évek vége felé amazokat egészen ki is szorították, s Petőfi, Arany, Tompa után nem is akadt jelentékenyebb költői tehetség, mely a classicus versmértékekhez visszatért volna.

A forradalom, s a reá következő gyászos emlékü évek, bármily dicső emlékek vannak is hozzá kötve, végeredményeiben hasonló volt egy kora tavaszra immár az

egész természet kinyíltával a teljes virágzás közepette érkező fagyhoz, mely a mezei gazdának egyetlen éjjel minden reményét tönkre teszi, s talán több évre terjedhető általános szükségét terjeszt mindenfelé az azelőtt virányos téreken. — Valamint a gazdának ilyenkor legelső gondja a maga s övéi életé fentartására mulhatlanul szükséges élelem-szerek beszerzésén kívül a vető mag; úgy nemzetünk jobbjai is mindent elkövettek részükről ez idő szerint, hogy nemzeti létünk fenmaradásának legelső, s legbiztosb eszköze a nemzeti irodalom, és tudományosság mentessék meg az azt fenyegető végenyészettől, s az a mi a multban e téren történt, lehetőleg épen adathassék át az utókornak. Közelmultunk egész irodalmi tevékenységét ezen szellem lengi át: remekíróinknak új kiadásai eszközöltettek, a hazai történelem különös előszeretettel műveltetett, a nemzetünk és vallása körüli buvárlatok megindítottak, így keletkezett Ipolyi Stummer Arnoldnak megjelenésekor általános figyelmet ébresztett „Magyar Mythologia“-ja; így kezdetett meg az összehasonlító nyelvészet saját közlönyével, az ezen irány megindítója Hunfalvy Pál szerkesztette „Magyar Nyelvészettel,“ — mely tanulmányok, ha napjainkban kevesebbek által műveltetnek is mint kezdetben: vigasztal bennünket azon biztos meggyőződés, hogy művelői nem fognak soha többé kifogyni; népmeséink és hagyományaink egybegyűjtettek, s Erdélyinek a magyar népdalok összegyűjtögetése körül Krizában egy nálánál nem kisebb utódja akadt, a kiknek e téren való tevékenységéhez az Arany László, és Merényi László gyűjtései szerencsés kiegészítésül csatlakoznak.

Ugyancsak ezen időre esik a magyar versidomról való legelső tüzetes értekezése nagy költőnk Arany Jánosnak, — kinek művét mély felfogása, s megdönthetetlen alaposságánál fogva az őt megelőzőkénél diszesb hely illeti a megemlítésben; e kitűnőségünk 1856-ik évben a nagy-körösi ref. nagy gymnasium III-ik tudósításában a magyar versidomról tüzetesen értekezvén, a betű-rimet legelső fedezte fel a magyar nyelvben, s az ez irányban további buvárlatokra is okot szolgáltatott; sőt már a héber költészet paralellismusainak megfelelő bokorkifejezésekre is rámutatott a legré-

gibb magyar költészeti maradványokban, valamint a valamennyi altáji népek közkincese, a 8 szótagu, de utórim nélküli versek divatára is, mely szótag-méret egyébiránt maig is legszaporább a magyar népköltészetben.

A székely balladák egészen magyaros zamatu, s minden más nemzetek költészetétől eltérő szelleme, mióta felfedeztetek, mindenkit meglepett, — de legjobban meglephetett bennök engemet az, hogy a gondos megfigyelés után meggyőződtem, hogy ezek szerkezete egészen egy és ugyanaz a finn költemények szerkezetével, elannyira, hogy egyik a másakra kölcsönös világot vet, habár e tekintetben hasonlíthatlanul több az a mit a finn költemények szerkezete a székely balladákra vethet, mint viszont, azon oknál fogva, mivelhogy a finn költemények szerkezete ugyan az ma is a mi ezelőtt évezredekkel volt, — ellenben a székely balladák szerkezete némileg alkalmazkodott a szomszéd nemzetek költészetéhez, s ime e nagy becsű gyűjtemény székely balladáiban szerencsésen fel van fedezve a régi magyar költészet pogány korbeli ősi versneme. Sőt már követője is akadt Szigligetiben, ki a „Fővárosi lapok“-ban nem régiben két gyönyörű ily szerkezetű balladát is irt, és Gyulai Pálban, ki több népmesében (Gonosz mostoha sat.) e versnemet választotta, és Thaly Kálmánban, a ki újabb költeményeiben a rímeket mellőzve elégelte az így szerkesztett versidomban a magyarban uralkodni kellő hangsúlyt, a miben a régieket akarta utánózni.

Állításom igazolására szükségesnek tartom a finn költészettel összehasonlítani a székely balladák szerkezetét.

Óskorban, mikor még az írástudás a népeknél, úgy a mint ma van, elterjedve nem volt, sőt még sokáig azután is emlékeztetre méltó dolgok és eseményeknek az enyészettől való megmentését az egyes népek szóhagyomány által igyekeztek megőrizni, s ezen eszközt minden egyébnél, még az írásban hagyásnál is biztosabbnak tartják vala, azon hitben lévén, hogy az írást tűz, víz, háboruk, s más időviszontagságok megemészthetik, — ellenben a szóhagyományok firól

fira, nemzedékről nemzedékre átadva, mindaddig ki nem veszhetnek valamely nép emlékezetéből, míg maga a nép mint nemzet él. S o nézet a keresztyénség, s még inkább az izlam elterjedtéig igaz is volt, — a mint azonban ez elterjedett s az egyes népeknél az ősi hitnézetek pusztulásnak indultak, a népek őstörténelmét tárgyzó versekben fentartott hagyományok is nyomba követték azokat, és pedig annyival inkább, mert a kettő sokféleképen és a lehető szorosban egymásba lévén szövődve, nem tartathatott fenn az egyik a másika nélkül, — s így történt aztán hogy a legtöbb népnél még csak emlékezetök is kiveszett, minthogy a hittérítők ezeket a keresztyén vallással összeférhetetleneknek tartván, részint meghamisították, részint tüzzel vassal irtogatták mind addig, míg egészen ki nem veszték, s legfeljebb egyes értelmöket vesztett töredékek maradtak fenn belőlök.

Legjobban ragaszkodtak ezekhez az altáji népek, anyyira, hogy egy sincs közöttök, mely a keresztyén hitet önszántából, s erőszak hozzá járulta nélkül elfogadta volna, sőt még titkon azután is ellenzékelt képeztek s gyakoroltak a rájuk erőszakolt keresztyén vallás ellenében; így a finnek egész a reformatióig inkább csak színleg voltak keresztyének mint valósággal, s addig őshagyományaik, — a mi itt az őskori költészettel igen egy értelmű, — úgy szólván érintetlen maradtak; — az eszthek a német keresztes vitézek embortelen igája ellen öntudatos ellenzékelt képeztek, — s miután ezek utódai, az utánok következett német lovagok sem voltak semmivel sem emberibb érzésűek irányukban, engedtek ugyan az erőszaknak, de részben még ma is titkolgatják pogány ősvallásuk maradványait különösen a papság és a műveltebbek előtt, — ha azonban erdeikben, berkeikben szabadon érzik magokat egész átszellemülve, elrejtőzve énekelgetik régi pogány ősenékeiket, melyeket semminemű ígéretért nem egykönnyen közölnének a művelt osztálybeliakkal.

Az ily szóhagyományok fentartására úgy szólván ösztönyszerűleg találtattak fel a nemzeti nyelv természetének leginkább megfelelő versnemek, — a görög és romaiaknál a classicus versnemek, keltáknál az ossiani versnemek, germán né-

peknél az előrimnek egy neme, (ez az altáji versnemhez legközelebb áll, de sokban eltér tőle), sémi népeknél a bokor kifejezések (parallelismus), végre az altáji népeknél kizárólag ragozó nyelvekből önként folyólag az előrimes, és egyszersmind bokorkifejezések, de utórim nélküli 8 szótagu versek, mely tulajdonok közül különösen a bokor kifejezések egyszersmind e népeknek emlékezetet haladó időkben az Uralra délkeleti Azsiából átköltözőkre őskölteményeikben fenmaradt őshagyományaikkal egyezőleg szépen rámutatnak.

A kik netalán a fentebbi kifejezésekkel u. m. előrim, és bokor-kifejezések, nem eléggé ismerősek, azok kedvéért szükségesnek látom némieket e kifejezésekre nézve előadni.

Az altáji nyelvekben, melyek közé a magyar is tartozik, szóképzés és viszonyítás kizárólag ragokkal, s csakis a szó végén történvén, — a szó alanyával rag, avagy utoljáró nélkül aránylag legritkábban találkozunk beszéd közben, mert nem kell felednünk, hogy még a nevező esetben is, ha a szóhoz a birtokos ragnév más járul, 8 alakban jelenhetik meg a nominativus, — ezenkívül vannak oly mondat-szerkezeteink is, melyekben az alany tulajdonító *nek nak* raggal jár, a milyenek, a *lét ige*, és a *kell ige*, a birtokigét pótló létige is, mint ilyen, a birtokot mindig személyraggal ellátva vonzza; (van nekem, neked, neki háza, sat.) továbbá a tárgyeset is a magyarban soha sem egy az alanynyal mint az indo-európai nyelvekben, s így rag nélkül soha sem jelenik meg, s e tekintetben nyelvünk még a finn és török nyelvénél is ridegebben ragaszkodik az általános szabályhoz, — ugyanis azokban a parancsoló módban néha a tárgyragot elhagyják, — nálunk e tekintetben csak a határtalan módban és igeneveknél tapasztalható néha eltérés, p. o. favágni, favágás, fátvágni, fátvágás helyett, de a melyek megint az ilyenek mellett, mint katonának, jó embernek lenni, úgy szólván számba se jönnek. Önként következik tehát, hogy mindezekben, s közöttök a magyarban is, nem sokkal kerül több rim, mint a mennyi a ragok összeillesztgetéséből származhatik, koránt sem annyi mint az újabb analytici európai nyelvekben, melyekben a viszonyítást a névszavak előtt egyedül a viszonyítók (praepositio) eszközlik, maga a szó töve pedig mindig meztelenül s változatlanul

marad, s ez által a legtökéleteseb rimeknek oly nagy sokasága támad, hogy e készlet ugy szólván nem kevesebb mint a hány szóvégzet van az illető nyelvben. E tekintetben leggazdagabbak az angol és a román nyelvek, csak ezek után jön a felnémet, — mely mögött ismét messze maradnak a flexiók nyelvek, melyekben a rimes versek minden valószínűség szerint ugyan ezen okon soha sem is fejlődtek ki; végre az áltáji nyelvek, melyekben a fennebb ismertettem nehézségekhez még az is járul, melyet a hangrend szolgáltat az által, hogy az egész szókincs két különböző csoportra, magas és mély hangukra, oszlik, — mely hogy a rimek keletkezésének nem nagyon kedvez, mondanom sem kell, — a magyarban pedig ezenkívül a nyelvanyag szerfelett való vegyessége, minthogy az idegen nyelvekből ájtött szavaknak a magyar nyelv szóképzéséhez semmi köze, s ez az oka azon általában elismert ténynek is, hogy jó magyar rimek egybehozása nehezebb mint bármely más nyelven, s ugy a népköltészet, mint a műköltészeti irodalom jobban gyönyörködik az assonanciákban, semmint a sajátképeni rimekben; — no már a nép a maga egyszerűségében ily nagy mesterségbe kerülő, és ugyszólván természetével ellenkező versnemeket soha kigondolni ki nem gondolhatott, hanem ezek helyett megelégedett az utórim nélküli 8 szótagos versekkel, — melyeket a gondolat még szabadabb és könnyebb kifejezhetése végett szeretett egyszeresen, kétszeresen-három, sőt négyszeresen is kifejezni, ime ezek a bókorkifejezések, — melyekhez járul aztán nagyobb ünnepélyesség, sőt büv-erő kölcsönzés végett az előrim, — mely abból áll, hogy minden vers legalább két szavának ugyanazon betűvel kellett kezdődni, de mindig a mondat legértelmesebb szavának, melyet különösen ki akartak emelni, ennek nyomait — mint már emlitém — a magyar nyelvben Arany János fedezte fel, a következő példákat hozván fel: *szegény ember szándokát boldog isten bírja, — Vak vezet világtalant. — Várt leány várat lel. — (Közmondások.) Ri rucza ri, ri* (Talány a hegedűre), *Körösi kerépesi körtefa* (Játékdal) *Pej paripám patkó szöge beh fényes. Szívtől szívnek szólni nem szégyen* (Népd.) *Szabad péntek, szabad szombat, szabad szapanozni* (Népd.) *Adjon Isten: bort buzát békességet, Mákot*

makkot, mogyorót. (Áld.) Az ismeretes gyermek verset: Hetfő hetibe, Kedd *kedvi*be sat. A Pannonia megvételeét tárgyazó történeti ének eme sorait:

*Kelen földén el kelének
Az Cseken ök (él) csekének,
Az Tetemben elfeltének,
Érden sokat ök értenek,
Száz halomnál megszállának.*

továbbá ugyanazon ének még e két versét:

*Földedet adtad fejér lovon
És füvedet aranyos féken:*

Hasonló alliteratiót érzett ő e töredékben is

*Vágd csak fiam, vágd Forgács
Tied leszen Gimes és Gács sat.*

Hunfalvy is sokat számlált el a vogulokról írott művében, hasonlói még ennek ezek: *Három a táncz halálig, Világos viradtig. Megtálalta szarva közt a tölgyét.* Ért hozzá mint hajdu a harangöntéshez. Nem felejtí kigyó farka vágását. Veszett fejszének nyele fordul. Bagoly is bíró a barlangjában. — Vak veti világtalannak. — Vér nem válik vízzé. — Hadverés, házasság isten dolga. Milyen a mosdó, olyan a medencze. Szegény embernek szegény a szerencséje is. — Ne szólj szám, nem fáj fejem. Bort, buzát, békességét. Vert viszen veretlent. Hátán háza, keblén kenyere. Szereti mint kecske a kést. Szénégetőnek tökén a szeme. Új szita szegen függ. Hamari hamvas, késő kedves; Mátyás király palotai szakácsának a föl nem adott csukamáj után tudakoló kérdésére adott felelete: „Csőri csuka, nincsen mája“, és a királynak erre adott fenyegető válasza: „Palotai pálcza, nincsen száma (Kresznerics szótára), mely példából láthatólag Mátyás királynak is volt még a betűrimhez érzéke. Találós meséink közül ez: esont torony tetején szaru eke szánt = fésű, gyerek játékok közül; csipi csóka, varju vágja, holló kopácsolja, sat. a melyekhez tartozhatók még a régi magyar nyelvben csak oly

számos intensív értelmű kifejezések, mint ez a finnben még máig így van, de a melyek még a mai magyar nyelvben is, bár ma már csak szórványosan jönnek elő, — elég gyakoriak, — például kérvén kérte, kínálván kínálta. Az aranyat, ingyen aranyat, sáraranyat Boldogasszony falvára felfutva kapják, hol kérve kérik, adva adják, tekenővel mérik. (Ipolyi Magyar Myth.) és medenczével mérik (Kriza vadrózsáiban).

A bokor kifejezések divata által szükségképen némi hasonlatosságnak kell támadni a rimes versek és a most ismertettem félék közt, de nem úgy mint ez a rimes versekkel történik, hogy két-két vers egyezik egymással, hanem úgy, hogy uralkodván az egészen a betűrim, és párhuzamos vagyis bokormondatok, egy-egy bokor némelykor egyetlen, máskor két, három, négy többnyire egészen egyenlő mondat szerkezettel tétetik ki, a mi közben a ragok ugyanazonasága a sorok végén idézi elő e hasonlatosságot.

Vannak terjedelmes költemények, melyekben a bokor kifejezések esetleg két-két sorral vannak adva, hogy azt lehetné az ember, hogy rimes versekkel van dolga, ha hogy egy-egy mélyhangu szó ragos végszótagára a következőben egy magas hangnak közvetlenül következése a csalódást el nem oszlatná; máskor ismét megtörténhetik, hogy két ily, esetleg összekerült rimes verspár közé egy magánálló sor vetődik, ilyenkor pedig keresztrimek támadhatnak; sokszor innét van hogy 4 teljesen rimelő verspár után, két bokor három-három sorral van kifejezve, a mi megint a sonettekre emlékeztet, — mindez azonban merő véletlenség műve minden szántszándékos következetesség nélkül, melyet ennél fogva legjobban hasonlíthatnánk a kaleidoskop színelakulásaihoz — vagy pedig a magyar néptánczhoz, melynek egyetlen szabálya e rövid elv: *három a táncz*, ezentúl pedig az érzés kifejezésére lejtés, és a test arányos alkalmazkodásában teljes és korlátlan szabadság van engedve, rimes költészetünket pedig a körtánczhoz, mely már az európai népek izlését utánozza.

A bokor kifejezések egyik legkedveltebb faja s úgy szólván netovábbja egy neme a belrimnek, melynek jobb képét se tudnám adni mint ha azt modom, hogy egészen az,

a mi a székely balladákban divik, t. i. versek 4 méretűek, vagyis 8 szótaguak lévén (a mi a székely balladákban is a jóval szokottabb és őseredetibb, a későbbi felemás (impar) és alexandrin versnemeknél, a melyekben azonban a belrim szintén teljes divatu, míg az utórim gyakran csak úgy hiányzik mint a finnben, a verselés javában folytatában egyszer csak közbe lép a belrim, és pedig hol olyaténképen, hogy a vers 4 utolsó szótagát a következő versben ismétlik, és egy másik egészen hasonló menetelű rimmes fél sorral kiegészítik, úgy hogy 3 rim van együtt, vagy pedig csak magában, úgy hogy ugyanegy sornak mindkét fele rimeltetik. De a verselés e nemével nemcsak a székely balladákban találkozunk, hanem nyelvelméleink kétségtelenné teszik azt is, hogy egész a mohácsi vészig általános divatu volt az egész nemzetnél, — még az előrim is csak lassanként halt ki belőlök.*)

Hadd álljon itt néhány példa; ilyenek :

*) Mielta jelen értekezésemet felolvastam, Greguss Ágost »Adalék a vers elméletéhez.« (Tanulmányai II. köt. Pest. 1873. Kiadja Ráth Mór) című kitűnő értekezésében a 8 szótagu verseknek más népeknél is nagy divatára rámutatván, különösen a spanyol és oláh népnél való általános voltát hangsúlyozá. Ez igazságon alapszik, de ha a két nép eredetét tekintjük, miszerint a spanyolok, ha anyának római, atyának pedig a népvándorlás germán népeit vesszük fel, világos lesz előttünk, hogy e versnemet ezektől örökölték, ellenben az oláhoknál anyának a római, apának ellenben a szomszéd szláv népeket (bolgárokat, szerbeket) vevén fel, két lehetőség marad előttünk; vagy a bolgároktól maradt rájuk, a kikről tudjuk, hogy mikor mint hódítók mostani hazájokban letelepedtek, eredetileg altáji népek, s valószínűleg magyar nyelvűek voltak, — s csak utóbb olvadtak be a hódított szláv népbe; vagy pedig a Kunországban hátra maradt eloláhosult besenyők és csángóktól maradt fenn náluk, a mi tekintve azon körülményt, hogy az oláh balladák szakított mássai a székelyeknek, — sokkal valószínűbb. Azon körülmény pedig, hogy ott még maig kizárólag a 8 tagu versek divnak, — csak még jobban megerősíti az eredeti felvételt, hogy ezek az eredetiek, nem pedig az ettől eltérő felemás, és 12 sorosok, — mert ez már utóbbi. Így tekintve a dolgot, a két nemzetnél (oláh, és spanyol) divó 8 szótagos versek egy közös kutforrásra vezethetők vissza. Ugyanis hajdanokban a skandináv, german és finn népek századokon át közvetlen szomszédsági, s meglehetős baráti viszonyban élvén együtt, költészetük is sok hasonlatot mutat; áll ez különösen a versnemre is; mindehhez tudnunk kell még azt is, hogy nem hiányzott e század elején finu író, a ki a spanyol nemzet és atyjaiiban a germánok mellett mint szövetségeseiket ott látta a finneket is.

Alexandriai sz. Katalin verses legendájának következő helyei:

Mert ki kincsénél, jobb mindennél,

Kisebb csak az idvességnél, sat.

más

Ily nagy szépség, ily gazdagság,

Ily bölcsesség, ily boldogság sat.

más

Kinek csuda fogantját,

Ez világban nagy jól laktát

Halálával egybe téven sat.

más

Ez hozzánk hallgató ország,

Mindez közönséges jóság

más

Neked Alpharabiusnak,

Bölcsességben nagy tanultnak

Istenektől választottanak

Mi nekünk jó barátunknak sat.

csak néhányat irtam ki mutatványul, mert az egész ily paral-
lelismusokból áll. — Lássunk néhányat a Kinizsi Pálné imád-
ságos könyvéből.

Im én körösz fádhoz léptem,

Te légy neköm segedelmem,

Szent körösz fán ha gondollak,

Te kínodban én kívánlak,

Ugy imádlak, mint látnálak,

Sőt én előttem tudlak.

Oh, mely meztelen tégöd látlak,

Szent körösz fán ha imádlak,

Megveretve, meghuzalva,

Megtörtetve, megutálva,

Kegyös pásztor te kénodban

Én ne legyek megutálván.

Esmerj engem édös váltóm

Legyen te szent kínod gandom

Keserüllek tiszta szívvel,

Kérvánatos akarattal.

Nem fáradtság, sem nehézség,

De vigasság és édesség,

Ha kénodban örizendlek,

Körösz fádön ölelendlek

Kérlek uram meg ne utálj,

Méltóságost engem meg hallgass.

.

Szent fejedet hozzám hajtsad,

Én ölembe megnyugossad,

Te bőséges malasztodba,

Vonj te hozzád bizonytságban.

Hogy lássalak, kívánjalak,

Szolgáldalak, nyugassalak.

E töredékben a párhuzamos kifejezések mindkét nemo
ugy az egyszerű, midőn egy gondolat-bokor két-két verssel
van adva, mint a többszörös, midőn a gondolat erélyesb kife-
jezéséhez belrimek használtatnak, annyira és oly sűrűn van-
nak alkalmazva, hogy azoknak még a korban való teljes di-
vatára bizton következtethetünk, — az előrim ritkábban jön
elő, de a reá való törekvés félre ismerhetetlen ugy ebben, mint
a következő töredékben.

Szeméhezó asszu számval,

Iszom-szent vérödet kívánsággal,

Kemenségös nagy kénodért,

Adok hálát könyhullatva sat.

Igen, de itt már utórimekkel találkozunk, a mi a finnben csak esetleges, — de egy ily ellenvetésre én azt felelem, hogy akkor már, midőn e verses imádságok keletkeztek, nemzetünk mostani hazájában 500 évet töltött, a mely idő mindenestre elégséges arra, hogy a régi versalakok a szomszéd népek költeményeihez s a latin nyelv akkor divatos vers alakjaihoz simuljanak lassanként, — lassanként mondom, — mert az utórimék feltűnőleg nehezen való fejlődött nyelvünkben a legrégibb meglévő darabokból, melyekből Toldy Ferencz közölt mutatványokat (Irodalom története I. kötet. 167—169. lap), s melyeken szépen láthatjuk, mennyire nem volt még akkor a magyar nyelv az utórimék felvételére alkalmas, s mennyire szokatlan és idegenszerűnek kellett lenni az egésznek, — eléggé megfigyelhetjük, — de még csak nem is szükséges oly messzire felmennünk, — elég a székely balladákra egy szempillantást vetnünk, hogy meggyőződünk, miszerint ezekben még most is nem annyira az utórim, — mely sokszor úgy szólván egészen hiányzik, mint inkább a régi ősi altáji hangsúlyos 8 szótagu versek, s illetőleg később az ezzel egyaránt gyakran használt, de mindenesetre később korbeli alexandrin versnem, — s a mindkétféle versnemmél egyesített *belrimék* a fődolog, a mint erről a következő székely balladatöredékekből untig meggyőződhetünk.

Barcsai.

Menj el uram, menj el, *ajh ki Kolozsvárra,*
Ajh ki Kolozsvárra, apám udvarába,
 Hozd el onnan hozd el a nagy végvásznaakat,
 A nagy végvásznaakat s ingyen kapott gyolcsot.

.

Azzal elindula az asszony szavára,
 Az asszony szavára, *ajh ki Kolozsvárra,*
 Mikor fele útját elutazta volna,
 Csak eszibe jutta kisebb gyermek szava,
 Ahajt megfordula hazafele tére,
 Hazafele tére, hazájába ére sat.*)

*) Hazánk és Külf, 1866. évf. 3-ik sz.

S z é p J u l i a című balladából.

Szép Juliám, szép leányom
 Kertemben nyílt tulipántom
 Ne szeresd te jobbágyodat!
 Nem szeretem jobbágyomat,
 Csak szeretem az ifiat,
Szép ifiat, a lelkemet.
 Jaj kiméne öreg király
 Megfogatá az ifiat
 Feltéteté csonka torony
Csonka-torony tetejébe.
 Hej kiméne szép Julia
 Meglátá őt az ifiu;
Hej Juliám, szép Juliám
 Kertbe nyíló *szép violám*
 Menj be te is az atyádhoz,
 Essél térgyre eleibe,

S mond meg neki ilyen szókkal:
 Atyám atyám, öreg király
 Vétesse le az ifiat
 Csonka torony tetejéről,
Ne veresse az essővel,
Ne futassa hideg széllel,
Ne süttesse a napfénynyel.
 Hej beméne szép Julia
 Térgyre esék atyja előtt
 S monda neki ilyen szókkal:
 Atyám atyám öreg király
 Vétesse le az ifiat
 Csonka torony tetejéről
 Ne veresse az essővel
 Ne futassa hideg széllel
 Ne süttesse a napfénynyel.*) sat.

E ballada nevezetes nem csak a benne előforduló bokor-kifejezésekért, s az utórimék hiányzásáért, hanem azért is, mert benne egy a magyar és finn mesékben általános előfordulatu ismétléssel is találkozunk, miszerint az előbb megszólaló beszédét, a reá feleletet adó mindig egészen ismétli (reassummálja), a mi a finn népköltészetben nem csak általános használatu, hanem szigoruan jelleméhez tartozó, — egyébiránt ugyanez az ó. székely balladákban nemcsak e költeményben jön elő, hanem azoknak is jelleméhez tartozik, — a mint ezt a következő részletben is észlelhetjük:

J u l i a s z é p l e á n y.

Julia szép leány egykoron kiméne,
Buza virág sződni a buza mezőbe,
Buza virág sződni, koszoruba kötni,
Koszoruba kötni, magát ott mulatni.
 Egy szép gyalog ösvény hát ott gödölget le,
 Azon ereszködék fodor fehér bárány
 A napot s a hódát szarva között hozván;
 A fényös csillagot a homlokán hozta

*) Fővárosi lapok. 1868. évf. 297. sz.

Két szép arany perecz aj! a két szarvába,
 Aj! a két *ódalán* két szép *éjő* gyertya
 Mennyi *szőre szála*, annyi csillag rajta.
 Szóval mondja neköm *fodor fejér* bárány:
 Ne ijeggy meg töllem Julia szép leány!
 Mert most esött héja szüzek sereginek,
 Ha eljőnnél velem, én oda vinnélek
 A mennyei karba, a szönt szüzek közü,
 Hogy betelnék vele azok kegyös rendi;
 A mennyei kócsot adnám a kezédbe.
 Első kakas szókor jönnék nézésüdre,
 Másod kakas szókor tégöd megkérnélek
 Harmad kakas szókor tégöd elvinnélek.
 Az annyához fordul Julia szép leány
 Szóval mongya neki: anyám, édös anyám
 Én is csak kimenék buzavirág szüdni sat.

.
 Szóval mondja neköm *fodor fejér* bárány:
 Megne *ijeggy* töllem Julia szép leány!
 Mert most esött héja szüzek sereginek

(ismétlése az előbbinek)

Sirass anyám sirass, éltömbe *hadd hajjam*,
Hadd hajjam éltömbe, hogy siratsz hótomba.
 Leányom, leányom! virágos kertömbe,
 E'ső *raj* méhömnek gyöngö *lépecskéje*,
 Gyöngö lépecskének sárguló viassza
 Sárgu viasszának *födön futó füstye*
Födön futó füstye, s menybe ható langja!
 A mennyei *harang* huzatlan szólalék,
 A mennyei ajtó *nyitallan megnyílek*,
 Jaj! az én leányom oda bevezeték. *)

E balladában egyaránt találkozunk belrimes bokorki-fejezésekkel, fennebb vázoltam ismétléssel, — s bár elszórva de a reá törekvés kétségtelen nyomaival, előrimekkel is, a vége pedig igen nevezetes példája a népmeséinkben divó lánczolatossá előadási modornak, melyről alább lesz szó — még szaporábbak az előrimiek a következőben:

Szabó Orsik.

Ahol fogva esék *szegény Szabó Orsik*,
 Szent István falvában, a *biró házánál*,
 A *biró házánál*, *Mezei Mártonnál*,

*) Kriza János. Vadrózsák, 270. sz.

Törvényire kijött három királybíró,
 Ugy tészik a törvényt a bíró házánál,
 A bíró házánál, Mezei Mártonnál.
 Egyik királybíró jó Kibedi Máté,
 Másik királybíró Adorjani Balázs,
 Harmad királybíró hitetlen Papp János.

Ne higgy a legénynek, a hamis kiűnek
 Mogszokta ő csalni embernek gyermekét,
 Asszonynak leányit,
 Széles pántlikákkal,
 Apró édes csókkal,
 Zergő mogyoróval,
 Csattogó dióval, sat. *)

E balladának legutóbb idézett helye érdekes lehet reánk nézve azonkívül azért is, mert annak egész szelleme annyira emlékeztet a finn költeményekre, annyira hasonló azokhoz, mintha csak betű szerint volna finnből magyarra fordítva, melyben csak úgy, mint a magyar népnél minden lépten-nyomon találkozunk e kifejezésekkel: ember gyermeke, asszonyhozta=asszony-szülte, és leány-gyermek, még különösb ennél, hogy a leánycsábításra ugyanazon képletes kifejezéssel élnek ők is, a mely itt zergő mogyoróval, csattogó dióval való csalogatásnak van elnevezve, — így mondja Kullervó is ismeretlen saját leány testvéréhez e csábító szavakat:

Jöszte lyánka a szánomba,	Käy neito rekoseheni
Börtakaróm alá kedves:	Armas alle viiltieni
Eddogélni az almáim,	Syömähän omeniani
Ropogtatni mogyoróim.	Puremahan püähkonii!

(Kalevala 35. r. 141—144.)

A példák, melyeket eddig közöltem, mind magyar költeményekből lévén véve, a dolog természetéhez képest szükségesnek látom néhány finn töredék közlését úgy eredetiben, mint hü fordításban, melyben az eredeti szövegnek, — nagyobb világosság, és az összehasonlíthatás könnyítése végett, utánozva van a hangja is, a mennyiben bokornak bokor, belrimnek belrim, ismétlésnek ismétlés felel meg a fordításban:

*) Hazánk és Külf. 1855. évf. 29. sz.

<i>Jön az orosz, itt a gonosz,</i>	<i>Vanäläinen, vainolainen</i>
<i>Karjalai hitvány kalóz ;</i>	<i>Karjalainen, kiertolainen</i>
<i>Olt evezget, ugyan siet,</i>	<i>Soutelevi, joutelevi</i>
<i>Olt tekereg a fok mellett,</i>	<i>Nientä niemut kiertelevi</i>
<i>Az üllei földnyelv körül,</i>	<i>Ympäri Yläsen nientä</i>
<i>Kangaszfoknál jobb s bal felől.</i>	<i>Kahen puolen Kangäs nientä.</i>

(Kanteletar Lunastottava neiti.)

M á s

<i>Éjszakilaka lyánycseléde,</i>	<i>Polyán püka pikkarainen</i>
<i>Szöke piros fejér népe,</i>	<i>Vaimo valkea-verinen</i>
<i>Szövetséget tön a nappal,</i>	<i>Teki lüton kuun keralla</i>
<i>Mind a kappal mind a holddal,</i>	<i>Kuun keralla, päivän kanssa</i>
<i>Velök együtt fölkelnie</i>	<i>Yhen ajan nonstaksensa</i>
<i>Egyszerre fölébrednie ;</i>	<i>Ja yhen havatal sensa ;</i>
<i>Maga előbb fölébrode,</i>	<i>Irte ennon ennetteli</i>
<i>Napnál holdnál előbb kele,</i>	<i>Eunen kunta, aurinkoa</i>
<i>Előbb kakas szollaltánál.</i>	<i>Kukonki karaltamatta</i>
<i>A tyukfiak sipogtánál.</i>	<i>Hanan lapsen laulamatta</i>

(Kalevala VII. r. 133 —142.)

M á s

<i>Az éhezöt táplálgatá,</i>	<i>Syötteli nälästynehen</i>
<i>Nedves voltát szárogatá,</i>	<i>Kastanehen kuivaeli</i>
<i>Magát soká ápolgatá,</i>	<i>Siitä viikon hierlevisi</i>
<i>Ápolgatá, gyógyítgatá</i>	<i>Hierelevi, hautelevi</i>
<i>Tevé ötet épségessé,</i>	<i>Teki miehen terveheksi</i>
<i>A férfit egészségessé.</i>	<i>Urohon parranneheksi</i>
<i>Kérdezgeté, gédelgeté</i>	<i>Kysytteli, lausutteli</i>
<i>S hozzá ezen szökat ejté.</i>	<i>Itse virkki, noin nimesi.</i>

M á s

<i>Jertünk lányok a hajlásba,</i>	<i>Nouskamme norolle unoret</i>
<i>Zöld csemeték a sziklásba,</i>	<i>Kesä kempit kalliolte</i>
<i>Faragjunk nagy hosszú ágast,</i>	<i>Leikatkamme lehmus pitkä,</i>
<i>Hosszu ágast, simát magast.</i>	<i>Lehmus pitkä, ja silia</i>
<i>Tépjünk hosszú hársfa háncsot,</i>	<i>Kiskoskamme nuni pitkä</i>
<i>Hársfa háncsot, nyög-szijácsot,</i>	<i>Näni pitkä, ja lesiä</i>
<i>Fonjunk abból nyers zsineget,</i>	<i>Punokamme nuora pitkä,</i>
<i>Nyers zsineget, zok köteleit,</i>	<i>Nuora pitkä, ja noria</i>
<i>Hogy a legényt felköthessük,</i>	<i>Jolla ylkä hirtterihän</i>
<i>Asszony-fiát megbüntessük.</i>	<i>Vaimon poika vangittahan</i>

(Kanteletar Rangastottava sulho.)

M á s

Fiatallány ül a Turnál,
 Víz esésnek a torkánál,
 Tarka színű kő-szél szélén,
 Szép alakú szikla végén
Ül egy nyáron, máson sírva
 Szeretőjét várva várja
 Völögyényét, vig beszédest,
 Inyje szerint való kedvest.

Noitonon turulla istai
 Jurum koskin korvasella,
 Kirjavaisella kivellä
 Kaumhilla kalliolla
Kesän istni, toisenatki
 Vuotti miestä mielehistä
 Sulhoa salosanaista
 Miestä mielen-nyötähistä

M á s

Tengerből vas kérő kele,
Vas a szája, vas a feje,
 Vas erszény van a kezében,
 Vas gyűrű vas erszényében,
 „Szegény lányka, jöszte nőmül,
 Vas férfihoz feleségül!“
 „Nem menek én, nem kívánlak,
Nem szánának, határzának,
Olthon sem úgy nevelének
 Vas férfihoz feleségnek.“
 Az visszatért a tengerbe, sat.

Rauta-mies merestä nonsi,
Rauta-suuna, rauta pöytä
 Rauta-kukkaro käessä
 Rauta-kihla kukkarossa
 „Tules mulle neiti rankka
 Rauta miehen puolisoksi!“
 „Emp(on)tule, enkä huoli
Ei oo suotu, eikä luott
Eikä koissa kasuattetu
 Rauta-miehen puolisoksi.“
 Sep on mies meni merehen.

(Kanteletar Meren kosiát. m. Tengeri kérők című balladából.)

Helykimelés tekintetéből csak is néhány példát hoztam állításom bebizonyítására, de hitem szerint ezek untig elégségesek feladatomnak: a magyar ösköltészet, nemcsak a finn, hanem valamennyi altáji népek közkincese: a 8 szótagos, előrimés, bokorkifejezéses, helylyel közzel belrimés, de utórim nélküli költészetökkal való teljes és tökéletes egyezésének bebizonyítására, természetesen csak az elfogulatlan, s előitéletektől ment emberek előtt, másokról úgy sem lehet szó, — bármily kíváncs volt is az első osztálybelieknek: az ön szemökkel látni, s ön eszökkel itélni tudóknak lehetőleg nagy száma, — csak is ezekhez intézem további azon észrevételemet, hogy ha a felhozott finn példák csekély számából ítélve hajlandók volnának mindezt esetlegességnek tulajdonítani, kötelességemnek ismerem nekik azon felvilágosítással szolgálnom, hogy míg nálunk az ösköltészet eme becses, ugyszólván egyetlen maradványai, egy Gyulai Pálban amaz óhajttámasztották »hacsak 40-re is vihetnők fel széköly balladáink számát,« — addig — a finneknél nemcsak, hogy a „Kalevala“

van egészen ily szellemben költve, hanem az egész „Kanteletar“ című népköltési gyűjtemény, melynek 60 ilyenféle még pedig a mieinknél teljesb és nagyobb terjedelmű balladája van, — s melyeknek szerkezete, a mint a közlött, mutatványokból láthatni, a mieinkével egészen azonos, — kivéve az előrimet, mely a székely balladák — bizonyára csak későbbben elfogadott — alexandrin vers szerkezetében különben is egészen a felismerhetetlenségig elenyésznek, de a melynek nyomai elszórva a székely balladákban is eléggé észlelhetők.

De a finneknel nem csak a balladák, hanem az egész népköltészet annyira megőrizte ősi jellemét, hogy a balladák és a többi népköltemények szerkezete között semmi különbség nincs, — valóban, ha szükségét látnám, nem rövid öt mutatványt, hanem százával közölhetnék példákat minden állításomra külön-külön.

A mi Gyulai Pálnak a Kriza János „Vadrózsái“ végén találtató jegyzetek tartalmazta óhaját illeti, erre nézve látom még helyét azon megjegyzésnek, hogy miután nyelvemlékeinkből bizonyos, hogy a 8 szótagos és egészen a székely balladák szellemében való költés egész a mohácsi vészig az egész magyar nép közkincese volt, ha már azt nem is reménylhetjük, hogy ezekben tartalomra nézve is hasonló balladai költeményeket fedezhetünk fel, — mivelhogy vallási tárgyazatuak, — még is nem egy oly darabot találhatunk azok között, melyek szerkezetöket tekintve a magyar ősköltészet szelleme mivoltának végleges megállapítására csak oly becses adalékokat szolgáltathatnak, mint a székely balladák, melyekben ez egyedül maradt fenn egész napjainkig és így ha a 40 szám kiegészítéséhez tetteleg nem is járulhatnak, a czélnek, a mely amaz óhajt keltette e jelesünk keblében csakugy sőt talán még tekintve ezek nagyobb régiségét, s az ős forráshoz közelebb voltát, — nagyobb mértékben elég lesz téve. De erre mindenek előtt szükséges volna irott nyelvemlékeinknek sajtó alá rendezése, hogy ne lennének mint eddig valának, rejtett kincs, hanem mindenkinek megközelíthető közvagyon.

A finn versmérték trochausi lábakból áll, a mi a finn nyelvben nemcsak hogy szerfelett könnyű, de tekintve igen

sok ikerhangzóikat, s azon körülményt, hogy szavaik többnyire magánhangzón végződnek, — talán nem is lehet más-kép. A hangsulyra nagyon ügyelnek, mely a finnben mindig a páratlan 1. 3. 5-ik sat. szótagon van, de ennek kedvéért a verseket nem mindig szakítják meg, nyilván azért, mert valamint nincs ragozó nyelv, melynek ragozás közben igen hosszúra felgyülemelő szavai ne volnának; úgy nincs ez különben a finnben sem, s ha a 7—8—9 szótagu szavak verselés közben egészen használaton kívül hagyatnak is, de már a 3, 4, 5. taguakról lemondani mégis nehézséggel járna.

A versek gördülékenységét különösen az által igyekeznék előmozdítani, miszerint a tárgy kívánalmához képest lassubb, vagy sebesebb menetelű verseket válogatnak össze, a versek hatályossága egy oly erősen hangsulyozó nyelvben, — hol ez úgy szólván minden, — főleg a versekhez vett szavak szótag-mennyiségétől, vagy is ütemektől függvén, egészen úgy mint a magyarban, s különösen a székely balladákban történik; — ugyanis egészen más hanglejtésű verseket adnak a csupán két szótagú szavak, mint az ennél több szótaguak, — minthogy itt a hangsuly mindig az első szótagon lévén a legtisztább hangsulyu trochaeusok támadnak, legközelebb állanak ezekhez a 4 szótaguak, melyek a belrimekhez kizárólag használatnak, nagyon tökéleteseknek tartatnak azok is, melyekben a vers első felére való tekintet nélkül, a második felében 4 szótagu szó van, s csak azután jönnek a $2+3+3=8$ szótagu, $4+2+2=8$ szótagu versek, legjobban haragusznak a 3 szótagu szavakra, melyeknek a legujabb időkgig egyedül divott 8 szótagos versekben lehető elhelyezése még több nehézséggel jár mint a magyarban, melyben egytagu szavak habár elég gyéren, de még is csak vannak, míg a finn e tekintetben a magyarnál szegényebb, minthogy se névmutatójok, se igekötők nincsenek, azonban nélkülözendők nem csak nem tartják, sőt hirtelen menetelű, és heves mozzanatok festésénél ajánlatosnak itélik, csak is az igen gyakori használatát és sűrű egymásra következését helytelenítik, de ezt nem csak a 3 hanem a különben igen tökélyes trochaeusi lábakat szolgáltató 2 szótagu szavaknál sem tartják

helyesnek az egyhanguság miatt. A belrimeknél magától érthetőleg mindig megszakittatik a vers; — az ikerhangzók gyakran két rövid szótagot adnak, de ezek többnyire egy hosszú szótagot érnek, sőt e részben szabadsággal is élnek, úgy hogy két rövid szótag, ha nem ikerhangzó is, pótolhat egy hosszut, s ilyenkor a vers nagyon emlékeztet a dactylusokra.

Ragozó nyelvben, minő a finn, melyben a szók ragozás közben egészen azon módon, mint a magyarban oly rendkívül hosszúakra növekedhetnek, hogy hacsak a nyelvtannak e nyelvekben kevésbbé áthágható szabályain — mint ez akár a flexiók, akár az újabb analitikai nyelvekben az eset — a szók önkényes bénítgatásával botrányos sérelmeket elkövetni nem akarnak, — ezt pedig minden áron kerülik, — azokat verselés közben használni teljes lehetlenség volna, máskor pedig ennek szintén a ragozási rendszerből kifolyólag éppen ellenkezője történik, s e tekintetben kivált a 3 szótagos szók (melyek a finnben igen gyakoriak) sokszor nagy akadályokat gördítenek a verselő elé; ha nem is multhatatlanul szükségesnek, legalább kíváncsnak tünnek fel oly engedmények, melyek segélyével a szókat a szokással egyezőleg meg lehessen rövidíteni, a mint ily szabadságokkal minden népköltészetben találkozunk, de mind e szabadságok oly természetűek, s csak is ott használtatnak, a hol azok a nyelvtan szabályaival nemcsak hogy nincsenek ellenkezésben, hanem szigoruan a nyelv rendszere: szóképzési és ragozási szabályok által feltételeztetnek. Ezek a finnben mindenki által ismervék, s ezen az általános és kivételt nem ismerő elvszerű szabályoktól való látszólagos eltérések mintegy oly kölcsönnek tekinthetők, melyek biztos kézhez kihelyezve bármely órán felmondhatók, s azonnal visszatehetők oda a honnan vétettek. Természetökre nézve ugyanazok, melyek a magyarban is megvannak, s az összes magyar nép él velők hol sűrűbben, hol gyérebben; s nálunk is csak úgy mint a finnben, a ragozási rendszeren alapulnak, s abba mélyen be nyulnak a nélkül, hogy költőink által eddigelé felismertettek s megállapítottak volna.

E szabadságok között legmegszokottabbak ezek:

✱ a) az elisio, vagyis szótő véghangu magánhangzójának (auslautender Vocal) egy reá következő előhangu magánhangzó előtt való kihagyása. Előfordulata elég gyakori, de hogy hol lehet ezt használni, annak eldöntésével épen úgy vannak mint mi, még eddig szabályt felállítani nem sikerült, mivelhogy a finn nyelv a szók pontos és tiszta kiejtésére csak oly kényes mint a magyar; dönt tehát egyedül a szokás, ennélfogva az oly szabálytalanságok, mint a magyarban e hibás képzésű szó *könnnyelmü*, lehetetlenné vannak téve.

Rokonnemü e szabadsággal az újabb finn költők általános divatu szokása, miszerint a véghangu magánhangzót, ha a vers úgy kívánja, egyszerűen elhagyják, s hiányjellel pótolják, de csak is versben, kötetlen beszédben pedig soha, p. o. kansa helyett kans.

b) az összehuzás (syncope) mely szerint a szó derekán némely mássalhangzókat, leginkább *d-t*, *k-t*, *l-t*, *n-t* kihagyának, s ebben a népnyelvet utánozzák, p. o. (o)en olen helyett; magyarul: vagyok; (o)ut ollut h. m. volt (vót); (m)un minun h. m. nekem; (ky)yn kydyn h. m. süv; *käellä* *kädellä* h. magyarul kézzel sat. Hasonlói ezeknek a magyarban *d*, *t*, *z*, *g*, *gy*, *k*, *l*, *ly*, *v* kihagyatásai ezekben: tom tudom h., vihedd viheted h., ládd látod h., ütte ütötte h., üst ezüst h., kelmed és keed kegyelmed h., teens tekintetes h., oan olyan h., vout volt h., keene kellene h., meik melyik h., meek megyek h., ött tött, evett tevett, há hová helyett sat., melyeknek irodalmi feltétlen használata hanem is kívánatos, bizonyos hogy óvatos és ítéletes használat mellett a költői nyelv sokszor jó hasznukat vehetné. Ezen hogy úgy mondjam a nép nyelvéhez való leereszkedés minden esetre megengedhetőbb volna, mint a napjainkban divatos új alakok elv nélküli gyártogatása.

c) ennek ellentéte a szóknak a szó végén való megtoldása *pi* és *vi* végzetekkel a vers szótag-mennyisége pótlása végett. Hasonlói a magyarban a *sza sze*, *lan len*, *ta te*, továbbá a *nek nak* tulajdonító és *i at ot öt et* tárgyragnak személyrag után szabad akarat szerinti kitétetése avagy elhagyatása, p. o. addsza, holtomiglan, hajdanta, naponta.

d) Az ikerhangzóknek két szótagul szerepeltetése (di-oeresis). A magyarban ikerhangzók hiányában ilyesmi nem

igen fordul elő. Ennek megértésére tudnunk kell, hogy a finnben az ily szók mint: *fiu*, *leány*, *hiány*, *reám*, *enyém*, *teid*, *övéi* sat. az egymás mellett álló két magánhangzó ikerhangzónak tekintetik; már most ha a szokásos 8 szótagu vers úgy kívánja, egyetlen hangnak tekintetnek, s ez a szokottabb eset, ha pedig nem, hangosztással két szótagnak, s ime ez a költői szabadság. Mindez a néphaználton alapul s egyaránt gyakori monnó használat, úgy hogy épen nem ritkák az oly 8 szótagos versek, melyek két adonikust adnak 10 szótaggal 8 helyett, de más részről az olyanok is, melyekben a 8 szótag csak úgy telik ki, hogy az ikerhangzók minden magánhangzói egy-egy szótagot helyettesitnek. Lehet ily hangosztás egy versben egy, lehet kettő, a mint épen jön; — némelykor két 8 szótagos vers tökéletesen utánozza a göröglatin hexametert, a mi némely finnekben azon gyanut költötte, hogy a görögök ezt talán altáji népektől sajátították el, s úgy tökéletesítették aztán, s ime a finn észjárás e ponton csudálatosan találkozott a Horvát István nézetével. A hangosztást némelykor úgy is eszközlik, hogy némely tájejtés szokását követve, egy ikerhangzót, mely mindig hosszúnak vétetik, egy *h* bötü közbeszurása által kétfelé osztanak s két rövid szótagot kapnak, melylyel a létező hézagot kipótolják. Teszik egyébiránt mind az igék, mind a főnevek kicsinyítése által is, miközben a szó egy, sőt két szótaggal is megnövelhet. Ez a magyarban öntudatosan nem gyakoroltatik, de kivált igéknél jó sikerrel lehetne alkalmazni az értelem jelentékeny módosulása nélkül. Szokásban vannak az ilyenek is, mint *vanaha* *vanha* helyett, magyarul vén; olyanok ezek, mintha e szó tréfa h. teréfát mondanánk, vagy pedig ott a hol hängugratással él a nyelvszokás ragozás közben, a hangugratástól eltérnénk, s ezek h. bokrok, csokrok, fodrok *bokorok*, *csokorok*, *fodorok*-at mondanánk.

e) a bötü-csere (metathesis), milyenek a magyarban: kálán kanál h., vedert vedret helyett. *Родъ поѣлъ*.

De mind e szabadságok meglehetősen korlátolva vannak szabályok által, melyek Porthán szerint, a ki után ismeretem a finn költészet e sajátságait, a következők: 1-ör a hol a szükség a mértékek szigorától eltérni parancsol; hamarabb lehet a rövid szótagot megnyújtani mint viszont. Hosszúnak

pedig csak az oly szótagok veendők, melyekben a megnyújtás vagy kettőzött magán hangzók (ékeztettek) vagy ikerhangzók, vagy ugyan egy szóban két mássalhangzónak egy magáhangzóra következőse okozzák. A többiek mind rövidek, egészen úgy mint a magyarban. A hangsúly a rövid szótagon csak úgy lehet mint a hosszun, a rövidet hosszuvá nem teszi; ha hosszú szótagon van, ennek erejét növeli. 2-or. A szabálytól eltérés könnyebben nézhető el a vers elő-, mint utórészében. 3-or. Egy tagu szóval a vers ne végződjék. 4-er. A legutolsó előtti szótagnak hosszunak kell lenni, kivált akkor, midőn az előző szótag is hosszú. Négy és hat szótagu szóknál az utolsó előtti szótagnál eléglik az itt mindig ezen szótagon nyugvó hangsulyt, ha a szó különben rövid volna is. 5-ör. Legtökéletesbnek tekintetnek az olyan versek, melyek sok tagu szókkal végződnek, s ennek kedvéért a mondat szokott szerkezetétől könnyen el is térnek, a mi a finnben könnyebben történik mint a magyarban, bár itt sem egészen lehetetlenek oly esetekben, hol az értelem jelentékeny változása nélkül tetszésüinktől függhet az a'anyt, tárgyat, igét elől tenni ki avagy hátul hagyni, — az igekötőkkel is lehet igen ügyesen oly házgapótlásokat eszközölni, hogy a legjobb magyarságot beszélő született magyar is okvetetlen, helyesnek fogja találni, és pedig annyival inkább mert az igekötők mindig hangsúlyosak, p. o. e mondatot: én azt soha sem hiszem el, mondhatjuk így is: el én azt nem hiszem soha, 'de így is: nem hiszem én azt el soha, sat. a nélkül azonban, hogy az igekötőnek darab idő olta elharapózott gyámoltalan, és a vele élni nem tudást sokszor szégyenletesen bizonyító ügyetlen oda bigyesztését az ige határtalan módja elé helyeselhetnők.

Ezeknek előadását pedig azért tartottam szükségesnek, mert csekély nézetem szerint alig van az elmondottakban oly mozzanat, melynek komoly megfigyelés után a magyar költészet technikája is jó hasznát ne vehetné. Valóban a finn ősi versnem szerkezetének komolyabb megfigyelése után előbb-utóbb rá kell jönnünk, hogy a most elmondottam szabályokban nem csupán a finn vers szerzésnek titkai vannak letéve, hanem egyszersmind a magyarnak is, az ősi mit a szé-

kely balladáknak a finn költeményekével teljesen azonos szerkezete kétségtelenné tesz.

A ki a classikus irodalmak költészeti és szónoklati műalakjait ismeri, s tudja, mily öntudatosan s művészettel van ott minden ily ránk maradt műdarab kezelve s elnevezve; könnyen arra a gondolatra jöhetne, mintha az, a mit tropusoknak, figuráknak, átvitt értelmű kifejezéseknek szokás nevezni, egyes nagy elmék által öntudatosan gondoltattak volna ki, s e nézetében csak még jobban meg fogja erősíteni azon körülmény, hogy mind e műalakoknak nem csak mindenkinek megvan saját elnevezése, de még magok a művek is ismervék s közökén forognak, melyekben e műalakok leirvák, s megállapítvák.

Ha azonban úgy a régibb mint az újabb finn költészetet gondos figyelemre méltatjuk, s látjuk, hogy ezeknek minden indo-európai nyelvekétől eltérő eredetisége daczára is mindazon műalakokat és kifejezéseket feltaláljuk bennök, melyek használatára a classikus irodalom tanította meg a keresztyén tudományos világot, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy az ily műalakok magoktól keletkeztek minden népnél a boldog ifjuság tavaszán; — virágok ezek, s a virágnak megtiltani nem lehet, hogy ne nyiljék ha jó a szép kikelet.

Magok a műalakok, azoknak külalakjától — értve itt a versnemet, előrimet, bokor kifejezéseket és az oly jellemző belrimet, és lánczolatos előadási modort — megválva, mint-hogy ezek a finn versnemnek saját eredetiségét képezik s adják meg, különben egészben véve ugyanazok, melyekkel a classikus irodalomban is találkozunk. Legszokottabbak a következők:

a) egy neme a nagyításnak, nagyot mondani akarásnak (auxesis), mely a leirandó tárgyat annyira kicsinyíti vagy nagyítja, vagy mindakettőt is teszi egymásra következő, ugyan egy tárggyal egy időben, hogy minden hitelt fölülmulni látszik a nélkül hogy — ismervén a megszokott előadási modort — azt valóban fölül is mulná.

Példája lehet ennek az éjszakasszonya leánya lakadalmára leült ökör leírása:

Karjalában volt egy ökör
 Szuómi földön hívva régtől,
 Nagy nem vala, de kicsi sem,
 Hanem derék tinó épen,
 Farka noki lóg Hämäben,
 Fejét rázza a Kemiben,
 Száz ölnyi a farka hossza,
 Mintegy fele vaskos orra.
 Hétiig járta meg a menyét
 Lapoczkája egyik felét,
 Szarva közét egy végtibe
 Fecske egy nap röpköd be
 Még pedig ám jól sietve,
 Utja közben nem pihenve.
 Nyári évét egy hóig futott;
 Mig a farkán végig jutott,
 A végire úgy sem ére
 Másik hótól el nem érve.

(Kalevala XX. r. 17—34 v. v.)

Hasonló nagyítás példája lehet még ugyanott azon sas, melylyé Éjszakasszonya változik át, midőn a Szampóból (a jóllét kutforrása és jelképe) az azt készítő Väinämäinen részét kiadni nem akarja, Väinämäinen és társai tehát erőhatással viszik el tőle, ő pedig az orzók üldözésére indul.

E sas ugyanis oly nagyszerű, hogy a két szárnyán, farkán és karmain egész hadserget szállit, melylyel aztán Väinämäinen és társait a tengeren utól is éri, s velök megütközik.

E tengeri ütközet leírása annyival inkább érdekes, mert egy mély pillantást enged vetnünk abba, hogy s mint kell vennünk, s minő értelmet tulajdonitanunk a Kalevalában leirt őskorbeli események festésének: ime itt a sas a két szárnyával egy hadserget ábrázol ellátottat jobb és balszárnnyával, derékhaddal, előrrsszel és utóhaddal, s valóban az összeecsapásnál e részek külön szerepelnek. Még jobban láthatjuk ezt Lemamikäinen a Kalevala szintén egyik főhőse egyik hadjáratán, melyhez való készülődés és ennek festése abból áll, hogy mint ezt a képirók is szokták tenni, a kép hőseit külön-

nös gonddal festvén a háttért csak általános körvonalokkal jelzik, úgy itt is a hadvezérek megnyerésére kiváló gond fordítottatik, a hadsereg maga pedig már büvöléssel állítatik elő, úgy hogy itten egyszerre allegoriával jelképes leírással (*signum pro re et pars pro toto*) figurákkal találkozunk, melyekkel azonban egyenként is elég sűrűn élnek.

Igen találó és szébbnél szebb hasonlatok szintén nem hiányzanak. Általában a képletes leírásokban úgy a régibb mint újabb finn költészet nagyon gyönyörködik, s a hasonlatok (similitudok) nagy szerepet játszanak benne, s ezeknek azon neme is, a milyen Ciceronak e mondata: *Parietes huius curiae tibi gratias agere gestiunt*, azaz a különbséggel, hogy valamely örvendetes esemény leírásánál az épület minden egyes részét sorban valósággal meg is szállaltatják, az ezeknek tulajdonított örvendező hangadást mintegy előhírnökeül szerepeltetvén, az előjelekből ítélve bekövetkezni kellett eseménynek, például völegény megérkezésének. Szolgáljon ennek példájul az Éjszakhon asszonya leánya menyegzője alkalmával a völegény fogadására mondott üdvözlő részlet, melyel Kalevatár az új menyecskét fogadja:

E télen is ez utolsón, — a nyáron is az elmulton, a rézcicsont hidlat zengett, várván ki majd rajta lépked, arany padlás meg-megcsendült, hogy alatta járó került, ablakok megörültenek az ablakban ülő nőnek, sat.

A kérőt sashoz hasonlítják, ki a galambseregbe lecsap, és a legszebbiket elragadja, — e hasonlítással a magyar nép is szokott élni, — én ezt egy fejérmegyei asszonyságtól hallám, a ki egy fiatal lány férhez meneteléről szólva szintén e hasonlítást használta.

A hasonlatosságok között figyelmünket érdemlik azok, a melyekkel a leányok hattyuhoz és vízi kacsákhoz, — fürge halakhoz, — de virágokhoz, számóczához, zelnice virághoz, lengő fűhöz sat. hasonlítatnak, — szeretők egymást mindig kultani-aranyomnak nevezik, valamint minden egyebet is a mi előttök kedves. Ez ma már nálunk kezd kimenni a divatból, — de a magyar népnél még maig is hallhatni kedveskedésképen mondatni „aranyom, virágom, — gyöngyöm, violám.“

— Az ily hasonlatosságok közt némelykor meglepően szépek vannak, álljon itt egy-két példa.

Csibét költött egy anya-tyuk,
Nevelt egész sereg hattyut;
A csibéket kertbe vitte.
A hattyukat vizre tette;
De jött a sas, szétzavará,
Jött a karvaly szerte szórá,
Szárnyas madár elrabolá
Az egyiket Karjalába,
A másikat Oroszhonba,
Harmadikat otthon hagyta. sat.

(Kalev. 31. r. 1—10 vv.)

Ez három testvért jelent. A jelzők között különösen érdekelhet bennünket kettő, ezek egyike a *hyvä*=jó, a másik *raukka*=szegény. Ezek elseje a *jó* csak oly gyakran használtatik a finnben, úgy személyek mint dolgok neve előtt, mint ez a régibb magyar költeményekben az eset, — a másik a *szegény* szó sűrű s más vidékekétől eltérő finnies használata feltűnő Vas megyében és Kriza gyűjteményéből láthatólag némely székely székekben is.

Leányok és ifjak, ha önérzetesen akarnak szólani, szeretnek 1. személy helyett 3. személyt használni, p. o.

E leánykát el nem viszi
Valamely rosz iczki-viczki
Léhűtő a lakására,
Ki kezében koldus bot van,
Koldus mankó a markában, sat.

(Kanteletár II. 16.)

Ez ma már a magyarban tudtomra sehol sincs divatban, kivéven a vásári koldusoknál. Ezek szoktak emphaticce így kéregetni. „Ennek a szegénynek, ennek a lázárnak, ennek a világtalannak.” Nagyon tévedne az, a ki a koldusokra való hivatkozást kicsinyelné. Emlékezzék meg, hogy mikor már tárogató sehol se volt található, egy székely koldus még akkor is evvel kereste a kenyerét. — Ezek a régiségekhez szívesebben ragaszkodnak, mint bárki más. Maga a világtalan szó is oly nagy régiségre mutató szó, melyhez hasonló nagy régiségre biztosan visszavezethető szavunk mindössze is ke-

vés van, s szigoruan a nyelv történelméhez tartozik. Ez törökül nur-sziz, első része perzsa, a sziz, a. m. fosztó rag.

Az ily dalok megértésére tudnunk kell, hogy a finn mythologia mint fennebb mondtam az egész természetet, s annak minden egyes tárgyait saját szellemmel és élettel bírónak képzele vala, s szeretett velök képzeletben beszédbe eredni, — s e szokás még maig is fenn van teljes virágában, ott is a hol már a keresztyén műveltség ráhatása folytán a pogány hitregészet egészen kiveszett, a mint ez csakugyan az eset Finnország csaknem egész azon részében, melyben az evangelicus vallás van elterjedve, — fenn vannak még a hitregék rünök Karjalában, melynek 30,000 lélekre tehető lakossága csak az újabb időben csatoltatván Finnországhoz, görög vallást követ, — s protestáns testvérei műveltsége mögött sajnálatosan hátra maradt, s a szökdösök (hyppyjä) rájongó vallás felekezete is el van köztök terjedve, kikre a képes lapjainkban megjelent egy-két czikkből talán a magyar közönség is emlékezhetik — mint mondtam, maig is szeretnek fákkal, halakkal, madarakkal beszédet folytatni, — tudjuk, hogy ez a magyar népdaloknak is egyik jellemző sajátsága, — s ha az okozatból az okra szabad következtetni, — senki sem fogja helytelennek találni a következtetést, hogy a dolognak nálunk is így kellett valaha lenni, vagyis ősi pogány vallásunk kiveszte után is még megtartotta a magyar költészet azon sajátságát, mely az ősi pogány vallásnak szükségképeni kifolyása volt, — egészen úgy, a mint ez a finneknél is bekövetkezett az újabb időkben, — a kútforrás bedugult, de egykori jelenlétére még mai is nem egy jeltől biztosan következtethetni. A madarak között nagyon kedvelik a kakukkot beszédességéért, s a neki tulajdonított jóslás tehetségért, melylyel öregeknek még sok évet, lányoknak hamar férjhez menetelt, másoknak vállalataikban szerencsés kimenetelt, aranyat, ezüstöt, gazdagságot, vagyont jósolgat, s a mely ezenkívül az emberek jó és balszerencséjében különös részvétet, sajnálatot, szánakozást látszik tanusítani (kérdéseket intézni a magyar népnél is szokásban van a kakukhoz) szerették ezenkívül úgy is mint a tavasz legelső vendégei egyikét, s e rokonszeny különösen indokolva volt e madárnak a többi madarak

életmódjától eltérő, magánosságot kedvelő életmódja által is, melynek untató, s lélekölő hatását a szegény finn nép más népeknél nagyobb mérvben volt kénytelen tapasztalni. — Mi természetesebb tehát, hogy egy ily nagy területen lakó gyér tagokból álló s hozzá még foglalkozására nézve földmivelő és főleg pásztor nép a magánossággal járó unalom és búskomolyságnak más népeknél nagyobb mértékben volt kitéve, — s ha már az emberi társaság hiányzott, azt az őt környező természeti tárgyak, elemek, és lényekben igyekezett feltalálni, — elhitetvén magával, hogy azok mind élő és érző lények, melyek őt látják, hallják, neki társaságot szolgáltatnak, — s ha megszólítja őket, meg is értik, — hogy ily gondolatokat költeni bennök legalkalmasbak voltak a madarak s ezek között a hosszan kakukkoló kakuk madár, alig szükséges mondanom. Álljon itt egy kis részletke a Kalevala IV. runója végéből, melyben az öreg Joukahainenné siratja Aino leánya halálát, a ki azért, mert a vele nem egyenlő koru agg Vainämöinenhez akarták férjhez adni, buvában a tengerbe ölte magát, — a Joukahainenné sirta könnyekből, a mint a földre hullottak, lett három folyó, mindenik folyóban termett három sebes vizzuhatag, minden zugó örvényébe terme legott három sziget, szélein a szigeteknek arany halmok emelkedtek, a halmoknak az ormára terme legott három nyirfa, minden nyirfa sudarára három arany kakuk szálla. — A kakukkok szólni kezdtek, egyik monda „kegyet-kegyet“, — „kérő-kérő“, mond a másik, — „vigaszt, vigaszt“ a harmadik, — „kegyet-kegyet“, a mely monda, három hóig kakukkola a kegyet nem látott lyáynak, a tengerben nyugovónak, — „kérőt, kerőt“, a mely monda, hat hónapig kakukkola a busongó vőlegénynek, bánatában epedőnek, „vigaszt vigaszt“, a mely monda, az mind végig kakukkola a vigasztalan jajongó, élte hosszant bús anyának. — Szól az anya utóljára, a kakukkot hallgatába: Soká az ily szegény anya a kakukkot ne hallgassa, mert a kakuk ha énekel, fájó szive dobogva ver, szemeibe könny lopódzik, arczára könnyözön omlik, gömbölyűbbek borsószeménél, vaskosabbak a babszemnél, ölenként fogy az élete, tenyérrnyi lesz a termete, megromlik az egész vére, nyári kakuk énekére.

Kedves madaruk még a fecske mint a tavasz hirnöke,
mint a közmondás tartja:

Käki tuo päivän sanoman
Pääsky päivän lämpiämän.

Kakuk hozza a nap hírét
Fecskemadár a verő fényt,

A bokorkifejezések által szükségesképen feltételezve vannak az *ismétlés* (repetitio) és azon *értelműségek*; a belrimek által pedig a *részletezések* (enumeratio partium) költői figurák, mert a bokor kifejezéseknek és belrimeknek soha sem szabad puszta pleonasmussá fajulni, hanem ugyanazon értelmet, melyet az egyik vers kifejezett, a másodiknak vagy némi értelemmódosulással játszadosztatva kell bővebben magyarázni, vagy pedig az első versnek még erőlyesb kifejezést kell kölcsönöznie, — egészen úgy mint ez a héber költészetben történik. A belrimeket én csak Schröder után nevezem így, — a ki a német írók között, először ismertette a finn költészetet, s a kinek nem került ki a figyelmét a versek szerkezetének e sajátsága is, elnevezvén azokat belrimeknek, ugyanazok, miket Arany J. középrimeknek nevez a magyar népköltészetben, — de ez elnevezés nem felel meg eléggé a finn és székely költemények e közös sajátságú természetének, — azért az Arany J. műszava találóbb már csak azért is, hogy a fogalmat elkülöníti az indó-europai költészetek belrime fogalmától, melylyel csak is külsőleg s esetleg egyezik, míg lényege egészen más: ugyanis belrimeik más indó-europai költészeteknek is vannak, — a nélkül, hogy a mieinkkel ugyanazok volnának, — mert azokban lehet akármire használni a belrimet, — míg itt ezek mindig vagy synonym kifejezések, vagy részek elszámlálásai, és így ezek is semmi egyebek, mint szigoruan vett bokorkifejezések, és pedig elannyira, hogy ha őskorú költészetünknek a finn költészettel való azonossága bebizonyítására ezenkívül semmi más adataink nem volnának, már magok e belrimek, mint a bokor kifejezések legbelterjesb neme untig elegendők volnának erre, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy az indó-európai költészetekben ez oly alakban, mint e nyelvekben divik, teljességgel nincs használatban. A részek elszámlálásával kapcsolatban szokott előfordulni a gondolat olyatén előadása, hogy a feltett kérdésre

felelet adatik, még pedig mindig ugyanazon szavakkal mint a kérdés fel volt téve, — jellemvonása ez nem csak a finn, hanem valamennyi altaji költeményeknek, — a kérdés némelykor igen terjedelmes, azért mégis szóról szóra ismétlődik a feleletadásban.

A classicus nyelvek oly figurái, a milyenek egyes szám többes h., jelen idő múlt h., főnév melléknév helyett nagyon gyakoriak.

III.

A finn költészet szerencsésen megőrzött őskutforrása egy 20 évi, hangya szorgalommal, s több honfui buzgalmu gyűjtő által eszközölt gyűjtés eredménye: a finn nemzet hitregészeti és hősi költeménye, a Kalevala, szószerint Kalevlaka, nevezhetnők tán Tündérországnak is, ugyanis ha mi azon eszmekört, melyben népmeséink mozognak, el akarnók nevezni, tekintve az azokban előforduló kétségtelenül mythologiai elemek gyakori előjvetelét, nem nevezhetnők el helyesebben, mint Tündérországnak, mely kifejezést csakugyan népmeséink tartottak fenn egész napjainkig számunkra, — ime, ugyanezt nevezik a finnek Kalevalának, vagy is az ő isteni eredetű őseik országának, a Kalev fiai birodalmának. — Mi nem tudjuk ezt népmeséink hőseiről — ily hitregészeti maradványok teljes hiányában — oly biztossággal kimutatni mint a finnek, — de bizonyos, hogy népmeséink tünderei a nekik kedvelt halandókkal csak oly örömet társalkodnak mint a finn mesék és hitregészet hősei, — s ezek között az alsóbb rendű nemtők között nálók is jóval számosbak a tündérek, semmint a férfi nemen lévő ilyféle lények.

Igen szerencsés kiegészítése a Kalevalának: egy ugyanezzel egy időben eszközölt gyűjtés eredménye a Kanteletár, mely míg amaz tisztán csak az ősköltészettel foglalkozik, ez inkább az újabb népköltési irodalmat karolja fel, ámbár nem egy darab van benne, mely a Kalevala egyes töredékei valószínű variánsainak tekinthető, — de ezek csak a kisebb számot teszik, a tetemesen nagyobb szám tisztán az újabb népköltés termékeit tartalmazza, összesen 801 darabot, — de a melyek nagy része jóval terjedelmesb saját, ugy az Erdélyi

János, mint a Kriza János gyűjteményei tartalmazta saját népdalaink és balladáinknál.

A népmese gyűjtemény darabjai nem csak hogy élénken emlékeztetnek úgy előadási modorukkal mint egész lényökkel a magyar népmesékre, de van közöttük néhány, melyek szórul szóra ugyanazok. Ide számíthatók még a közmondások, melyek száma haladja a hétezeret, és a találós mesék, melyek megközelítik a kétezeret.

Ime ezek a finn népköltésnek ősforrásai, — igen bajos őket külön tárgyalni, mert oly szorosan egybe vannak fűződve, hogy úgy szólván lehetlen egyikőkről szólani a nélkül hogy ne érezné ember a szükségét eszmetársulásnál fogva a másikokról való szóllásnak; azonban lehetőleg igyekezni fogok ezen sort követni.

* * *

Mi magyarok éjszaki rokoninktól több mint ezredéves elválásunk után ma már csakis a nép nyelvén tetteleg élő és népmeséink és nyelvemlékeinkben fenmaradt töredékeket birunk azon elképzelhetőleg nagyszerűen gazdag hősmondai és hitregészeti kincsből, melylyel történetíróinknak e tekintetben minden kétséget kizáró tanuságtétele szerint őskorban birtunk, s melyeket még a magyar nép Béla király névtelen jegyzője idejében széltire énekel vala, mindazáltal ha az idevágó buvárlatok, melyek úgy szólván álig vannak megkezdve, kellőleg felkaroltatnának, s mindazon kutforrások, melyek a böngészetre önként kínálkoznak, kellőleg felhasználtnának: nincs benne kétség, hogy még most is sokat megmenthetnénk olyat, a mit csak a következő nemzedéknek is, kérdés, lehető lesz-e nagyobb szorgalom és erőfeszítés ráfordításával is megmenteni. Sajnos hogy közönségünk, még sajnosb hogy még az újabb ifju nemzedék sem viseltetik ma már e tanulmányok iránt oly érdekekkel, a milyennel csak még a forradalom előtti ifjuság is viseltetett, a mely ebben tisztán nemzete és hazája iránt teljesített kötelesség lerovást lát vala.

Nem lehetvén czélom a finn költészet szelleméről értekezésem közben az egész finn mythológiát tüzetesen ismertetni, eléglem annak a finn költeményekben, s különösen a

Kalevalában előforduló főbb személyeit és tárgyait s főleg azokat ismertetni, melyeknek megfelelőit részint a magyar népnyelv, részint írott nyelvemlékeink őrizték meg egyes töredékekben.

Emlitém értekezésem első részében, hogy valamennyi keresztyén népek között az éjszak-német és az altaji népek ragaszkodtak legmakacsabbul s legtovább ősi pogány vallásukhoz, s erőszak hozzá járulta nélkül egyikök sem fogadta el a keresztyén vallást, — mi volt ennek oka? talán fogékonyságtalanság, talán más keresztyén népekénél korlátozottabb szellemi felfogás a mint elfogult idegenek egy-egy ily magyarázattal oly hamar, oly könnyedén készen vannak, valahányszor a magyar népnek az európai műveltségtől hátramaradásáról van szó, s a kik ennél fogva könnyen azt mondhatnák: így volt ez akkor is, így van ez most is, s látszólagos avagy valószínű hátramaradásunk oka egyenesen az övékénél szerencsétlenebb alkotású kaponyánk, és az ez által feltételezett csekélyebb szellemi képességeinkben keresendő. A dolog azonban egészen másképen áll: a keresztyén vallást mind a népeknél önként elfogadni vonakodás titka semmi egyébben nem rejlik, mint azon körülményben, hogy ezen különösen józan ítélő tehetségek által feltűnő, szilárd jellemű, s mindegyik felett szabadságszerető egyszerű fiai a természetnek a főistent, a kihez viszonyítva minden többi isteni lények, a kikkel képzeletök az egész természetet benépesítette nagyon is alárendelt szerepet játsznak vala, nem tudták magoknak másképen képzelni, mint az összes mindenség mindenható alkotójának, a ki az összes emboriséget teremtette, s a kitől egyenes sorban leszármazóknak tartották is magokat; édes atyjoknak felruházva egy jámbor jószágos agga tyánnak minde jó tulajdonságaival, a görög és római mythologia aristocraticus büzü istenei erkölcstelensége, feslettsége, gögje, aljas szenvedélye, gyakran barbár és fenevadhoz illő kegyetlensége nélkül, — mely tulajdonoknak magok a népek is hű követői voltak; — az altaji népek főistene egészen más volt, s lényegre nézve nem sokat különbözött a keresztyének úristenétől.

Midőn a keresztyén hittérítők a keresztyén vallást a

rómaiak és görögök közt terjesztve a keresztyének istenét velök megismertették, jobb kebleknek azonnal érezni kellett a különbséget, mely volt ezen erkölcstelen gyarló képzeleti lények, és a legtisztább erkölcsiség örök és kiapadhatatlan kutforrása között, — s tudjuk azt is, hogy a keresztyén hitnek a legbarbárabb üldöztetések daczára is elterjedtének titka főleg az egy isten-tiszteletből önként és szükségképen folyó tisztább és nemesebb erkölcsökben keresendő, melyekkel az első keresztyének a pogány római és görögökhöz képest valóságos bölcseseknek, náluknál erkölcsi tekintetben hasonlíthatatlanul magasban állóknak, műveltebbeknek tündek fel.

Az altaji népeknél ez az eset nem forgott fenn, — ezeknek ugy a főistenét, mint magoknak e népeknek erkölcsseit egyszerű józanság, jámborság és természetesség jellemzi, — de a mely tulajdonok nem zárták ki, hogy ellenségeiket ne tekintsék ellenségnek, s ezekkel szemben vitézséget, bátorságot, hősiességet ne fejtsenek ki.

Épen nincs mit csodálni tehát, ha a közöttök szokásaik, erkölcsökkel ismeretlen vakbuzgó téritők által a legridegebb prózaisággal hirdetett keresztyén hit nem gyakorolhatta reájok azon hódítást, a mit amazokra, mivelhogy a magokénál jobbnak igen sokáig nem tűnhetett fel. Magok a találkozó hasonlatosságok az altaji népek mythosza és a keresztyén valóság között, például, hogy az isten a legnagyobb jószág, legnagyobb bölcseség sat. könnyen arra a gondolatra hozhatta őket, hogy : ime ezek ugyanazt tanítják, a mit mi rég tudunk, csak hogy mi jobban tudjuk.

Az altaji népek Ukkon, más neveken : főisten, öreg isten, öreg atyusra vonatkozó felfogásuk jellemzésére álljon itt egy az észtnépnél maig élő hitrege : *Virradat és Alkonyat* szerelméről, mely midőn a 40-es években az észtn tudós társaság közleményeiben (Verhandlungen der gelehrt. Estn. Gesellschaft) megjelent, nagy szépsége által az összes európai irodalmak figyelmét magára vonta, — s a szépirodalmi almanachoknak sokáig szolgált ékesítésére; de a melynek ugyan csak nagy szépsége az irodalmi világot kételkedővé, gyanakodóvá tette e hitrege eredetisége iránt, mig nem újabb kutatások folytán sikerült ugyanazt egy észtn paraszt ember előadása

után ujjolag leírni, — s a hitrege eredetisége iránti kétséget eloszlatni.

Virradat és Alkonyat.

Egyszer volt egy anyának két lyánya Videvik (Esthaj-nal) Ämärik (Alkonyat); mind a kettő édes, kedves, gyönyörű úgy rájuk nézve, mint erkölcsükre nézve, a mint a dal szava mondja:

Piros arczu, fejér képü,
Koromsötét szömlődökü.

A nap teremtőhöz mentekor (leszállta) megjött az öregebbik lány a szántásból két ökrrel, s mint derék lány a folyó partjára vitte őket megitatni. De a mint mind e napig a szépség a lánygyermeknek első parancsa, s a szépecskék szeretik magokat a tükörben nézegetni, így Videviknek is ez volt szokása és erkölcs. — Hadd legeljenek az ökrök, gondolta magában, ő pedig a folyó partjára lépett, s ime a folyó vizének ezüst tükréből oly szépen ragyogtak eleibe a koromfékete szemöldökök, s piros két arczája, hogy a szíve csakugy repesett örömében. A Hold, kinek a teremtő parancsa és rendelete szerint a teremtőhöz nyugodni ment Nap helyében a földet kellett volna megvilágítani, tisztének böcsülettel való végezéséről megfélemlkezve, titkon szerelemre gyuladt s nyilsebesen lecsapott a mély föld kebelébe — a folyó fenekén a földre — s egyiknek a szája a másikén, egyiknek az ajkai a másikén voltak. Csókjával Videviket eljegyezte magának arájául, de e közben egyszersmind el is feledkezett minden, minden kötelességeiről, — s ime irtozatos sötétség lepte el a földet, a míg ő a Videvik oldalánál késedelmeskedett. — Most egy szörnyű szerencsétlenség történt. Csikasz fenevad, a farkas, a melynek e közben minden hatalom a kezébe került, mivelhogy senki sem látta, megölte a Videvik egyik ökrét, a mely ön feje után elindult az erdőbe eleséget keresni, — és felfalta. Hiába csengett a kedves csalogány bajos és csengő hangja az erdőből a sötétségen át: Tunya leány, tunya leány, az éj hosszú! Iromba toportyán, hajtsd el, hajtsd el, hozz ostort, hozz

ostort, cseh, cseh, cseh! —*) nem hallotta Videvik ez uttal a csalogány énekét, sem, hanem feledett mindent a mi csak szerelem nem volt. Igen, de a szerelem süket, vak és értelem nélkül való, melynek az őt érzékből egyedül az érzés van meghagyva. — Midőn Videvik utóvégre szerelmi feledségéből felebredve, a farkas gonosz tettét meglátta oly keservesen sirt, hogy könnycsepjeiből egész egy tóviz támadt. De a szeme sirta ártatlan könnyek nem maradtak az öreg atyustól látatlanul rejtekben. Leszállott ő arany egéből a földre a gonosz tettet megbüntetni, a parancs ellen cselekvőknek pedig rendet szabni.

Az undok farkast megbüntette, és mindörökre igába tette az ökör mellé az éjszak-szeg (gönczöl csillag) vaspálczája fenyítéke alatt vizet huzni, a Hold pedig Videviket nőül kapta. Még maig is süt a Videvik bájos képe a hold mellől, s sovárogyva tekint vissza a viz tükreére, melyben kedvesének szerelmét csókadással először izelte.

Ezután így szólott az öreg atyus: Hogy ily gondatlanság a világosság körül többé ne történjék s a sötétség el ne hatalmazzék, azért én nektek felügyelőket rendelek, kiknek parancsa szerint végezze kiki a maga tisztét. A Hold és Esthajnal (Videvik) felváltva tartsa fenn a világítást az éjszakáknak. Virradat és Alkonyat! (Koiti ja Ämärik) a ti felügyelettökre és kormányzástokra pedig a napok világítását bizom az ég térsége alatt, tartásotok fenn tiszteteket böcsülettel. A te gondviselésedre Alkonyat leányom az álforduló napot bizom; olt ki minden este valamennyi tűz szikrát, nehogy kár történjék, s engedd a napot teremtőhöz menni (lenyugodni). A te dolgoz pedig, Virradat fiam, a lesz: az új napnak új világot gyújtani, hogy a világosság soha ki ne fogjon.

A nap mindkét szolgálja böcsülettel betöltötte a tisztét, úgy hogy a nap az égboltozat alatt egy napon sem hiányzott. Közeledtek most a rövidke nyári éjszakák, melyeken Vir

*) A filemile éneke utánzása, mely a finn fordításban így hangzik: laiska tyttö, laiska tyttö, yö pitkä, kirjava selkä-juomu, vaolle, vaolle-tuo piiska, tuo piiska, tsäh, tsäh, tsäh!

radat és Alkonyat egymásnak csókot és kezet adtak, melyeken az egész világ örvend, madarak az erdőben, kiki a maga nyelvén vidám énekeket zengedeznek, — a virágok diszlenek s gyönyörűen virítanak. Ez időtájban leszállott öreg atyus az ő arany hajlékából a földre, hogy ott a Lioni (regehös) örömnepén jelen legyen. Minden rendeletét s meghagyását rendben találta, s nagyon megörült az ő létesítette szép rendnek. Majd azután így szólott Virradat és Alkonyathoz: A ti kormányzástokkal is meg vagyok elégedve, s állandó boldogságot kívánok nektek, legyetek tehát nő és férj. De mindketten mintegy egy szájjal így szólának: Atyus, ne bánts minket, mi meg vagyunk helyzetünkkel elégedve, vőlegény és menyasszony akarunk maradni, — ebben találtuk fel a boldogságot, mely mindig új és ifjan marad.

Öreg atyus kívánságuk szerint meghagyta őket, s fel-szállott megint aranyegébe.

Ime ez volt a finn mythologia főistene, öreg istene, Ukkoja, ő volt a világ teremője, az emberi nem szerető atyja, a föld termékenységének megadója, hozzá folyamódtak könyörgéseikben a föld termékenységéért, a vetések sikeréért, marháik, nyájaik gyarapodásáért, hadjáratban annak szerencsés kimeneteléért, varázslatok, rontásoknak ellenszereik rá olvasása által lehető ártalmatlanná tételéért, betegágyasnők szerencsés szüléséért, betegek gyógyulásáért, ötet kérték, hogy a gonosztevőket büntesse meg, üsse meg őket az ő tüzes nyila, melyhez a kézivet a szivárvány képezte, fegyvere volt ezen kívül még egy kard (kasza), a honnan a magyar kaszácsillag, régenten tisztább értelemmel kasza-hugy, finnül: ugyanazon csillag Kalevanmiekkä=Kaleva kardja, és egy pöröly, melylyel a dörgést eszközölte. (Lásd: Észjárási találkozások a magyar és finn nyelvben cz. értekezés a Nyelvtudom. Közlemények VI. köt. 1. füzetében), neki mutatták be áldozataikat tavaszkor, tiszteletére itták az áldomás vagyis Ukko poharát st.

Állításaim felvilágosításául s mintegy a Kalevala izelin-tőjéül álljon itt néhány ily részlet a Kalevalából.

Midön Wäinämöinen a teremtés műve bevégezte után,

melyben ő maga is mint Ukkonak segédkező társa vett részt,
legelőször tesz vetést, így könyörög Ukkohoz:

Oh Ukko, te legfőbb isten,
Édes atyánk fenn az égben,
Felhők felett uralkodó,
Szélveszeknek parancsoló!
Tarts gyűlést a fellegek közt,
Tanácsot a villámok közt,
Támaszsz felhőt kelet felől,
Másikat éj-nyugot felől,
Nyugot felől szinte egyet,
Dél tájáról szaporítsd meg,
Zudits záport az egekből,
Hints mézet a fellegekből,
Kelő árpa növényemre,
Sarjadozó vetésemre.

(Kalev. II. 317—330.)

A következőkben részletben Ilmarinen, az örökhirű kovács, a finn mythoszban a művészetek, ötvösség és mesterségek személyesítőjének ifju, bájos felesége, mielőtt nyáját kieresztené a legelőre, így könyörög:

„Teheneim küldöm rétre,
Tejadóim legelőre,
A csákokat a nyárasba,
A nyiresbe a kajlákat,
Adom őket hájasodni,
Hájasodni, faggyasodni,
Irtás erdők tisztásain,
Lombos berkek nyílásain,
Magas fektű nyiresokon,
Alant fekvő nyár-völgyeken,
Arany színű fenyvesekben,
Ezüst játszó szigetekben.
Őrizd meg, oh áldott Isten,
Óvd torentőm meg kegyesen,
Oltalmazd a kár útjától,
Őrizd minden kárvallástól,
Hogy ne ériék őket bajok,
Ne járjanak csuful sehogy;
A mint itthonn oltalmaztad,
Megőrzéd a fedél alatt,

Védd azonkép a szabadban
 A legelőn künn jártokban,
 A gazdasszony vagyonkája
 Gyarapodtát hadd találja,
 Jó kívánók örömére
 Rosz kívánók ellenére.

Ha tán gyávák a csordások,
 Gondatlanok a leányzók,
 Tedd csordásnak te a füzfát,
 Tehenésznek az égerfát,
 Bujtárjoknak a berkenyét,
 Hajtsárjoknak a zelniczét;
 A gazdasszony hire tudta
 Más cselédi gondja nélkül.

Ha füzfa nem legeltetné,
 Berkenye meg nem örzené,
 Tehent éger nem hajtaná,
 A zelnice meg nem hozná:
 Rendelj nállok különbeket,
 A természet tündéreket,
 Marháimhoz vigyázóknak,
 Egész nyáron gondozóknak;
 Van ugyanis sok szolgálód,
 Százával a parancs-váród,
 Az ég alatt lakó lények,
 Természeti jó tündérek.

Nyár tündére áldott nő te,
 Dél tündér természet üke (eukko)
 Hongatar, jóságos asszony (fenyő)
 Katajatar, szép hajadon (boróka)]
 Pihlajatar, kis leányka
 Tuometar. Tapio lyánya 2
 Mielikki, erdő neje 2
 Tellervo, Tapio szüze: 2
 Örizzéték a nyájamat, 0
 Tartásatok meg a javamat,
 Egész nyáron szépségesen,
 Zöltség időn nagy kegyesen,
 Mig a fákon levél rezeg
 Réteken a fűszál zizeg.

(XXXII. 32—96.)

A következő részlet pedig azon igéket tartalmazza, melyeket a kuruzslók, javasok (orvosok) szoktak gyógyítás

közben a gyógyító szer alkalmazásával egyidejűleg ráolvasni a betegre, — e részlet annyival inkább érdekelhet pedig bennünket, mert miután az abban használt kuruzslási kifejezések mindenikének megvan a megfelelője a magyarban, e részleten szépen megfigyelhetjük egyszersmind azt is, mit jelentettek s hogyan alkalmaztattak ugyanezek nálunk is a pogány korban. E részlet így hangzik :

Väinöläk megbetegedék,
Kalev népe ágyba esék,
Ismeretlen járványokba
Neveik sem tudhatókba.
Elrohadt az ágy alattok,
Fölöttök a takarójok.

Ekkor az agg Väinämöinen
Örök táltos enyészhetlen,
Megy fejeket szabadítani,
Menteni az emberéltet.
A halállal verekedni (Tuoni)
Betegséggel megküzdöni.

Kuruzsló igék.

Legott fürdőt melengetett,
Nagy köveket tüzesített,
Legtiszább fadarabokkal,
Viz hordta fa hasábokkal
Árnyas helyre vizet hordott,
Százágbogas vesszőt hozott.
A nyirágot megbágyasztá,
Százágbogast meglankasztá.

Erre mézes fürdőt szerze,
Áldott forró gőzt ereszte,
A fürdőhely tűzhelyének
Izzva forró köveiből,
Szóla aztán ily szavával,
Következő mondókával :

„Szállj le Isten most e gőzbe,
Légnek atyja e melegbe,
Egészségünk megépítned
Békességünk helyre tenned.
Vedd el a szent betegséget (pyhä)
Szüntesd a rosz fekélyeket,
Nyomd el a sok ádáz ködöt,
Hajtsd el a kártevő gőzöt,
Hogy fiaid ne égessék
Teremtményid ne gyötörjék.

Saima

A mely vizet e kövekre
 Öntök tüzes felszínükre,
 Legott mézzé elváltozzék,
 Szinméz gyanánt áradozzék,
 Válgék édes iz folyóvá,
 Alakuljon szinméz tóvá
 Eme tüzes köveken át
 Izzva forró sziklákon át.

Nem ok nélkül emésztetünk,
 Kór nélkül nem ölettetünk,
 Az alkotó tudtán kívül,
 Isten élő kedve nélkül.
 Ki ok nélkül emésztene,
 Ön szájára az igéje,
 Ön fejére az ártása
 Magára rosz kívánása !

Hogy ha tán nem volna erő
 Ukko fiuban elegendő
 Betegségek elvehetnem,
 Kórjaiktól megmenthetnem ;
 Megteheti Ukko maga
 A felhőket ki fentartja,
 Derűs felhők között lakó,
 Viharokon uralkodó.

„Oh Ukko, te legfőbb Isten,
 Felhők felett lakó Isten !
 Jövel ide e szükségben,
 Ne késs' hozzád esdésemben
 Nyavalyáik elhajtánod
 Jajos napjok eloszlátnod,
 Sérveseket gyógyítanod
 Nyavalygókat tisztítanod.
Hozz nekem egy tüzes kardot
 Szikraszóró jeles-vaskót,
 Hogy a rosszat elhajthassam.
 Rémséget távoztathassam,
 A kórokat szólnok üzve
 Nyavalyákat az erdőbe.

Körlyány Halál csemetéje,
 Ki ott ülsz a kőköveken,
 Három folyó folyásánál
 Három viz eloszlásánál,
 Örölnéd a kőköveket,
 Morzsolvád a kín hegyeket,
 Kelj a kinok gyűjtésére

szálg' kőbővűre jött.

Kéklő kövek réseibe,
 Avagy fordítsd be a vízbe,
 Szórd a tenger mélységébe,
 Melyet a szél át nem járhat,
 Hová soha nem hat a nap.

Hogy ha tán ez elég nem voln',
 Kórtündére áldott asszony,
 Sérvtündére kegyes nőcske,
 Jöszte lépjünk egyességre :
 Egészséget megépítned,
 Békességet helyre tenned ;
 Oh tedd a kórt kártalanná,
 Nyavalyákat árthatlanná,
 Hogy a beteg pihenessen,
 Nyavalygó fölépülhessen.

A kinokat gyűjtsd dézsádba,
 A bajokat rézvékádba,
 A kórokat oda vinned,
 A sérveket beterelned,
 Betegségdomb közepére,
 Kórsághalom tetejére,
 A kinokat főzd meg abban,
 A te picziny kazánodban,
 A kézujra rá menőben,
 Hüvelykre alig térőben.

Dombok között van egy kőhegy,
 A kőhegyben van egy üreg,
 Mely furóval furattatott,
 Vas furdancsallal lyukasztatott.
 Bajok abba tolassanak,
 Rosz sérvek elnyomássanak,
 Éjjel tehetetlenekké,
 Nappal menekhetlenné.

Mostan öreg Vainämöinen,
 Örök táltos enyészhetlen,
 Ápolgatja mostan is még,
 A sérveket keni ismét,
 Kilenczféle irszerével,
 Nyolczféle bűvkenőcsével.
 Szóla aztán ily szavával
 Következő mondokával :

K e n ő i g é k.

Oh Ukkó, te legfőbb Isten,
 Öreg ember a menyégben,
 Támaszsz immár, kelet-felhőt,
 Éj nyugotról terhes időt,
 Esttáj felől sűrű esőt,
 Mézet vizet ologendőt,
 A sérvekre irszerekül,
 A sebeknek enyhítésül.

Én magam nem sokat érok,
 Ha teremtem nem segít meg,
 Adjon segélyt a teremő,
 Gyógyulást az Isten, önnön
 Szemeimmel hogy felnéztem,
 Kezeimet reá tettem,
 A mint számmal megigéztem,
 Lélekzetem rá leheltem.

Hová kezeim nem érnek el,
 Isten kezei érjenek el,
 Hova ujaim nem illenek,
 Isten ujai hadd illjenek.
 Isten ujja sokkal könnyebb,
 Tapintása Teremtőnek.

Jer büvölni most teremőnk,
 Jöjj igézni jó istenünk,
 Áld épséggel őket éjjel,
 Nap közben jó egészséggel,
 Hogy a baj fel ne kaphasson,
 Se középett ne árthasson,
 Sérv a szivre ne rakodjék!
 Hogy sehol ne éreztessék,
 Többé észre se vétessék,
 Soha többé míg a világ,
 Süt az arany szép holdvilág.

Jámbor öreg Väinämöinen,
 Örök táltos enyészhetlen,
 Így a rosztat megszüntette,
 Elűzte a ragályt messze,
 Rosz bajaik meggyógyitá,
 A csapást eltávolitá,
 Népét menté a haláltól,
 Kalevát végpusztulástól.

Láthatjuk innen, hogy orvoslás közben igyekeztek mindenek előtt a baj okát felismerni, és gyógyszereiket ahhoz képest alkalmazni, — de a gyógyszereknél nagyobb erőt tulajdonítottak Ukkónak, — a kit magát is úgy tisztelték mint minde neknel nagyobb kuruzslót, — álott pedig a kuruzslás e részletből láthatólag szemmel nézésből, ezzel egyidejűleg az igék rá olvasásából, lehellet rá fuvásából és kenésből, avagy más kézzel teendő műtételből. — Ugyanennek felelnek meg a magyarban ezen a nép nyelvén maig is élő kifejezések: *ráolvasás, rontás, bűbájlás, szemmel verés, igézés* és a régi *kaczér*. E kifejezéseknek eredeti értelme ma már meglehetősen elvegyült, ugyanis mindezen pogány vallási töredékeknek ma már kizárólag rosz értelem tulajdonittatik. A szemmel veréstől különösen a gyermekeket félti a babonás nép, — maga az igézés pedig a szemek erejével történő ártásnak gondoltatik, holott a szó értelme világosan mutatja, hogy eredetileg nálunk sem gyakorolhatták azt másképen, mint a hogy az ezen részletben előadatik, vagyis egyidejűleg történt a szemmel bűvölés és az igék elmondása, ráolvasása. Magok az ily ráolvasások pedig vagy jó akaratúak voltak, — a minővel e részletben, és az alább következő félpogány, félkeresztyén babonás imádságokban találkozunk, — vagy rosz akaratúak, a mire célzás e részletben is fordul elő, valamint a Kalevala több helyeiben, — midőn ezt visszautasítják, az rendszeren azon kívánnattal történik, hogy tegye azt a *roszat*, mit máson akart elkövetni a *rontó* az apjának, vagy anyjának, vagy teljesedjék be önnön magán, egészen úgy mint a hogy szokta a magyar nép a káromkodást és szitkozódást visszaruházni. — Ennek oka abban keresendő, hogy rendkívül szülőtisztelők voltak, s ha már valakit érzékenyen akartak megsérteni, ezt nem vélik vala érzékenyebben tehetőnek, — mintha egyik a másikának szüleit sértegette, — magokat a kór-szellemeket pedig vagy a kösziklák közé tűzték köveket kinezni, hasgatni, vagy a tengerbe.

Ugyancsak Ukkóhoz könyörgött a Kalevalának harmadik főhőse a szépség, férfiaság, és hősi erények képviselője, a a fúrge Lemminkäinen is, midőn nejeének szószegésén felháborodva, hadjáratra menetelre tökélt el magát. — Helyén

volna e részletet is felolvasnom, — de idő kimélés végett erről kénytelen vagyok ezuttal lemondani, — elégelevén mellesleg megjegyezmem, hogy a Kalevala e három hőse: Väinämöinen, Ilmarinen, és Lemminkäinen voltak ősidőben a finn nemzet leginkább tisztelt ősei, s nemzeti hősei, — mely tiszteletben egyébiránt különösen Väinämöinen még maig tartatik, — magokat mindhárman Kalevaéknak Kalev fiainak tartották, a mint erről alább lesz szó bővebben.

Lássuk már most ki volt a magyar ősi pogány vallás főistene.

A *Hadur* elnevezés midőn azt Vörösmarty régibb történetírók abbeli tudósítására támaszkodva, hogy a szittyák ősidőkben a Hadistent különös tiszteletben tartották, költeményeiben szerepeltetni kezdette, csaknem távirati gyorsasággal terjedett el és karoltatott fel, az ily dolgokban gyönyörködő [akkori ifjúság által, s mint kedvencz eszme oly mély gyökeret vert az akkori művelt osztálybelieknél, hogy e költött elnevezést ma már olybá nézik, mintha az az ő régiségből csálhatatlan hitelességű okiratok alapján származott volna le hozzánk, s pogány őseink könyörgéseiket csak is ő hozzá intézték volna.

Hadur nevű istent őseink nem ismertek, ez mindössze is egy nagy elmének szorultsága volt, a ki midőn érezte, hogy a gondolatnak, mely agyát feszítette, — kifejezésére a szó hiányzik, elfogadta és használta azon nevet, melyet a főisten nevéül oly emberek adtak ki, a kik e nembeli buvárlatok tételére első sorban voltak hivatva, s ma a Nagy Szótár írói a *Hadur* szó alkalmából úgy hivatkoznak Vörösmartyra mintha épen ő lett volna hivatva régészeti kutatásokat tenni, — s a felfedezett igazságokat megállapítani*) — ma-

*) Nem valószínű, hogy a *Hadur* nevet Vörösmarty gondolta volna ki, — valószínűbb ennél az, hogy ő csak egy általánosan elfogadott nézetnek hódolt. Én, tudva azt, hogy ezen korbéli gyérszámú történetíróink talán az egy Fehér György kivételével, jobban gyönyörködtek a nemzeti ügy melletti ügyvédkedésben, semmint komoly, s tisztán csak a történelmi igazságot szemlőtt tartó buvárlásokban, hajlandó vagyok azt hinni, hogy ez az elnevezés Lisznyai Pál: *Origogentium et regnorum postdiluvianorum*. Debrecini 1693. 8-o. művéből

gának ez elnevezésnek kigondolása pedig — mielőtt erre nézve beható tanulmányok tétettek volna, a mi Ipolyinak szorgalmas kezdeményezése, és az áltái összehasonlító nyelvészet sikeres megindulása után, s különösen ez utóbbinak pozitív adatokon nyugvó nagybecsű felfedezései következtében a mi korunknak tartatott fenn, — mindez oly merészség, melynek mását az európai művelt nemzetek irodalom-történeteiben hiában keresnők, ugyanis nincs Európában egy művelt nemzet is, mely ősei válása buvárlása kitudása s napvilágra hozatala körül a lehető legnagyobb lelkiismeretet mondhatni vallásos kegyeletet ne fejtette volna ki, hogy e tekintetben a tiszta, szűz, szeplőtelen igazság hozassék napfényre, ne pedig üres vélekedések, szappan buborékszerű álom-hüvelyezések, valóság helyett maga és mások ámitása. — Egy ily eljáráshoz csakis az oly régiségkedvelők eljárását lehet némileg hasonlítani, kik önmagok nem lévén szakértők, s talán csakis a divatnak akarván eleget tenni, (mert hiszen ez épen napjainkban a majom-természet hű utánzásával még csak a régiség-kedvelést is szenvlelte) elmennek a régiség-áruhoz, s drága pénzen megvásárolnak valódi régiség helyett talán soha nem is létezett régiségek költött alakjait, vagy ha léteztek, azok hamisítványait, valódi gyémánt helyett cseh gyémántot. — Elképzelhetni, mennyire kárát vallja az ily szántszándékos „Litteratiskodás“-oknak, avagy ha szántszándék nem forog fenn, — mindenesetre pia-fraus-oknak a valódi tudomány, mert az ily drága csecsebecséktől, ha már egyszer megadták az árát, nem oly könnyen szabadulnak meg az emberek, kivált ha egyszer megszokták a velők való pompázást, — újat pedig venni módjokban nincs.*)

tett egyszerű s azon nézetén nyugvó kiollózás, miszerint a magyar nemzet keleti nép levén, rokon az arabbal, ugyanis e mű 135. lapján *Haduram* az arabok, ósatyjának s Joktán 13 fiai közt az ötöd szülötnek említettik.

*) Azt ne gondolja valaki, hogy nemzetünk egyik legnagyobb férfa, s örök disze emlékezete ellen akarok tiszteletlenséget elkövetni, midőn egyik költői kifejezését szelőztetem; — ez annyi volna mint áffukorom legszentebb érzelmeit rút háladatlansággal szennyezni be, —

Mi, hála az égnek, ebben a szomorú helyzetben nem vagyunk, — ugyanis abból, hogy őseink *Hadur* nevű istent nem ismertek, koránt sem következik, hogy nem volt a római mythologia Mársának megfelelő harci istenök, hanem csak az, hogy nem így hívták, és az, hogy a *Hadisten* a főisten-nel nem volt ugyan egy.

Ha szabad itt véleményt kockáztatnom, az oda terjed, hogy valamint a voguloknál a fenn maradt hitregészeti hagyományok ilyenek a nemzeti istent tartják, úgy nem lehetett az őseinknél sem más, mint a nemzeti isten, kiről tudjuk, hogy ez a „Magyarok istene“ más volt mint a főisten, — kinek nevét egy szerencsés véletlen az e tekintetes Akadémianak a Hegyaljáról beküldött szőlő eladást tárgyzó nagybcsü örökbevallási okiratokban tartotta fenn. Ezen okiratokból ugyanis azt látjuk, hogy ily adásvevési szerződéseknél *Ukkon poharát* volt szokás inni, vagyis a nép nyelvén máig is élő kifejezést használva „áldomást“ — melyről tudjuk, hogy e nélkül adás-vevés nem történik.

Midőn tisztelt tagtársunk Hunfalvy Pál ez okiratokat

mert költeményeinél fiatalkoromban — mikor még az életnek különösen hazánkban látszólag oly könnyen elviselhető, de a valóságban más országok rendezett állapotaihoz hasonlítva a tudományos pályán küzdőknek eddig oly terhes, nem ritkán a teljes elcsüggedés érzelmeit keltő, keserű kenyerét nem ismertem, mert még nem ízleltem meg — e szerencsés-korszakban én is csak úgy, mint többi ifjúkori társaim egyaránt lázas feszültséggel vártam minden egyes költeménye megjelenését, s minden újabb darab új lelkesedést öntött belénk, s mindezekről eltekintve is, e szent kebel művei oly örök becsűek, hogy a magyar ifju nem tehet jobbat, mintha azokat csak úgy könyv nélkül megtanulja, mint a hogy teszi ezt a német ifju, még hazánkban is, a Schiller és Göthe remekeivel, de még azt sem szabad felednünk, hogy örök igaz marad Horácz e mondata: *pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas*. Mit tehetett arról Vörösmarty, hogy a tudomány emberei (nem fejtettek ki ezen korban nemzetünk őskori történelme körül oly tevékenységet, hogy annak eredményét figyelembe véve költeményeiben felhasználhatta volna. Történelmi kutatások tétele sem feladata sem hivatása nem lehet egy költőnek, — elég ha az általános műveltség színvonalán áll, — s tudomása van mindenről, a mi a tudományok azon ágaiban történt, — melyekből ő hivatva van meríteni.

ismertette*), nem merte az *Ukkon* szóban a finnek főistenét *Ukkót* felismerni, nyilván azért, mert itt az *Ukko* név egy *n* bötüvel van megtoldva, s ennek nyelvtani okát adni bajos lett volna. De ha tekintetbe vesszük, hogy az áldomás-ivás (harjåkaiset) adás-vevések s más szerencsésen bevégzett ügyletek alkalmával a finneknél is csak oly általános divatu mint nálunk, sőt a mint a Donner értekezéséből látom, ő azt kizárólag finnszokásnak tartja; — ha tekintetbe vesszük, hogy ugyancsak az áldomás-poharat ők is *Ukkon malja*, *Ukkon-pikari*-nak, tehát szóról szóra s egészen úgy mint a hegyaljai okiratokban, így nevezik; ha tekintetbe vesszük, hogy e szokás, mint ezt Vámbéry tagtársunk kutatásaiból látom, nem csak a finn-ugor, hanem a török-tatár népeknél is divathan van, s ezt egyenesen *icski*-magyarul *ivás*-nak, magát a főistent pedig *Ugonnak*, *Ukkannak* hívják; **) ha tekintetbe vesszük, hogy a magyar nyelv a finn-ugor és a török-tatár nyelvcsoporthoz között olyképen áll közepén, hogy alapja tisztán finn-ugor, — de akár szomszédság, akár elvegyülés folytán a török-tatár elemek is jelentékenyen ismerhetők fel benne, úgy hogy a mint ma van, mindkettőnek sajátságaiban részesül: nemcsak az *n* betűről tudunk számot adni, ***) hanem világossá válik előttünk az is, hogy őseink főistene senki más nem lehetett mint a hegyaljai örökbevallások *Ukkon*-ja. Én ezt úgy magyarázom ki, hogy az *Ukko* elnevezés élt és fenn volt őseinknél, minekelőtte még török-tatár népekkel (az eddigi vizsgálatokból láthatólag a mai csuvasokkal) elvegyültek volna, midőn pedig ez bekövetkezett, s ugyan e szót ezeknél *Ugon*-nak vagy *Ukkon*-nak hallották ejtetni, a lényeg különben egy lévén, lassanként ezt szokták meg, s ily alakjában maradt fenn.

*) Lásd Nyelvtud. Közl. VI-ik köt. 3-ik füzet. 1868.

**) Ágat. Sprachst. 223 l. és Ugur. Sprachmon. 199.

***) Nincsenek-e ott a *ma*, *mä* végzetű finn ige nevek, — melyeknek a magyarban nagy következetesen a *mány*, *mény* végzetű magyar ige nevek felelnek meg, s nem járulhatott-e az *n* az *Ukkon* szóba épen így a szótövhöz, nem toldja-e meg a dunántúli népnyelv az állapotjegyző *va* *ve* végzetét egy *l* betűvel p. o. *mondva*, *verve* helyett: *mondval*-, *vervel*-t ejtven? s nem történik-e mind ez szemünk láttára?

Vegyük hozzá mindezekhez még azt is, hogy Ukko a finneknek is a jó és rossz idő, verőfény és zivatar, szelek felhők, hó, eső sat. felett uralkodónak képzelgetett, s a föld termékenysége is kizárólag neki tulajdonított, s tőle kéretett, s mint ilyennek tiszteletére tavaszkor ünnepet is ültek (Ja kuin kevä kylvö kylvettiin, Silloin Ukkon malja juottiin; magyarul; s hogy a tavasz-vetést tették, Ukkon kelyhét üritették), mely szokás emléke némely helyeken még ma is él Finnországban, s hogy ez ünnepélyt mindig hegyeken és magaslatokon végeztek: s természetesen fogjuk találni, hogy ily ősi szokás egy ennek megőrzésére hazánk bármely más vidékénél alkalmasb tájékán, a milyen a Hegyalja, a hol széles e világ legnemesb bora, igazi isteni ital terem, s a honnan ez okiratok származnak; — tovább fenn maradhatott, s fenn volt még akkor is, mikor már ugy lehet nem tudták, ki volt az az Ukkon, a kinek az okiratok saját szavai szerint a poharát üritették. Hiszen ez a kifejezés felér itt egy egész commentárral!

Nem a hegyaljai Tarczal-hegyről írja-e Béla király névtelen jegyzője, hogy miután Onud, Retel és Tarczal e hegyen lóversenyt tartottak, s megtörténte után magát a hegyet a nyertes Tarczalról elnevezték: a három pályázó a hegy tetejéről az egész vidéket megtekintvén, nagyon megörültek és pogány szokás szerint egy kővér lovat levágtak, s nagy áldomást ittak? — nem mondja-e más helyütt ugyan ő, hogy ily áldomásokon a halhatatlan isteneknek áldoztak pogány szokás szerint?

Hogy a hegyaljai okiratok Ukkojában egyenesen őseink főistenének a neve tartatott fenn, e felvételre annyival inkább jogosítva érzem magam, mert ha Castrén daczára azon körülménynek, hogy a mai »Ördög« szó, mai értelmében a rossz szellemet jelenti nyelvünkön,*) helyesli mégis Ermann nézetét, a ki a magyar „Ördög“-gel az osztyákok „Örtik“-jét egyezteti, holott az osztyákok „Örtik«-je egy jótékony szellemű isteni lényt jelent, az ellentétes különbséget egyenesen a keresztyén vallásnak tulajdonít-

*) Szerencse még hogy erre a téritők nem épen Ukkon a főisten nevét fordították.

ván, mely a pogány őskori jótékony nemtöböl egyenesen gonosz szellemet gyártott: mennyivel inkább jogos azon felvétel, hogy midőn két rokon nép nyelvében egészen azonos szokás és erkölcsök gyakorlására vonatkozó, szóról szóra egyező kifejezéssel találkozunk, a milyen az Ukkon pohara, finnül Ukkon-pikari, — ne keressünk abban egyebet, mint a mi a szavak összefüggéséből önként következik. Hiszen arra, hogy Ukkon-ban mást mint őseink pogánykori főistenét lássuk, nem kevesb kívántatnék, mint bebizonyítása annak, hogy nem az, hanem más volt, — a mi, tudva azt, hogy az „Ukkon poharát“ áldomásoknál volt szokás inni, és így vallásos szertartás volt, aligha fog valakinek örökidőkön át sikerülni.

Ime ez volt Ukkon, honfoglaló őseink főistene, őt dicsegetik vala a fennebb értekezésem I. részében ismerttettem, s valamennyi altaji népeknél közdivatu 8 szótagu előrimes, de utórimtelen verseikben, neki és a nálánál kisebb, de azért igen-igen hatalmas nemzeti istennek, a *magyarok istenének* könyörögtek mint 'kegyes atyjoknak világra szóló hadjárataik sikeréért, az ő poharát itták diadalok, s a megtörtént honfoglalás után a tiszteletére rendezett, s több napokon át tartott nagy áldomásokon; végre ő volt az, kitől oly nehezen tudtak megválni még a keresztyén vallásnak elterjedte után is, de a kitől meg kellett válniok, ha csak nem akartak osztozni azon sorsban, melynek áldozatai lettek az ősi hazában visszamaradt vérrokonaik, a kik pogány vallásukhoz makacsul ragaszkodván, ma már nyomtalanul elenyésztek, s beolvadtak az orosz elembe.

Mikor a Kalevala hősei akár Ukkóhoz könyörögnek, akár bűvölés által valamit elérni akarnak, imádkoznak, babonáznak, bájolnak, ezt mint fennebb látók, mindig a szokásos versek elmondásával teszik, — s ezeket *luku* magyarul olvasásnak, és sanat = szavak, igéknek nevezik. — Hogy ennek őseinknél szinte így kellett lenni, ezt mind az *igézés*, *bájolás*, mind a *ráolvasás* babonára vonatkozó szavainkból következtethetjük. — A régi pogánykori hittegei kifejezéseknek jelentékeny részét pedig még a keresztyén vallás behozatala után is sokáig megtartották, s még a XV-ik szá-

zadban is a Kinizsi Pálné imádságos könyvében gyakran találkozunk e kifejezéssel „*olvass egy patert*“ „Azért is én ez ötven üdvözlégý Máriát *olvastam*“ „*kikért olvastam* én nagy bűnös ez ötven üdvözlégý Máriát“sat. a honnan az *olvasó* (rosarium) neve is a magyarban. Láthatjuk innen, hogy még a keresztyén korban is az imádságokat „*olvasás*“nak, s kivált kezdetben, mikor még a szó eredeti értelmét el nem veszítette, igézetnek: oly bűverővel bíró csudás valaminek tartották, a hol a szavak erejétől várták azt, a mit elérni óhajtottak, s minden oda mutat, hogy itt az előrímekben vélték leginkább rejleni e bűverőt, ugyanis ezekkel, akkor is találkozunk még, mikor már az ősi verselés régen kiment a divatból, s úgy szóíván feledésbe ment. Ily bűvölő imádságoknak nyolcz nevezetes példája maradt fenn Bornemissza Péter... „Ördögi kísértetokról.“ Semptén 1578. 4-o czimű művében, 805. levelen, melyekből a Vasárnapi Ujság 1867. évi szeptember 8-diki száma közölt volt két mutatványt, melyekben én azonnal felismertem, hogy ezek a keresztyén valláshoz idomitott pogány őskori bűbájós imádsági maradványok, — s így az ide igtatást mind magának a tárgynak fontosságaért, mind a műnek rendkívüli ritkasága miatt (csak két példány ismeretes, egyik a budapesti egyetemi könyvtárban, másik a pápai ref. főiskola könyvtárában) egyaránt megérdemlik, s itt következnek:

Az utan en meghagyam, hogy ennekem írna meg az Predikator: Az ördög nevebe minemű imatsagval mielte az baiolást, kit ő velt hogy Isten nevebe mielt. Kiket nagy anyatul es egy Misemondo Paptul tanult volt.

Im nyolczat elő szamlaloc bennec.

Csuzrol valo bay.

Wram mindenható Isten, muléc regös nagy uth, rayta megýen vala aldot wrunk Isten, elő talala hetvenhet fele veres Czuzt. Monda aldot wrunk wr Isten: Hova indultatoc ez regös regi nagy uton? Meg szolala het-

ven het fele veres Csuz: Ha minket azon keresz Wrunc wr Isten, hova megyünc ugymond, Minc is elmegyünc ugymond ez fekete föld színére. Aldot ez testbe, teremtet ez léleche: szalas husat szaggatjuk, piros véret megiszuc, száz tetemet tördellyüc, száz izit, száz forczikaiat Hogy azt halla aldott wrunc Isten: Tüc se mehessetec ugymond ez fekete föld színere, az en aldottam testbe, teremtetteni leleche, tüc is siesetec el a tenger szigetibe, kegyetlen Oriassoknac szalas hussat szaggassatoc, piros véret megigyatoc. Azt meghallác, elsietenec, menenec tenger szigetiben. Ez ember nec szeméből, szaiabol, feieből, orczaiból, piros vereből, szalas hussabol, száz tetemiből, ki siessen és eloszollyon hetvenhet fele Czuz: Follyo czuz, veres czuz, kęc czuz, feier czuz, szöderies czuz, köszvény, faydalom, keleveny, kioszollyon kiromollyon hetvę het fele nyavalya ez emberből. Nevet meg kell nevezni.

Az kinek feiet meg mente, hogy ne fayon.

Nemes asszonyom Bodog Anya, bemene szent Templomba, leütleplék az ő áldott aranyos szent székibe, az ő áldott szent fejet megesé fenyé füst csuz, fenyé füst kelevény; lefüggeszté az ő áldott szent feyét rayta, szent kedvökönyörödec, szent szive szomorodec. Azt látá az ő áldott sz. Fia: Monda: Mire szent fejed lefüggesztöd, szent kedved megkönyörödec, szent szined megszomorodott? Hogy ezt hallá asszonyunk Maria monda: oh én áldott szent Fiam, hogy ne szomorogyec az en aldott szent szívem, hogy ne függesszem az en aldott szent fejemet, hogy ne könyörödyem az en aldott szent szívemben. Az en aldott szent fejemet megesé fenyé füst csuz, fenyé füst kelevény hetvenhét faydalom befokta száz tetememet. Hogy azt halla aldott urunk isten: Ne ijedgy en zent anyám Maria. en meg szoritom az en aranyos kendetlen kezkenömmel az te áldott szent feyedet, belöle kifusson fenyé füst csuz, fenyé füst kelevény, benne meg ne maradhasson hetven het faydalom, az te száz tetemedben. Aldott urunk Isten hatalmából meg nem maradhatának hetvenhet féle fenyé füst csuz. Ez mai dicsősséges.

-napon én is megszorítottam ez embernek feiét ez kendetlen kezkenővel, bűnös szájamból szent ígéket reá mondottam: Ne ijegyel szent anyám Maria, én vagyok mindennél nagyobb orvos, te vagy mindennél nagyobb bájos.

A z kinec az torkaba erezkedet.

Föld, édes Anya, te neked mondom előszer: ennek a torkaban erős pőrös toroc erezködöt, toroc gyikia, beka levelegie, nyac foga: oszollyon, romollyon, benne meg ne maradhasson, erős pőrös torocgyikia, beka levelegie, nyac foga, diszno szakaia, kelevenye oszollyon, romollyon, Istennek hatalmabol, bodog anya paranczolattyaval.

A z menyelesrol

Wrunk Wr Isten felüle az ő szent szamaranac nyergetlen hatara, elindula Paradiczomba, be nem meheti Paradiczom kapujan, lába megbotlec, laba meg czokec, csont mene ki helyeről, velő meno ki helyeről, vér mene ki helyeről, wruc isten lefüggezte az ő áldot szent feiet, szíue szomorodec, keduekönyörödéc. Azt meglata az ő szent anya monda az ő szent anya: oh en szent Fiam, mire a te szent feied függesztet, szét kedved könyörödéc? Hogy azt halla áldott wrunk Isten monda: oh en sz anyám Maria, hogy ne függeszem sz. feiemet, hogy ne szomoredgyec szét szíuem, hogy ne könyörödgyec sz. kedvem. Im en felültém szent szamaromnak hatara, be akarnec menni Paradiczomnac kapujan, szent szamaromnac laba megbotlec, laba ki czokec, czont mene ki helyeről, velő mene ki helyeről, er mene ki helyeről, vér mene ki helyerő. Hogy ezt halla az ő szent Anya Maria. Ne ijedgy en áldot szent Fiam. En az en szent kezemmel megfogom szent szamaradnac labat, szent szaiambol szent íget rea mondom, szent lehelletemet rea lehellem, czont megyen czonthoz, velő megyen velőhöz, ér megyen ér-höz, In megyen inhöz, vér megyen vérhöz. En is e mai napon meg foktá az en bűnös kezemmel ez oktalannac, avagy

embernec labat vagy kezet. En is szent ígét rea mondom, bűnös számból lehelletemet rea fúvom, hogy helyekre mennyenec.

A z í g e z e t r ől.

Nemes Aszonyom Maria olebe takara az o aldót szent. Fiat, bemene vele szent Timpoliomba. le uleplec az o aldót. zent aranyos zent szekibe eleibe teue aranyos bölczeit; belefekteti Jesust, azt meg latic zent Aszonyoc, zent leanyoc, zent Apostoloc, Martelyoc Jesust megigézec. Azt meglata az ő zent Anya, monda ez szót az ő szerető szentinec. Zent Nestorid aszonnak, menny el en szerető szentem, hozzád Jardovannak zent vizet, had firesszem meg benne az én aldót zent Fiamat. Elmene zent Nestorid aszony. Elhoza Jardovannak zent vizet, benne Iesust megfireztec. Monda ez szót zent Nestorid aszonnac, víd el ugymond Jesusnac az ő ígezetit, piros Marvan köre, hogy azt halla az o szerete szenti, Zent Nestorid aszony, előnte piros Marvan köwön, ot eloszla, meg nem maradhatta Jesusnac az ő ígezeti. Ez mai dicsőseges napon ez s ez emberen ugyan ne maradhasson meg firfi ígezeti, leany ígezeti, aszonyi állat ígezeti, Isten nec hatalmából, Bodog aszony paranczolattyából.

A z ö k l e l e s r ől.

Kergetic vala mi wrunkat az gonosz Sidoc, megfogae, felfeszitec magas kerezt fara, tövis koronával koronazac, hegyes czuczaval oklelec, vas szegvel szegezec, az aldót Zent sziveből fel indítac az ő okleletit az ő meredőket (?) az ő kelevenyet: Azt meglata az az Zent anya. Oh en aldót Zent Fiam, nem czudalom, hogy te neked felindult a te kelevenyed, nám teged megfoktac az gonosz Sidoc, felfeszitettec magas kerezt fara, tövis Coronával meg koronaztac, hegyes czuczaval okleltec, vas szeggel szegeztec. Im en meg nyomom az te aldót öt mély sebeddel, az en zent het epesegemmel, zent Janosnak ő arany györöivel. A mint megnyoma Szűz Maria, az ő aldót zent Fianac. En is ez ember nec

ugyan megnyomom, Wr Isteunek öt mely sebevel, asszonyunc Marianac zent het epesegevel, zent Janosnac o aranygyoroievel. Az embert meg neveztem.

Geleztarol.

Fekszik vala az egy geleztas ember az tenger nec partján, oda miene három szep szent asszony, egyic szent Borbalya, masic szent Ilona asszony, harmadic, kinec nevet nem tudom: Szent Ilona asszony szede ki az geleztas aszonnnac az geleztat az ő beliből, gyomrabol. A szent Borbalya asszony aprora vagdala, a kinek a nevet nem tudom, az az tenger fenekembe hanya, az tenger feneken meg nem maradhata, ot eloszla, elromla. Ez ember nec az beliben gyomraban hasaban ugyan eloszollyon Istennec hatalmaval, boldog Anya paranczolattyaval.

Has fayasrol.

Wram mindenható Isten, mulec egy regös nagy uth, rayta-megyen az mindenható wrunk Wr Isten, az ő szerető szentivel keresztelő szent Janossal, elo talalanac hetvenhet fele erötelen hasfayast. Monda ez ket szot wrunc Isten, hova indultatoc ti ez regös nagy uton, hetvenhet fele erötelen hasfayas! Ha engemet ezen kerdesz wrunk Wr Isten hova indultunc. Minc is elmegyünc ez fekete föld szinere, aldott ez testbe, teremtettt lélecbe, hurat, gyomrat, öszve haborgatom piros véret megiszom, szálas husat megszaggató, Azt meghalla aldott wrunc Isten, paranczoloc en te neked hetvenhet erötelen hasfayas: tuc se mehessetec el ez fekete föld szinere, szálas husat meg ne szaggassatok, az adottam testnek, teremtettem leleknek hurat, gyomrat, öszve ne haborgassatok. piros véret meg ne igyato, tük is menyetec az tengerbe, tenger fővények felforgassatok, habiát háborgassatok, követ hasogassatok. Azt meg hallac, elsietenec, hetvenhet erötelen hasfayas, tenger fővenyet felforgatak, követ hasogattac. Ez ember nec az ő hasabol, gyomrabol, beléből ugyan ki oszollyon, romollyon az ő hasfayasa. etc. etc.

809. levél tulsó oldalán.

„Apayon egy nemes baiolo aszony Apai Ferentznec Anya szent György napian csinál két koszorot csipke faból, es azokat tötte az desaba, es arra feyte az ő teheneinec teyet önnön maga, hogy annac teyet más el ne vehesse, avagy a mase is oda gyűlyön. Ez tövis koszorukat aztán eltötte es tartotta hazaba az kemencze mellett.

Ezen utolsó részlet maga nem imádság ugyan, de oly nevezetes bűbájolási adat, hogy nem véltem jobbat tehetni, mint ha ezt is ki irom.

A Kalevala ide vonatkozó helyének van egy része, melyet le tudtam ugyan magyarra fordítani, de valódi értelmét nem fogtam fel, s teljesen csak azóta értem, mióta ezen felvilágosító adat birtokába jutottam. A Kalevala e helye következő:

Édes anyám így szólott volt
S így szólok én magam is most:
Tehén java hol maradhat,
Hogy tehenem tejet nem ad,
Idegenek rejték-e el,
Falu telkén dugák-e el
Tekergő nők kebelökbe,
Irigyek-e az ölükbe,
Vagy tán fákra tapadozott,
Az erdőben elpotyogott sat.

(32 r. 183—192.)

Tej a fákra? hogyan történhetik ez meg? — megfelelő rá a fennebbi magyar babona, hogy itt csipkebokor értendő, mely a tehén tölgyét megsértvén a tejet eltisztátalantja, s kivált az aludt tej a közzé keveredett aludt vértől olyan mintha márványozva volna, — s a gazdasszonyok nagyon haragusznak érte, — ez adhatott okot e babonára.

Ezen félpogány félkeresztyén imádságok megértésére tudnunk kell, hogy a régi altaji népek a betegségeket, mint a fennebbi mutatóvány részletekből is láthattuk, — kóbor élőlényeknek képzelik vala, melyek az embereket meglepték, — s csak a szokásos igék ráolvasásával lehetett őket

elhajtani, valamint rosz akaratu embereknek másokra ráadni, — magát a Halált is így képzelik vala, zsákmányai után incselkedőnek, — a mint láthatni ezt a Kanteletár czimű népdal-gyűjtemény III. könyv 60. Hiihtäjä surma. (Száguldó halál) czimű részletéből, melynek eleje magyarfordításban így kezdődik:

A tó hátán fut a Halál,
Téli utján jár a Járvány,
A szörnyű Vész ekkép szólott:
Bősz betegség tanakodott
Telki pajták háta mögött,
Hegy alatt a fenyűfák közt:
„A telekről kit öljek ki? sat.

Nevezetesek azonkívül 1-ör azért, mert már a verselésnek bennök semmi nyoma, de még az előrim és bokor kifejezések teljes divatban vannak, s úgy szólván minden mondat párosan van tartva; 2-or mert előfordul bennök két oly kifejezés, melyek annyira a pogánykor maradványai, mintha csak a Kalevalából volnának véve, egyik a hol az isten minden-nél nagyobb orvosnak, Mária pedig mindennél nagyobb bájosnak mondatik; ez a pogánykorban nyilván Ukkonról volt mondva, a mi itten Máriáról és fiáról mondatik, a Kalevala megfelelő helye a következő:

Viz legrégibb írszerek közt,
Viz tajtéka bűv szerek közt,
Teremtő a kuruzslók közt,
Jó isten a javasok közt.

(III. r. 199—203. vv.)

A másik pedig a „Földanya“ kihez az egyik bájló imádság egyenest magához van intézve, már pedig ezt csak nem fogjuk keresztyén eszmének tartani; a Terra mater előfordul a római mythoszbán is, — de a finnben is ám, melyben megszkott nevei: maa-emä, mannun-eukko, — földanya, földanyókája; akka-manteren alainen = föld alatt lakó asszony, — mindezek egybevetéséből megállapíthatjuk, — hogy az ezen imádságban előforduló „Földanya“ őseink pogánykori vallásának egyik fő személyesítője volt, épen így a kimenyülés gyógyító imádságnak is meg van hasonmása, csak hogy teljes-

ben a Kalavalában, melynek XV. r. 363 s következő verseiben a fiát Lemminkäinent holtaiból feltámasztó anya így könyörög Ukkóhoz:

Honnan a bőr leszakadott,
Növeszsz oda bőr darabot;
Az idegek hol kifogytak,
Pótold ki az ércsomókat;
A hol a vér kiapadott,
Új vérforgást alapíts ott,
A hol a csont szétzuzódott,
Teremts oda újból csontot.
Honnan a hus le van válva,
Tégy ott megint húst reája,
Rendezz mindent a helyére,
Csinosan az előbbire,
A csontokat, az izmokat,
Egymás mellé a tagokat.

Igy a Lemminkäinen anyja
Az új embert megalkotta. sat.

3-or Mert ezen bűyölő imádságok még eltorzított alakjukban is meglehetősen tiszta fogalmat képesek nyújtani arról, hogyan s miképen üzték őseink az igék ráolvasása által a kuzslást, székelyesen uruzslást, mai nyelven orvoslást, s bizonságául szolgálhat annak, hogy az nálunk is egészen úgy gyakoroltatott őskorban; mint a hogy az a finneknel divatban volt. S miveltségtörténelmi tekintetben is nevezetes adat; ugyanis a teheneik tejelését célzó eme féltékeny ráolvasások alig képzelhetők jelentékeny állattenyésztés, tejgazdaság, s földmivelés divata nélkül. 4-er Mert e bűbájosok lévén sajátképeni tárgyai boszorkány pereinknek, folytonos üldöztetésben részesültek, a mint hogy Bornemissza is említi alább, mily gonoszságok pattantak ki egy az ő emlékezetére Pozsonyban tartott boszorkány perbeli vallatás alkalmával, — mire nézve az ily perbeli vallomások mennél régibbek, annál fontosb felvilágosításokat tartalmazhatnak nem a boszorkányság, — hanem az ősi pogánykori vallásra nézve — melynek, mint ez világszerte szokott történni, vallásos ügyekben, épen a nők voltak legmakacsabb őrei, s fenntartói.

Hogy pedig minden kétséget eloszlassak az iránt, hogy a fennebi Bornemissza P. fenntartotta részletek csakugyan pogánykori ráolvasások töredékei; felmutatok összehasonlítás végett egy egészen hasonló finn töredéket azon korból, melyben már a keresztyén vallás Finnországban általánosan el volt ugyan terjedve, de meggyökerezve ép oly kevéssé, mint lehetett hazánkban is a reformatiót megelőzőleg, — a finn töredék 1564-ből származik, tehát a Bornemissza-féle töredékekkel egészen azonoskoru s így hangzik magyar fordításban:

(Dögvész ellen.)

Midőn valaki először lép a szobába vagy akárhova,
köszönjön bátran és mondja: Benedicite Dominum.

Érd meg vele mit elvettél,
Hadd itt a mit még meg hagytál,
A szentlélek ereje legyen velem.

Szent János egyik nadrága posztóból készült, és így a roszt (betegség) elnyomta, midőn a Jordán vize kiapadtott.

Hogy Jézust megkeresztelék,
A szent lelkét rá hintették.
Melyik erő a legkülönb?
Az Istené a legkülönb.
Istennek van legjobb ira,
Szűz Mária nyálas szája,
Ti nyavalyák, minden bajok,
Kormos köbe tisztuljatok!
Honnan ide származtatok!
Széledvén a szél kinjába,
Költözvén a föld kinjába,
Tekeredvén kő kinjába.
Ennen kínom hajlokából
Vonulván a víz kinjába,
Ennen kinom hajlokából.

Historiall Arkisto 41. osa. 94. l.

Ime a mily viszonyban vannak e félkeresztyén, félpogány babonák a Kalevala fennebb közltem részleteihez, épen oly viszonyban kellett állani a Bornemissza-féle eltorzított részleteknek az ősi régi pogány magyar hitregészethez.

Szükségese nek láttam a finn költészet szelleméről szólni.

tomban az Ukko és tiszteletére vonatkozólag ezeket előadnom, mert tudván azt, hogy mily lényeges és termékeny forrása volt a Kalevalában letett őshit a finn költészetnek, s hogy a kettő egymástól elválaszthatatlan volt, világossá fog válni előttünk, hogy a dolog nálunk sem lehetett másképen, következőleg azzal az ősi magyar pogány isteni tisztelet és költészet is lényegében ugyan egy volt, s a szokásos 8 szótagu előrímes és bokor kifejezésekkel ellátott, de utórimtelen versekben gyakoroltatott, s a Béla király névtelen jegyzője említette csáscsogók énekei is egészen így voltak szerkesztve, ily verseket énekeltek minden ünnepélyes alkalmakkor, a mire látszik mutatni ugyancsak a névtelen eme latinra fordított verstördéke is :

Omnes loca sibi acquirebant
et nomen bonum accipiebant.

mely még a latin fordításban is utánozza az ősi versnemet.

A mi a finn ősök viselt dolgairól a Kalevalában fenn maradt, mind az a mythosz mezébe van burkolva, magok e hősök Wäinämöinen, Ilmarinen, Lemminkäinen mind Kalev fiai, — de már Éjszak gazdája, és asszonya Kalevala ellenségei nem látszanak oda tartozóknak. A Kalev név iránt ma már a finn tudósok sincsenek tisztában, de azon körülmény, hogy a *Kalevala* szó Kalev birodalmát, lakát jelenti, oda látszik mutatni, hogy *Kalev* az altaji hitregei felfogásnak megfelelőleg a nemzeti istenség, az összes szuomi nép ősatyjának neve volt, — ugyanaz a mi a *Magyarok istene* minálunk.

A mi a finn hitregészethez több isteni lényeit illeti, ezekre nézve elégnék tartom a főbbek neveit és hatáskörét egész általánosságban sorolnom elő.

A gonosz szellem képviselője Hiizi, — vele a Kalevala aránylag keveset foglalkozik; — ki lehetett ennek megfelelője a régi magyar ősvallásban, az még további kutatásra vár, — a hiedelem azt tartja, hogy ez Ármány lett volna; van pedig e hiedelem egy nagyon is ingatag, ugymint arra a nézetre alapítva, mintha őseink vallása ősidőkben a perzsa tűzimádókéval ugyan egy lett volna. — Hogy őseinknek a legnagyobb régiségben a perzsákkal lehettek érintkezéseik,

ez több mint valószínű, bárha ezen érintkezés már csak a faj különbségnél fogva is jobbára ellenséges volt, nem sokkal lehetett az jobb, s különb annál, mely van a mai árja-perzsák, és bocharai altaji tatárok közt, a kik örökös ellenségeskedésben éltek együtt, s összes nemzetközi érintkezéseiknek mintegy egyetlen nagyon is gyakorlatias elve volt: a ki erősebb az a hatalmasabb;*) — de hogy a vallás is ugyan egy lett volna, az az eddigi buvárlatokból nem tűnik ki, de nem is valószínű, ugyanis a magyar nyelv körén belül alig fedezhetni fel valamit, a mi egy ily felvétel támogatására szolgálhatna, — maga az Ármany szó nyelvemlékeinkben tudtomra nem jön elő, nem ismeri az egész erdélyi, tiszamelléki, sőt dunáninnen magyar nép nyelv sem, — s csupán csak a dunántúli népnyelv használja, őt is igen gyér s épen nem általános a használata, úgy hogy már csak ezen oknál fogva is a tűzimádó mágiai vallás Arimanja-val való megállítható egyeztetése alig lehetséges, — s így nem is harczol mellette több okerő mint az e szó irodalmi használatává tételekor divatban volt ama csudálatos szónyomozás, mely szépen megelégedkezvén arról, hogy az ő perzsa vallás nem az ő testamentom vallása, — tudni akarta azt is, hogy a *kaján* szó más nem is lehet, mint az édes testvérét Abelt csupa kaján irigységből legyilkolt bibliai Kain neve. — Az ily különösségek azon korban nagyon tetszetek. — Azután hol van Arimannak az ellentéte a jó szellem Ormuzd, hát ezt ki fogja képviselni a magyarban? Hadur . . . ?

Igen de azt fogják erre mondani, hogyan egyeztethető meg e tagadás oly egykoru írók állításával, a kik ezt határozottan állítják? de itt a következő a megfontolásra nagyon is érdemes tekintetek ajánlkoznak a megfigyelésre:

A magyar népnyelvben fennmaradt csak is a főistenre vonatkozható kifejezések, a minők a többek között azok, melyek a főistent csakugy mint a finn hitregész Ukkót nyíllal fegyverzik fel, továbbá a „magyarok istene“ — a „földanya“

*) Ezen ellenségeskedést nagyon előmozdítja a két nemzet (török és perzsa) közös izlam vallásának felekezetiileg különböző volta.

a „tündérek“ a „nap-urfi“ — a perzsa tűzimakók csak jó- és rossz szellemet Ormuzd és Arrimant imádó magiai cultusával annyira ellenkeznek, hogy azoknak emezzel való megférhetését észszerűen alig képzelhetni, — és a régi kutfők még is tűzimakást emlegetnek, ? Lássuk hogyan lehet a dolgot egymással kiegyeztetni ? Márhogy ezek az írók őseink vallását tűzetes tanulmányuk tárgyává nem tették, ezt ha nagyon is felületes értesítéseikből nem tűnnék is ki, azt hiszem úgy se fogja senki feltételezni rólok, — és így a tévedésnek nagyon is ki lehettek téve, — s hogy valóban ez volt az eset, az Castrennek e tekintetben nagyon is alapos tanulmányaiból világossá fog válni előttünk, ugyanis ő a finn hitregésznek a tűz tiszteletre vonatkozó ágazatáról értekeztében említi, hogy a tűz tisztelet valamennyi áltaji rokon népeknél u. m. tunguzoknál, moguloknál törököknél nagyon el volt és van maig is terjedve, és pedig elannyira, hogy még máig vannak tunguz, mogul és török törzsek, melyek a tűznek áldoznak, és a világért sem ennének előbb a husból, mielőtt egy darabot a tűzbe nem dobtak. Idézi Schmidtet, a ki szerint a tűz a mongoloknál maig oly nagy tiszteletben részesül, hogy a házigazda minden ősszel áldozattal egybe kötött ünnepet rendez a tiszteletére, s minden mongol nagy bűnnek tartja a tüzet vízzel kioltani, bele köpni, avagy bármiképen bemocskolni, (Forschungen im Gebiete der älteren Bildungsgeschichte der Völker Mittelasiens S. 147.); Georgit, a ki arról értesít, hogy nézetők szerint a tűznek hozott minden áldozat, az összes istenektől csak oly jó néven vétetik, mintha egyenesen nekik áldozták volna. (Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich Bd. I. S. 276.); — a byzanti Menandert, a ki Justinus követé, Zemarchusról írja, hogy a törökök lobogva égő tűz körül hordozták meg, hogy megtisztuljon (Corpus scriptorum historiae bizantinae Pars I. p. 381. ed. Bonn.) Említi Plano Carpinit, a kinek e tisztulási folyamaton szinte átkeltett esni a mongolokhoz tett útjában, azzal a különbséggel, hogy öt két felől égő tűz közt vezették át és vissza. Egyébiránt a mongoloknál ó-korban állítólag szokásban lett volna még a megholtak rokonait és hozzá tartozóit, valamint a villám-sújtotta egyéneket és ezek ővéit szintén tűz által tisztí-

tani meg. Manap főleg a nők vannak bizonyos körülmények között e tisztítás módnak alávetve, — a mi a szamojedeknél is divatban van, s abból áll, hogy egy csomó irám szarvaszőrt meggyujtanak, — s a tisztátalan tárgyat azzal füstölik.

Még érdekesb a mit egy Julien Szaniszló fordította csin kuforrásból a törökökre vonatkozólag idéz: a Tou-kioue-k (törökök) a *tüzet imádják*; fa-székeket nem használnak, mert a fa tüzet tartalmaz; s azért az iránta való tiszteletből nem ülnek rá; e helyett megelégednek a földre kétrétű gyékényeket avagy bőr szőnyeget teríteni le. (*Histoire de la vie de Hionentsang et de ses voyages dans l'Inde. Paris 1853. 8e—56. l.* *).

Ime mindezek a rokon népek s Castrén idézte régebbi és újabb írók egy hangu tudósítása szerint tűzimádók voltak a nélkül, hogy őket a szó szoros értelmében vagyis úgy a mint a tűzimádás ősidőkben a perzsáknál létezik vala Ormuzd és Arrimánn tiszteletét feltételezőleg ilyeneknek tartathatók, — a dolog ott áll, hogy a tüzet mint igen félelmes természeti elemet, szinte imáadásban és kiváló tiszteletben tartották a nélkül, hogy vallásuk a sajátképeni tűzimádók vallásával ugyanegy lett volna; — e hibás elnevezésre nyilván az adhatott okot, hogy a hozzájuk vetődött idegeneket előbb a fent előadott módon tüzzel tisztíták meg, — vallásukból tehát ennyit akaratlanul is megtudtak, mert keresztül estek rajta, — egyéb után pedig nem kérdezősködtek, — midőn tehát régi írók őseinkről azt állítják, hogy tűzimádók voltak; azon helyesen egyebet nem érthetni mint azt, hogy vallásuk ugyanaz volt, a mi a többi török népeké, — úgy lehet, hogy ugyanez adhatott okot arra is, hogy turkok-nak tartsák és nevezzék őket, azaz olyanoknak, a kik vallásuk és erkölcsaikre nézve ezektől nem különböznek, — holott a nyelv ellenkezőt bizonyít, azt t. i. hogy finn-ugorok, a mi mellett egyébiránt nem csak az újabbkori európai nyelvtudomány, hanem a régebbi történészek tudósításai is egyeznek, — s ime ily szempontból tekintve a dolgot érthetők lesznek előttünk

*) M. Alex. Castréns Vorlesungen über die finnische Mythologie. St.-Petersburg 1853. 57—58 és 327. l.

Theophylactus szavai. „A turkok (magyarok) igen is boldogul a *tüzet*, tisztelik valami a *levegőt* és *vízet*, a föld tiszteletére énekeket énekelnek, imádni azonban csak is azt imádják, és illetik Isten nevezettel, a ki e világ mindenségét létrehozta. A kinek is lovakat, ökröket s juhokát áldoznak, s papjaik is vannak, a kiket józsló tehetséggel megáldváknek hisznek“ ugyanis egy ily vallás alapján véve ugyanaz mint a finn népek ősi vallása, — s a milyen volt a felmutattam meglevő maradványokból ítélve őseink pogánykori vallása is.

Egyébiránt az *Armány* és *Kaján* szavaknak legalább népi- és alapjok van, és így miután már irodalmilag el vannak fogadva, mint különben is jó magyaros hangzásu, és hézagot pótló szavakat egyéb kifogás alig értheti, mint az, hogy legalább ne szerepeljenek megállapított ősmagyar hitregészeti igazságok gyanánt, s ne szegjék útját az őket felszínre hozott polyhistori csűrös-csavarásnál mindenesetre jogosultabb, s őskori műveltségi állapotunk mibenletére nézve is oly igen fontos alaposb, lelkiismeretesb kutatásoknak.

De tegyük fel, hogy a dolog valóban így volt, még akkor is önkénytelenül fölmerül a kérdés: mikor lehetett a magyar nemzetnek a perzsákkal egy vallásuk, történelem előtti időkben-e, avagy közvetlenül a honfoglalást megelőzőtt korszakban? Az elsőre nézve hiányzik minden adat, pusztá véelkedésekre pedig, származzanak azok bárkitől is, nem ad ma már a tudomány semmit, az utóbbi korszakban való átvétele pedig lehetetlenség; ugyanis az ő perzsa vallásnak magok a perzsáknál való közdivata is nagy régiség; az óta még maga a perzsa nép is különösen a mohammedán hit felvétele folytán annyira átalakult, hogy ily átvételek történetére e korban már észszerűen gondolni sem lehet, mert a mohammedán hit a régi hagyományok iránt még a keresztyén hitnél is irgalmatlanabb, — és ezen állapot a perzsáknál a honfoglaláskor megvolt, s egészen kivolt fejlődve, és így arra, hogy a magiai vallás Ormuzd és Arimannról őseinknél egész a honfoglalásig fennmaradjon, őseinknek perzsábbaknak kellett volna lenniök magoknál a perzsáknál is, — az sem valószínű, hogy táltosaink a zendavestából vették volna vallási bölcsességeket, ehhez nagyobb műveltségre lett volna szükség semmint

az, a melylyel őseink birtak, — magok azon perzsa eredetű szavak, melyek a magyarban találtaknak, mind oly természetűek, hogy első pillanatra elárulják, hogy a török nyelv közvetítése folytán, e népeknek a mohammedán hitet elfogadta után jöttek át a magyarba, minden látszat szerint előbb a kazar (és így török) eredetű kabarok, utóbb pedig az e hitet elfogadott magyarok (izmaeliták) által, a kikről így ír a Névtelen jegyző: *)

„Mert Bulár (Bolgár) földről néhány igen előkelő nemes ur érkezett az izmaeliták nagy seregével, kiknek is neveik voltak Bila és Boksu, kiknek a nagyfejedelem a magyarok különbféle helyein földeket adományozott, s ezenfelül a Pesti erődöt örökre oda engedte.

És ugyanazon időben jött még egy Hetén nevű nagyon előkelő katona, a kinek a nagyfejedelem szinte nem kis birtokokat ajándékozott.“ **)

*) Nam de terra Bular venerunt quidam nobilissimi Domini cum magna multitudine Hismabelitarum, quorum nomina fuere Bila et Boksu, quibus Dux per diversa loca Hungarorum condonavit terras et insuper castrum, quod dicitur Pest, in perpetuum concessit

Et eodem tempore venit quidam nobilissimus miles nomine Heten, cui etiam Dux terras et alias possessiones non modicas condonavit.

**) Albrici.

Decretum Colomanni regis.

46. Siquis Ismaelitas in jejunió, seu comestione porcine quoque carnis vescentia vel in ablutione aut in quolibet sue secte facinore deprehenderit, Ismaelite regi deputentur, qui vero eos accusabat, de substantia earum partem accipiat.

47. Unicuique ville Ismaelitarum ecclesias edificare, de eademque villa dotem dare precipimus, que postquam edificata fuerit, media pars ville Ismaelitarum villam emigret, sicque altrinsecus sedeant, et quasi unius moris in domo nunc nobiscum in una eademque ecclesia Christi in divina unanimiter consistent.

48. Ismaelitarum vero nullus audeat filiam suam jungere matrimonio alicui de gente sua, sed nostra.

49. Siquis Ismaelitarum hospites habuerit vel aliquem in convivium erogaverit, tam ipse, quam convive eius de porcina tantum carne vescantur.

Hogy pedig ezek az ismaeliták valóságos magyarok és mohammedán vallásuak voltak, az iránt nem hágy fenn semmi kétséget Kálmán király törvényczikkelye, melynek 46, 47, 48, 49. §§-ai így szólnak:

46. Ha valaki az ismaelitákat akár bőjtben, akár disznóhussal élés idején, vagy *mosakodáson*, vagy akármely felekezetökbeli cselekményen rajta érné, — át kell őket adni a királynak, a feladó pedig ezek vagyonából részt kap.

47. Megparancsoljuk minden izmaelita helységnek, hogy szentegyházat építsen, s kellőleg szerelje fel; — a szentegyház felépülte után pedig fele a községnek költözzék ki, és másutt telepedjék le, és mint házi körben különben is egy azon erkölcsűek, most már a Krisztus isteni anyaszentegyházában is egészen egyesüljenek.

48. Egy Ismaelita se merészelje a lányát maga népebelihez férjnek adni férjhez, hanem csak a mi népünkbe lihez.

49. Ha valamely ismaelitának vendégei találnak lenni, avagy meghi valakit vendégségre, úgy ő, mint a vendége csak disznó hust egyének.

Kálmán királyt általában mint böcs uralkodót dicsöti a hazai történelem, s ennek bizonságául leginkább a boszorkányokról szóló törvényét emelik ki, melylyel korát sok századdal megelőzve, ezek kártékonyságában, avagy csak létezésökbén való teljes hitetlenségét emlékezetessé tette, s valóban nagyságának, emelkedett szellemének kitüntetésére már ez magában is elegendö volna, — de az izmaelitákra vonatkozó törvényei még sokkalta nagyobbnak tüntetik fel. — Három van itt a mi a figyelmet igényli, és pedig 1-ör Az éjszakra oly igen emlékeztető rideg szigor, és tekintet nélküliség (egészen mint Oroszországban), melylyel az ugyanegy nyelvet beszélö, szokású és erkölcsü, de különbözö vallású magyar izmaelitákat úgy szólván dracói szigorral igyekszik egy vallásuvá tenni, s eldödei fennebb jelzettem magyar nemzeti politikájának e tekintetben is hódolui. 2-or Az izmaeliták jelentékeny, s nem csak a többi magyarságot, de a hazánkban letelepült számos németek, olaszok és szlávokat is haladó müveltsége, melylyel magokat ama ridegtörvény

daczára is egész II-ik Andrásig nemcsak fenn tudták tartani, de különösen ez utóbbi nemzeti királyunk alatt az egész pénzügyet magokhoz vonni. A hozott törvény azonban biztos hatású volt; hatott az, de lassan, míg elvégre a mohammedán vallású magyarok a többi magyarságba nyomtalanul mind beolvadtak. 3-or Magyar voltuk iránt a törvény e kifejezése „et quasi unius moris in domo“ a szokásban volt együtt vendégeskedés, a rájuk erőszakolt összeházasodás, és elvegyülés nem hagy fenn semmi kétséget, de ez még világosbba válik e törvénynek az izraelitákra vonatkozó törvénytől való egybehasonlításából, mely ezek kereskedelmi, s adásvevési viszonyait rendezi a nélkül, hogy őket mint nem azon egy szokású és erkölcsű népet, szóval nem magyar vért velők egyesíteni megkísértené. Mohammedán vallásuk pedig részint a disznóhus evéstől való tartózkodásuk, részint s különösen a nálok gyakorlatban volt szertartásos mosakodások által válik kétségtelenné, mely oldalról épen a zsidóság, kivén újabb korban a művelt osztályt, soha sem volt híres, és így velők össze sem is téveszthetők.

Ime ezek által jött át részint a honfoglalással egyidejűleg, részint ezt megelőzőleg nem csak a nyelvünkben találtató néhány (bizony kevés) perzsa szó, hanem az ezeknél jóval számosb török szavak és kifejezések, melyeknek az ő általuk, nem pedig a későbbi török invasio alatt oszmanli törökök által történt átjöttét az illetén török szavakban, mint *gyűrű* törököül: *jüzük*, *ökör* tör.: *öküz*, *iker* tör.: *ekiz*, *bornyu* tör.: *buzagu* sat. uralkodó rotacismus kétségtelenné teszi. — És még itt is azon jellemzetes ténykörülménnyel találkozunk, hogy nem vétettek át szolgailag, hanem többnyire átfordítottak; van ilyen több a magyarban, a milyenek csak az én tudomra a *világtalan* szó, mely a perzsa-török *nursziz*, *természet*, mely a magyar *termő* és a perzsa *zat* = természet összetétele, a mint ezt már Vajda Péter is állította, s e szcrint annyi mint *natura naturans*, *vasárnap*, mely a perzsa-török *pazar-gün*, — s 1-ső Béla királyig valóban vásárnap volt; — az annyira általános divatú kedveskedő „*lelkem*“, mely a perzsa-török *dsanym* fordítása, kifejezések közt a: *bátorkodom*, mely a perzsa-török *dsezaret ederim*, urunk ő

felsége, mely a perzsa-török *effendimüz* vagy *sultanymüz*, *padisahumuz* hezretleri fordítása, — a régi magyar levelek megszokott kezdete „Köszönetemnek utánna szolgálatomat és magam ajánlását írom te *kdnek*“, mely azután a régi jogi irányba is, különösen a *hosszu levelek* kezdetét képezve, átment, s mely a mohácsi vész előtt már egészen ki lévén fejlődve, az oszmanli törököktől nem jöhetett, szinte ugyan ezen csatornán jött át a magyarba, — ugyanis a török levelekben megelőzi mindig az üdvözet magát a levelet szóról szóra ugy mint a régi magyar levelezési irányban, p. o. *Rehgbetlü, hüürmetlü, Terzseman! selamlardan sonra dostane inha olur ki*, sat. magyarul: *Nagyrabecsült, tisztelt Tolmács! Köszöntés után jelentődik.* Az itt tehető azon ellenvetés ellenében, hogy ezt nem csak a magyar és törökben, hanem a római classicus íróknál is megtaláljuk, — azt felelem: hogy igen is megtaláljuk a levelek kezdetén az üdvözetet, de én itt nem annyira erre mint arra helyezek súlyt, hogy a magyarban és törökben az ily bevezető köszöntésekben ridegen nyelvalak nyelvalaknak felel meg, sonra = után a mi a latinban nem történik. A regies: *ugymond t. deji* szintén törökség.

Maga az e levelekben oly gyakori „továbbá“ törököül: *we*, melylyel nem csak minden ki-bekezdés helyett, hanem igen sokszor a levél kezdetén is élnek vala, szintén egészen ily törökség, melyben így hangzanak: *we benüm merhemetliü effendym*, — sőt én azt gyanitom, hogy az ebéd után divatos „kedves egészség“ kívánás is semmi egyéb, mint előbb a perzsákhoz, ezektől a török népekhez, ezektől az izmaelita magyarok által átjött arab: *mizadsi serifünüz*, — az Erdélyben oly általános használatu „parancsoljon“ és „parancsoljon helyet foglalni“ e helyett „tessék, tessék helyet foglalni“ nyilván újabb kori törökség, az ott oly általános udvariasságkifejezés „bujurun“, de már a Mátyás király idejéből fennmaradt „sicut domi domine Mathias“ még pogánykori törökség átfordítása, mely azomban a mostaniban is megvan még s így hangzik: „kendi chanenizde oldugunuz gibi“, a honnan láthatjuk, hogy a mi a magyarban perzsa-törökség van, mind az oly természetű, a mi a társas élet szükségéi kifejezését célozza, csaknem egészen ugy a mint ugyanez a mai angol

nyelvben van, melynek alapja nyilván való hogy german, ellenben műveltebb társadalmi életszükségei csaknem kizárólag francziául fejeztetnek ki, honnan a magyar nyelvnek az altaji nyelvek között a töröktatár nyelvekkel rokonítása, a finn ugornak pedig tagadása oly formán hangzik, minthá az angol csupán azért, mert mai nyelvének a fennebbi okból majd fele franczia, — germán eredetét megtagadva, magát francziának hirdetné, — de a most elősoroltam török-perzsaságok jó adatok lehetnek annak bebizonyítására is, hogy őseinknek a honfoglaláskor már olyan a milyen társaséleti műveltségök sem hiányzik vala.

Öszhangzásban vannak e török-perzsaságokkal némely részint a honfoglalás előtt, részint még azután is divott magyar-török társadalmi szokások és intézmények; nevezetesen a nagy fejedelmek választásakor a paizsra emeltetés. — mely azonban a góthoknál is megvolt, s nyilván a hunnoktól ment át hozzájuk is; — osztályoknál a nyilhuzás; a koronázáskori ökör-sütés, mely a törököknél maig teljes épségben és őseredetiségben fenn van, s a szultán utódja körülmetéltetésekor szokták alkalmazni; büntetések között az oly kegyetlen karóba huzás, sőt régebben a talpverés is, és a kaloda, melyek egytől egyig mind tisztán török intézmények. Ugyanezt gyanitom a lapátolásról is, mely egy lapát alaku hosszú nyelű büntető eszközzel való ütögetésből állott, s némely vidékeken még e század elején is divott, s különösen mesterlegényeknek felszabadításakor szokták volt használni csintalanabb egyének emlékeztetéséül, hogy most már komolyabban kell magókat viselniök.

A finnek a keresztyén felfogás szerinti ördögöt *piru*-nak és *perkele*-nek hívják, a svédek és lappok azonban *fanen*-nak, melyhez közel áll a *fene* szó, és a török *fena* magyarul: rossz melléknév, maga az ördög szó mint fennebb emlitém, valószínűleg szántszándékos eltorzítása nem ugyan a főistennek, hanem egy alárendelt jó szellemnek gonoszszá, a mi pedig aligha volt eredetileg.

Az *Alvilágot*, melyet a felvilággal egészen egyenlőnek, csakhogy benne mindent rosznak, átkozottnak tartottak, s a hol az emberekkel úgy bánnak mint barmokkal, eke elibe

fogják s szántatnak velök, *Manalának* hitták. Nem lehetetlen, hogy a magyarban a nép száján élő „Isten ménese“ mely csak is emberekről mondatik, hasonló őskori hitnézletre vonatkozik. A *Manalával* Csengery Antal rendes tag ur a magyar *Manót* egyezteteti; helyesen, csakhogy az értelmezésben nem szükséges oly messze mennünk, hogy a *Manót* a *Manalából* származtassuk, erre untig elég magát az Alvilág uralkodója nevét választanunk, mely is *Mana* rövid *a*-val, mely a magyar *Manó*hoz sokkal közelebb áll, mint sem a *Manala* szó; más nevei voltak *Tuoni* és *Kalma*.

Nemzeti hőseik közül az agg Vainämöinen, ki általában úgy is tiszteltetik mint a táltosság és mindenféle bűbájlás örökké utolérhetetlen mestere, az alvilágra néhány izben leszállott, — e tehetséggel bírónak hitték magokat valamennyi bűbájosok, s hiszik még maig is a lapp bűvészek, (a lappok között még most is találtatnak; ezek ugyanis birnak azzal a sajátságos tehetséggel, hogy képesek bűbájló igéik elmondása után önkivületbe esni, elrejtőzni s ilyenkor jóslatokat tenni. Ily alvilági utra vonatkozik meséink között Arany L. gyűjteményében a „Fehérlő fia“ című, mely annyival inkább nevezetes, hogy annak szövege a finn mese-gyűjteménynek a Hunfalvy P. Chrestomathia fennica-jában is közölt Mikko Metsolainen címűének a szövegével egészen egyezik. és így a találkozás több mint a véletlen műve. A holtakat néha feljárni hitték, s az ilyeneket *Men-ningäiset* = feljárók és *Keijuset* = kísérteteknek hitták, van egy magyar kifejezés: olyan, mint egy „váltott“ vagyis mint egy színében elváltozott holttest, mely szintén ide tartozónak látszik, valamint még egy másik máig is élő babona, melyről Bornémiszsa Péter is emlékezik, kivált a görög vallásu népeknél még máig is élő hit a vampyrokról, mintha némely rossz indulatu halottak még holtuk után is élnének s a szomszédokat magok körül összerágnák, — hajuk, szakáluk, körmük még folyvást nőne, éjjelenként feljárnának, és az emberek vérének kiszívnák. E babonának a XVII-ik században egy szerbországi eset alkalmából egész irodalma támadt, melyre nézve álljon itt ezen babonás eset elbeszélésének kiírása a következő című könyvből: *Ranftl Mich. Tractat von dem Kauen und Schmat-*

zen der Todten in Gräbern worin die wahre Beschaffenheit derer Hungarischen Vampyrs und Blut Sauger gezeugt, auch alle von dieser Materie bisher zum vorschein gekommene Schriften recensiret werden. Leipzig 1734. 8-ad r., melynek 25-ik lapján következő leírás olvasható :

„A legujabb eset, mely értésünkre esett, s mely valamenyinél nevezetesebnek látszik nekünk, a Magyarországból vett tudósítás, melyet ezelőtt röviddel a nyilvános ujságokban olvasánk. Érdemes arra, hogy a f. évi Lipcsei Ujság. (Leipziger Zeutungen) 503. s következő lapjáról leirjuk s közöljük.

Bécs, jul. 31. 1725.

Az itteni ujságban vagy is ugynevezett Naplóban egy jelentést olvashatni, melyet a gradiskai kerületi császári titiszttartó terjesztett volt fel egy különös eset alkalmából a belgrádi császári adminisztrációhoz, melynek tartalma minden további bírálat és változtatás nélkül, ugy a mint nyomtatva van, következő: Ez előtt 10 héttel a rámi kerületben, egy Kisolova helységbeli Plogojowitz Péter nevű alattvaló (Unterthan) halálozott meg, és rácz szokás szerint el is takarítottatott. Egyszer csak a fennit nevezett Kisolova helységben hire futott, hogy 8 nap alatt nem kevesebb mint 9, részint fiatal, részint öreg személy 24 órai szenvedés után elhalt. Ezek még életökben a halálos ágyon nyilván hirdették, hogy ugyancsak az ezelőtt 10 héttel elhalt Plogojowitz aludtokban hozzájuk jött, rájuk feküdt, s fojtogatta őket s ezért kell most lelköket kiadni. E felett a többi jobbágyok is nagyon megütköztek, s ebben még jobban megerősödtek, midőn fentnevezett Plogojowitznak a felesége azt állitván, hogy néhai férje haza jött, és tőle a csizmáját követelte, Kisolova helységet oda hagyta és másutt telepedett le. Minthogy pedig az ily személyeknél, kiket ők *Vampirok*-nak hívnak, különféle jelek szoktak láthatók lenni, u. m. a testök nem rohad el, bőrük, hajuk, szakáluk, körmeik nőnek; ők tehát elhatározták, hogy Plogojowitz Péter sirját felnyitják, s megnézik, hogy a most elszámolt jegyek rajta csakugyan feltaláltnak-e, mely czélból hozzám jöttek, s a fennebi történet előadása mellett engem az itteni pópával együtt felkértek, hogy

a halott megtekintésénél jelen lennénk. Én előre kimondottam nekik az e feletti roszalást azon kijelentéssel, hogy ezt előbb még a tekintetes administrationnak jobbgáyi alázatossággal feljelenteni és magas elhatározását be kellenek várni, de ők ehhez állni teljességgel nem akartak, ellenkezőleg e rövid választ adták: tegyek a mit akarok, de ha nem engedem meg nekik a fennebbi megtekintést és törvényes megállapítást a testen a magok szokása szerint végrehajtani, kénytelenek lesznek, házukat s vagyonukat oda hagyni, ugyanis mig a legkegyelmeseb határozat Belgrádból megérkezik, a rosz lélek által az egész falu tönkre mehet (a mint állítólag a török világban ez már egyszer valósággal meg is történt volna), ezt pedig ők bevárni nem akarják. Minthogy tehát átláttam, hogy ily népséggel sem szép szóval, sem fenyegetéssel semmire sem mehetek, magamhoz vettem a gradiskai pópát, s elmentem Kisolovára, ott Plogojowitz Péternek akkor már kiásott testét megnéztem, és az igazsághoz hiven a következőket találtam: először is a testen és siron semmi egyéb észrevehető nem volt, mint a közönséges halotti büz, a test, kivéve az crrát, mely valamelyest beesett egészen ép volt, haja és szakálla, sőt körmei helyén, melyek lehullottak, újak nőttek, a régi bőrzet, mely fehéres volt, lemállott, s alatta uj bőrzet támadt, arcza, kezei, lábai és egész teste oly tökéletes állapotban voltak, hogy életében sem lehettek volna különbben, nem minden csudálkozás nélkül vettem észre a szájában egy kevés friss vért, a melyet általános hiedelem szerint az általa meggyilkoltak testéből szopott volna ki; egy szóval minden jel megvolt, melyeknek hasonló emberek (mint már fennebb megjegyeztetett) birtokában lenni óhajtottak. A közben mig mind én, mind a pópa a látványt megtekintettük, a pórnép pillanatról pillanatra mindinkább dühbe kezdett jönni, végezetre az összes jobbgység nagy sebbel lobból egy czöveket hegyesített, s a szívének szegeztek, s a mint egy ily átszurásnál tömérdek friss vérnek kellett nem csak a test száján, fülén kifolyni (mit nagyobb tisztesség okáért elhagyok) ugy itt is; voltak ezenkívül több más vad jelenségek is. Végezetre a holttetemet az ily esetekben szokásos bánásmód szerint hamuvá égették, —

mit is bátorkodom a nagy tekintetű administrationnak feljelenteni, s alázatos-engedelmességgel esedezni, hogy ha nálán e részben hibázni találtam, ezt ne nekem, hanem a félelem miatt magánkívül volt pórnépnek méltóztassék tulajdonítani. A gradiskai kerület császári tisztartója.*

Volt-e e förtelmes babona valamikor a magyar népnél is elterjedve, azt biztossággal nem állithatjuk, de igen is azt, hogy tekintve azon körülményt, hogy az itt leírt eset a ráczságnál, még pedig Szerbországban fordult elő, még pedig Ranftl műve szerint nem egyedül, hanem elég sokszor, továbbá, hogy egészen hasonló babona (a csuma) az erdélyi és bánáti oláhságnál még maig is széltére divik, — elannyira, hogy csak a mult években is lehetett a csumának hitt holtak tetemei felásatásáról és velők a fennebb leírt módon való vad elbánásról olvasni, míg ellenben legalább ma a magyar népnél egészen ismeretlen. Mindezek tekintetbe vételével bizvást állithatjuk, hogy nem magyar eredetű; — tanulságos reánk nézve egyébiránt, hogyan kellett egy Szerbországban divó babona miatt az ilyesmiben épen nem hibás magyar népnek osztozni a nem irigylendő tisztességben, mintha az széles Magyarországon kivétel nélkül el volna terjedve, csupán azért, mert akkor még Szerbia Magyarországhoz tartozott.

Ugyancsak Ranftl művében fordul még elő egy nem kevésbbé érdekes részlet, mely meg a magyar garabonciás diákra vet világot, ugyanis kóros lelki állapotokat tárgyalva eeket mondja: „Bárha ezen álmadozásokra keveset adunk; még sem tagadhatjuk, hogy a képzelődés ereje néha oly nagy lehet, hogy betegséget, sőt halált is vonhat maga után. Azért érdemes itt Scaligert idéznünk a ki is a képzeleti betegségekről így ír: Egyike a képzelet betegségeinek a Phrenitis, midőn a kedélynek mindenféle ábrándok és kísértetek jelennek meg. Egy másik ily féle képzeleti betegséget a görögök *κοιτθανιτιμός*-nak hívják, melyben azok szenvednek, a kik nyitva tartott szemmel alusznak, és különféle jelenések és kísértő lelkék miatt nyugtalan álmok van, melyet a babonás régiek a Coribant-oknak*) tulajdonítottak, a hon-

*) Coribantok Cybele papjai voltak, a kik elrejtőzván zongő hang-

nan Coribantiare annyit tesz, mint e betegségben synylödni.“ sat.

Hogy a garabonciásokról való babonás hit hazánkban igen el volt terjedve, mondanom is felesleges, erről azonban a most idéztem műben emlékezet nincs. Hogy a magyar garaboncz a coribant-tal ugyan egy, a mily bizonyos ez, ép oly lehetetlen meghatározni mikor jött át e szokás e görögöktől a magyar néphez, — nekem úgy látszik, még pogánykorban, — egyébiránt ugyan e mesterséget táltosainknak is okvetetlenül kellett ismerni és üzni, a mi meg a mellett szólana, hogy a garabonczok üzelmei vagy is az őspogánykori *táltosok* átalakultak garabonczokká és neve csak is akkor jött divatba, mikor már a táltosok működése megszűnt, — elnézőbbek lévén a keresztyén papok a görög, mint a magyar babona iránt, a lényeg különben egy lévén.

A vízi isten *Ahto* volt, egy nagyon kincs-sovár istenség, a ki a tengeri utazóktól a mit csak lehetett, birtokába hódított. Célzás a hajótörésekre. Az eddigi kutatások a magyar nyelv körén belül mit sem mutathatnak fel még ennek megfelelőjét, de az idő ezt is meghozhatja.

Az erdő, vadon, rengeteg istene *Tápio* volt, erre nézve sincs még semmi oly adatunk, melyre támaszkodva a magyar Tapio helynevet a finn erdei istennel egyeztetethetnők ellene szól az egyeztetésnek azon körülmény is, hogy a jó végzetű nevek nyelvünkben mind folyót jelentenek, p. o. Hejő, Sajó, Somajó, Sijó, Berekjó (lásd Hunfalvy Pál: Földirati nevek a Nyelvtud. közl. VI-ik köt. 3. füzetében 1868.) de más részről van egy körülmény, a mi ennek lehetősége mellett szól, az t. i. hogy a többiekben a *jo* szó mindenikben jo-nak ejtetik, a mint hogy így ejtése semmi nehézséggel nem jár, és mégis a Tápio szóban világosan *i*-nek ejtetik, hollott *io* ikerhangzó alig fordul elő az egész magyar nyelvben; nem lehetetlen tehát, hogy itt a nyelvszellem különböztetni akart, a minthogy ily különböztetések a magyarban elég gyakoriak, — nem lehetetlen, hogy azon vidék, melyen ma

szereket vertek, s tánczolva fejeiket rázzák vala, másokat is hasonló dűhre ingerlő szándokkal.

azon helységek feküsznek, melyek neveiben a Tápió szó előfordul, valamikor rengeteg vadon lehetett, s így kapták Tapio nevüket, mert a Tapio szó nemcsak az erdő istenét, hanem magát az erdőt is jelenti vala. Ő hozzá szokták a vadászok, és a marhával, nyájjal bíró gazdák és gazdaszonyok intézni könyörgéseiket. Azután meg ha a *jo* csakugyan folyót jelent is, akkor is hátra van még a *Tápe* magyarázata, mely maga illetően alakjában is jelenthetett ugy erdőt, mint az erdő nemtőjét, maga a Tápió pedig erdei folyót vagy patakot.

A földnek külön férfi istensége nem volt, ez az emberké levén, — a fennebb közöltem babonás régi magyar kuruzsló imádságok egyike (a 3-ik) a magyar ős hitregészetre nézve e tekintetben igen becses, mert biztos adatot tartalmaz; mert mint látók, ez mindenekelőtt a „Föld édes anyához, mint isteni lényhez könyörög, — ily nemtőjük mint ugyanott említém a pogány finneknek is volt.

Mint tengerész nép a finnek a csillagzatoknak nagy ismerői voltak, s ezeknek is nemtőket adtak, de mint éjszakai nép leginkább tisztelik vala az éjszakacsillagot, a kit kiválóan csak Tähti-nek, csillagnak nevezgetnek vala, a Kanteletár egyik hitregei mondája szerint egyszer megkérte volt Finnország tündérét szaumetart a Napfia, a Holdfia, de mind a kettő ellen kifogásai voltak, végre jött az Éjszakacsillag fia, — a kihez teljes megnyugvással, s szerelemmel hozzá is ment.

A hitregészeti költeményrészletek, mint fennebb említém a Kalevalában vannak letéve; a Kantelelár inkább a mai életviszonyokra vonatkozó költeményeket tárgyalja. Nem egyben meglepő az észjárati találkozás, mely van a finn és magyar gondolkodás között, — úgy hogy vannak dolgok, melyek bármely más nyelvre szóról szóra fordítva sületlenségnek, idétlenségnek, sőt érthetlenségnek fognának tetszeni, a mi magyarra fordítva tösgyökeres jó magyarságot ad.

Jelentékeny részök azonban ma már a megváltozott életviszonyok között a mieinktől elűt. Hogy hogyan eshetett

ez meg egy több mint ezred éves elválás után, — annak felfoghatóvá tételére csak egy pár esetet hozok fel.

A Kanteletárban elég számosak az őrlő dalok, — mi ellenben ilyeneket ma már hirből sem ismerünk, mert vannak molnár dalaink, de ezek egészen mások; pedig valamikor nekünk is voltak. Ily őrlő dal volt például az, melyet Hartvik a Sz. Gellért életirója említ hogy egy magyar nőcseléd őrlés közben oly szépen énekelt, hogy annak halatára a szent püspök breviariumát tovább folytatni képes nem volt. Ennek megértésére tudnunk kell, hogy valamint a finnek egész e század elejéig kézi malmokat használtak: úgy ősünk is őshazájukból hozták magokkal a kézi malmokat, nem darálót, hanem valóságos, de kézzel forgató malmot; — ilyent gyerek koromban még magam is láttam, s azóta sem többet (magassága mint egy 1-o szélessége 3', a tetőn a garad felső tér fogata 1'. a kézzel forgató fogantnyu a szerkezetnek épen a közepén volt). Ezt az igen nehéz és fárasztó munkát főleg nők végzik vala a finneknél, s mint Hartvikból látjuk nálunk is. E dalok többnyire szomorúak, a minő maga a terhes foglalkozás, s nagyon emlékeztetnek a szülei háznál élvezett jobb sorsot szolgálattal felváltani kénytelen vidéki cseléd magyar leányok oly szívre ható dalára, mely így kezdődik „édes volt az anyám teje, keserű a más kenyere sat. E szép részlete a Hartvikféle legendának így hangzik :

„Történt pedig, hogy (sz. Gellért) valakinek védelmére a királyhoz sietne, és azon vidék sertések makkoltatására alkalmas erdős tájékán egy községben (villa) megszállott. A hol is éjféltájban őrlés zajt hallván, mit az előtt nem lát vala, nem tudta elgondolni, mi lehet az? Ezzel egyidűjeleg a malmot hajtó nőszemély dalolni kezdett. Meglepetve kérde a püspök Walthertől: Hallod-e Walther a magyarok dalát hogyan hangzik? S mindketten nevettek a dalon. S mint-hogy a malmot csak egy nőszemély hajtotta, s a dal mind magasbra növekedett, a püspök pedig ágyában feküdt, ismét így szóla mosolyogva Waltherhez „Mondanád el már nekem Walther azt is, mi a tartalma ennek a dalnak, mely dallamával nem engedi tovább folytatnom olvasmányomat,

mire ez : a dal, oda megy ki, hogy a nőszemély a ki dalol, szolgálója a gazdának, a kinél megszállottunk, s őrli a gazdája buzáját, minthogy ez idő szerint itt még más féle malmot sehol sem találhatni. A kihez a püspök : mesterséggel jár-e, avagy dologgal? Mesterséggel is, dologgal is, úgy mond Walther; igavonó marhát nem lehet bele fogni, hanem kézzel forgatják. Csudálatos, hogyan táplálkozik az emberi nemzet, — ugymond a püspök, — ha nem volna a mesterség, ki bírná el a munkát. Beh boldog egy asszony az, a ki bár más hatalma alatt élván, tartozó kötelességét oly édesdeden s minden zugolódás nélkül vígan végzi. S ezután nem csekély sulyú pénzt küldött neki. *)

E részletből szépen láthatjuk, hogy még sz. István életében a dallás az egész magyar népnek oly általánosan divó közkincese volt, hogy úgy szólván különbséget sem nagyon tudott tenni, mikor dalol, mikor regél, beszél, a versek oly könnyen kerültek, hogy öntudatlanul, minden előre feltett szándék nélkül jöttek az illetőnek ajakára, s a mozgató erő

*) 14 — — — — —

Accidit autem quodam tempore, ut pro defensione cuiusdam ad regem properaret, et in eiusdem regionis parte siluosa, que usui porcorum erat apta, sita erat quedam villa, in qua meridie hospitatus est, ubi circa mediam noctem audit strepitum molarium, quod ipse antea non viderat. Mirabatur quidnam hoc esset, continueque mulier que molam trahobat, cantare cepit, admirans autem episcopus dixit ad Waltherum: Walthere audis symphoniam Ungarorum, qualiter sonat, riseruntque ambo de carmine isto, cumque mola solius manu traheretur mulieris, et cantus cresceret in altum, episcopus autem lecto interim jaceret, adhuc subridens ait: Walthero edissere mihi quis istius melodie cantus sit, qui meam cantatoria sua cessare compellit lectionem, at ille: ista modulatio carminis est inquit, mulier que cantat, ancilla est huius hospitis apud quem hospitamur, que inolit triticum domini sui, tempore quo alia molendina in regione ista reperiri omnino non possunt. Cui episcopus: arte inquit currit an labore, ait Waltherus: arte et labore, non quolibet trahendo iumento se(d) propria mana circumferendo. O miranda res, ait episcopus, qualiter se pascit humana generatio. Nisi enim esset ars, laborem quis posset tolerare, felix inquit mulier, que sub alterius potestate posita, sic dulciter debitum servicium absque murmuracione leta impendit, cui etiam non modicum pondus pecunie portare precepit. (Endlicher Vita S. Gerardi).

egyedül az érzés : öröm, vagy szomorúság volt, mely nekik életet adott. — Ime itt az örlő nőszemély saját sorsát panaszoalta el úgy, hogy Walt'her a püspöknek az egészet elmondhatta. 2. Hogy a kézi malmok azon a vidéken a magyarokat előzőleg egészen ismeretlenek voltak, és így magokkal hozták annak készítését az ősi hazából, hogy pedig a dolognak így kellett lenni, e tekintetben minden kétséget eloszlat e malmoknak a finn hasonló malmokkal való egészen egyenlő szerkezete, s hogy a dolog csaknem egészen napjainkig fenntartotta magát. (Szintén ily malmokról van emlékezet még a jelen értekezés felolvasása óta a „Századok“ 1870-ki juniusi füzetében megjelent ily című nagybecsű cikkében „Thököly Imre“ a „kurucz király mint gazda“, hol ennek magyar nyelven írott terjedelmes utasításában egyebek közt ez is előfordul: „A várbeli kézi malmok, kút és csatorna jó karban tartásának.“

Ki ne ismerné a toborzó magyar katonaság délczeg tánczát, mely a testhez simuló diszes magyar ruhához csinos legények által lejtve oly jól áll? Szép az tagadhatatlanul így is, de arról, hogy mi volt az valaha, alig képes legtávolabbi képzetet is nyújtani, a mi csak még a 17. század végén sőt valószínűleg egész a nemzeti magyar hadseregnek a szatmári békekötésre következett feloszlatásáig volt; ugyanis a hajdúk tánca még ez idők szerint nem csupán s nem is annyira toborzó, mint ünnepélyes alkalmakkor lejtetni szokott *fegyvertáncz* volt. — ily fegyvertáncz volt például az, melyet a győztes magyar harcosok a kenyérmezei ütközet után a helyszínén lejtettek, — s melyen, mint tudjuk — Kinizsi Pál egy török hulláját a sok száz közül fogaival tartva lejt vala, — a honnan láthatjuk, hogy ebben a testi erő, ügyesség, férfiaság szóval testgyakorlatok nagyban szerepeltek. A fegyvertánczot egy szemtanú azon időből így írja le : „Találtatnak még közöttök (magyarok) nyomai a régi Pyrrhai, vagyis fegyvertáncznak³, melyet ezen vidékek hajdúi szoktak gyakorolni, s előadni. Kezeikben meztelen karddal járnak, — s egymáshoz közeledtek közben kardjaikat össze verve csengetik, pengetik. Lejtés közben fordulatokat, kanyarulatokat tesznek, s testeiket nagy erővel, és feltűnő mozdulatokkal le

fel emelgetik, s hozzá a görögök módjára, saját dalméreteik, és szabályaik szerint énekelnek.“ *)

*E fegyvertánczot őseink még éjszakáról az ősi hazából hozták magokkal, — s nagy régiségét megítélhetjük onnan, hogy valamint Reguly a vogulok között önmaga is jelen volt egy lóáldozaton, ugy a finn tudós Castrén a vogulokkal igen egyenlő szokású és erkölcsű osztyákoknál egy pogány isteni tisztelet szertartásait mint szemmel látott tanu leírván, annak egyik főalkatrészeül a fegyvertánczot említi, a mely is alapján véve csaknem egészen az, mintha melyet Stübel is ír le az ő idejebeli magyar hajduknál. Nevezetes ezenkívül hogy a vogulok a csatatért *jangene Kün*-nek forgó játszó-helynek **) azaz oly helynek nevezik, a hol a szokásos fegyvertáncz valószínűleg történik, s mintegy színre hozódik. Ehhez tudnunk kell még, hogy ez a régi pogány isteni tisztelet egyik közege volt, mely nélkül áldomást nem tartottak. Ime ez az eredete a magyar toborzó táncznak.*

A mi a finneket illeti, a Kalevala világosan említi, hogy tánczmulatságaik voltak, — így Lemminkäinen azért vált el a bájos ifju nejétől, mert ez esküje ellenére elment az ő távollétében a fürtös fejű (hajadon) lányok tánczmulatságába és így nemzeti tánczuknak és dallamaiknak is kellett lenni, — ma pedig már a finn nép ilyesmit teljességgel nem ismer, hanem helyette a lengyel táncz van divatban. A fegyvertáncznak a Kalevalában semmi emlékezte, nem azért, mintha nem lett volna nekik, hanem azért, hogy midőn a Kalevala énekei gyűjtése megkezdett, — már az erre vonatkozó rúnók lassanként kihaltak a finn nép emlékéből, mint sok más egyéb..

*) Es werden unter ihnen auch noch vestigia von der Manier des alten Pyrrhischen oder Kriegstanzes gefunden, welche die Hajduken dieser Orte pflegen zu üben, und ins Werk zu stellen. Sie tanzen mit bloßen Schwerdtern in ihren Händen und so sie an einander nähern, klingen und klappern ihre Säbel einander, in währendem solchen Tanz kehren, schwenken und heben sie ihre Leiber mit grosser Kraft, und merklicher Bewegung auf und nieder und singen dabei noch ihren Maszgesang und Regeln, nach der weise der Griechen (László Stübel And. Hungaria oder Neu vollständige Beschreibung des ganzen Königsreichs Ungarn 1690-101 — 2. lap.) — **) László Hunfalvy Pál. A vogul föld és nép.

A mely sors érte a szatmári békekötés után a fegyvertánczot, ugyanaz semmisítette meg a tárogató egyetlen ismeretes nemzeti magyar hangszer használatát is, az ez irányban, a „Vasárnapi ujság”-ban megindított buvárlatok fájdalom épen akkor szakadtak meg, midőn már szép sikerrel kezdtek kecssegtetni.

A tárogató főleg hadi hangszer volt, ámbár méltán gyaníthatjuk, hogy a hajduk a fegyvertánczot annak harsány szavánál járták, tudjuk azonban, hogy hegedőseink is voltak, a kik a saját szerzeményü magyar énekeiket huros hangszer kíséret mellett éneklik vala a hallgatóság előtt, — Tinódy az utolsó magyar hegedős a maga dalait kobozzal kísérte, — s e hangszer fenntartotta magát még azután is igen sokáig, — a mint hogy a régi lőcsei kalendariumokban a hónapok jelvényeit képező fanyomatu ábrázolatok között a február havát jelző képen, mely a farsangra vonatkozik, ily kobzot pengető fiatal ember van ábrázolva, a honnan láthatjuk, hogy a koboz még akkor általános divatu volt, — de ez nem lehetett az ősi huros hangszer — mert ezt őseink nemzeti királyaink alatt az olaszoktól vették át, valamint a cymbalmót is, mely a középkorban Európa szerte el volt terjedve, és így nemzeti hangszernek se egyiket, se másikat nem tarthatni, — még inkább áll ez a mostani hegedüről (violinról) s általában az egész cigány zenéről, — mely csak annyiban nemzeti a mennyiben, legalább a multban, kizárólag magyar dalokat játszik vala, s a fuvó hangszereket az egy tárogató kivételével teljességgel nem kedvelő ősi magyar zenéhez közelebb jár, — önként felmerül tehát a kérdés minő lehetett az ősi huros hangszer, melylyel dalaikat kísérik vala? — ime ez is nyomtalanul elenyészett, — a kérdésre azonban következtetés útján meglehetősen biztos feleletet adhatni. A finnek a rúnóikat egy kantele nevü huros hangszerral kísérik, mely egy neme a hárfának alakjára nézve, de jóval kisebb. Reguly a voguloknál kétféle ily hangszert talált, melyek közül az egyik hárfa alakú, tehát olyan mint a finn kantele, a másik fekvő hurokkal *szangt*-nak neveztetik, s Reguly-nak jó oka volt egy ilyet e tek. Akademiának hozni, mely a nemzeti muzeumban látható.

A muzeumban levő szangurtot magam is láttam, kis sajkához hasonlít hangfenékkal, s e felett nyereggel, és hurokkal van ellátva, — s van vonó is hozzá, — és így ez vonó hangszer, — mely énekkisérethez nem alkalmas, — ily hangszerök a finneknek is van a *jouhi-kantele*, de énekhez nem ez, hanem a másik használtatik, melyet ujjal pengetnek, — ilyent Reguly nem hozott, pedig valószínűleg őskorban ily hangszerral kísérték őseink is énekeiket, — mert hiszen történetiróinkból tudjuk, hogy ezek általános divatban voltak, mielőtt Magyarországon a cigányok (Zsigmond alatt) megjelentek volna, — kobozzal csak azon időtől fogva kísérheték midőn az Anjou házbeli királyok alatt az olasz műveltség hazánkban elterjedett, — hát az előtt? a görögöktől ily hangszert nem vehettek át, mert ezeknek a pogánykorban frigyesek voltak ugyan, de velök szorosb érintkezésben nem éltek, továbbá az ősi pogány vallás ugyszólván egész szent Istvánig érintetlenül állott fenn közöttök, mely ily hangszer nélkül nem szükölködhetett, következőleg az, hogy ne lett volna ének kíséretére alkalmas hangszerök képzelhetetlen, — a hangszerek feltalálása ugyszólván egyik legvilágosban szóló nyilatkozata az emberi szellemnek a legkezdetleges állapotban is, — s ha a dolog így van, nem is lehetett az más, mint azon hangszer, mely az őshazában valamennyi rokonságnál el volt terjedve, nem véve innen ki, a mi a dologban legkülönösb, az európai népekhez legközelebb lakó, s velök folytonos érintkezésben élt finneket sem, a miért azt hiszem, hogy a következtetés egészen szabályszerű és jogos hogy őseink hangszere, melylyel énekeiket kísérik vala őskorban, ugyanazon hárfa alaku huros hangszer volt, — mely ugy a finneknél mint voguloknál egyiránt feltaláltatik. (Értekezésem felolvasása után Vámbéry Á. műveiből arról győződtem meg, hogy a koboz, őseinkhez a tatár szomszéd népekről jött át, a mi azonban nem rontja le azon nézetemet, hogy a hegedő egy lehetett a finn kantele-vel.)

*

*

*

Midőn a magyar népmesék gyűjtése nálunk megkezdett, minden ember ösztönszerűleg érezte e gyűjtések fontos-

ságát a nélkül, hogy magának számot tudott volna adni arról, miért tehát azok oly igen fontosak.

És ez nem is lehetett másképen kezdetben, mikor még a hazai irodalom csupán anyaggyűjtéssel foglalkozott, melynek a dolog természeténél fogva meg kellett előzni a feldolgozást, addig pedig míg ez meg nem történt, nem csak nem lehetett hozzá szólni a dologhoz, de még csak hozzá vetni is bajos volt a remélyhető nyereseményhez, mely az így kialakított nyers anyagból mint szinarany lesz kiválasztható, s hazai őstörténelmünk egyik legfontosb részére, a milyen nemzetünk pogánykori ősi vallása, s az ezzel szorosan egybe-függő hitregészeti és hősi mondakör, vagy is ősi népköltés.

Az 50-es években a „Magyar Mythologia“ szerzője Ipolyi Arnold felismerte az azokban rejlő hitregészeti maradványokat, s a mit e részben művében részint felhasznált, részint összegyűjtött ugy ezek, — mint még kiadatlan idevágó gyűjtései örökre nagy becsüek fognak maradni a magyar ősi hitregészetre, Ipolyi már a Kalevalát is ismeri, s belőle tett idézeteit finn nyelven eszközli.

Csengery Antal már egy lépéssel tovább ment, ugyanis ő átlátván, hogy bár kevés de biztosan megállapított tények a nemzeti tudomány ez ágában is többet érnek az az előtti sötétségben tapogatódzó bizonytalan találgatásoknál, — a neki saját mély itélettel a magyar ősvallás főbb személyesítői megállapítására elérkezettnek látta az időt, s ezt „Az altáji népek ősvallása tekintettel a magyar ősvallásra. Buda 1857. in 4-r. című művében a teljes meggyőződés hangján valósággal tette is. Nagybecsű szavazat egyszersmind nemzetünk eredete s rokonsága oly sokáig vitás volt kérdése eldöntéséhez.

Csengery azonban okerőit nem annyira a magyar népmesékből, mint inkább a magyar ősi hitregészeti terén vizsgálatokat tett, legtekintélyeseb hazai és külföldi tudósok dolgozataiból merítette, a minő volt a finneknél Castren, nálunk Hunfalvy, sat.

Népmeséink összefüggése és viszonya a magyar ősköltéshez s ennek kutforrása, a magyar ősi pogány valláshoz tüzetesen még felmutatva nincs, már pedig népmeséink nagy fontosságát csak akkor ítéltük meg voltaképen, ha

azoknak mint a magyar ősi pogány vallás bár kissé elmosódott, de mindenestre valóságos töredékeinek ahhoz való viszonya kellőleg kimutatattik, — s a hennök létező anyag hasznosítása bírálatos feldolgozás által tetteleg megkísértetik, mely haszonnal ezek oly sokféleképen és oly lényeges dolgokban lehetnek ősi pogány hitregészetünk, s az ezzel szoros kapcsolatban álló ősköltés felderítésében, annak egyes részei megállapításában.

Egyszeri kísérlet-tétellel itt célt érni kívált egyes embernek alig lehet, mert nem fedezünk fel addig valamit, míg csak a vizsgálándó tárggyal s annak valamennyi egyes részeivel annyira meg nem barátkoztunk, hogy többé szemeink elől téveszténi képesek nem leszünk, s az iránta ekkép keletkezett feszült érdektől többé meg nem szabadulunk egész addig, míg a kérdést akár magunk akár mások meg nem oldották: Ignoti nulla cupido. Ez pedig a vizsgálódónál lassu, s évekig eltartó buvárkodás soha sem tömegesen, hanem egyenként, szemenként, szálanként jelentkező leleteinek eredménye szokott lenni. De egyes szemek is azonnal nagy becsüekké lesznek, mihelyt annak a mik, igaz gyöngyöknek felismertetnek, s közhasznuvá tételnek.

Hogy oly verses hitregészeti hagyományainknak, minő a finneknél a Kalevala, nekünk is kellett lenni ősidőben, az bizonyossá fog válni előttünk, ha meggondoljuk, hogy történetíróink bizonyáságtétele szerint terjedelmes hősmondakörrel birtunk, melyet hazai történezszeink tudósításaiból eléggé ismerünk, — ha nem tudnók is ezt első királyainknak — az ősi pogány vallás hegyeken és folyóknál való gyakorlatát őseinknek tilalmazó törvényeikből, ugyanis a hősmondák és énekek csakugy el voltak vegyülve és szorosan összefűződve a hitregészettel, s az ősi pogány vallási elemekkel, mint viszont ezek amazokkal.

Fájdalom egyikféle ily őskori maradványokból sem őrzött meg a végzet valami olyas egészet számunkra, a mire egész biztossággal rá mondhatnók: ime ez az s nem egyéb, — nekünk oly hitregészeti és hőskölteményeink mint a finneknél a Kalevala, ma már nincs.

A mi a hitregészet terén e tekintetben kiaknázásra, fel-

dolgozásra várokozik, s az eredmény biztos reményével kecsegtethet bennünket, az mindössze is s csak is népmeséinkből merithető.

A magyar népmesék nemcsak hogy előadási modorukkal élénken emlékeztetnek a finn népmesékre, de vannak közöttök olyanok is melyeknek nemcsak szövege a meglepetésig ugyan az, hanem különösen fontosakká válnak reánk nézve az által, hogy a finn megfelelő tárgy a finn őshitregészethől van véve, s így közös eredetük kétség alá sem eshetik, a milyenek az Arany László gyűjteményében; a Fehérlófia; Ráadó és Anyicska; az Aranyhaju herczeg asszony, s a Hunfalvy Pál finn chrestomathiájában közlött Fecsegő asszony czimű, a melynek megfelelő magyar népmese Bihar megyében él a népajkán, de eltorzítva, s egész a közölhetetlenségig eltisztátlanítva.

A magyar nép gyermek meséiben gyakran találkozunk egy őskorban nyilván a gyermeki elme és emlékező tehetség élesztésére kigondolt, sajátos előadási nemmel t. i. valamely elérni ohajtott czél megejtésénél az akadályok és a teljesítési feltételek olyatén egybefüggő lánczolatával, miszerint a mese első hőse egy másodikról kér valamit, mit ez megtagad s elutasítja egy harmadikhoz, ez egy 4-ikhez, ez egy 5-ikhez sat. egész addig míg a dolog nyitja meg nem találattott vagy el nem ejtetett, a mikor aztán a legutolsó megkezdí a hozzá intézett kíváнат teljesítését s így a legutolsó feltételnek elég levén téve, az előtűsők mintegy kénytelenek szavaiknak uraik lenni s a kíváнатnak sorba eleget tenni egész a legelsőig, és a mese hőse eljut a maga ohajtottá czélhoz. Példái lehetnek ennek ugyancsak az Arany L. gyűjteményében a következő gyermekmesék: A szomorú király kisasszony. Macska és az egér. Farkastanya. Hólyag szalmaszál és a tűzes üszög. Farkas Barkas. Kakaska és a jérczike. A kóró és a madár, (ez utolsó csekély változással a mese kezdetén a finnben is megvan, de a magyar nem versben mint a finn) és még egy: Iczinke piczinke.

Ugyanezen lánczolatos előadási modor, az események mozzanatai egymásutánjának részletezései a finn költészetnek egyik leglényegeseb, s legjellemzőbb sajátóságát képezi.

melylyel ott nemcsak a népmesékben találkozunk, hanem ezen kívül ugy a Kalevalában mint a Kanteletár czimű népdalok gyűjteményében is igen gyakran fordulnak elő ily szerkezetű részletek. Ezek többnyire olyankor fordulnak elő midőn varázslás következtében vagy a nélkül is valamely esemény emlékére erdők, tavak, ligetek, szigetek, fák sat. támadnak például az értekezésem első részében idéztem részlete a Kalevalának IV. r. 473—518 vv. melyben az öreg Jonkakainenné siratja egyetlen Aino leánya halálát, s a kinek könnyeiből a mint a földre hullottak folyam lett, a folyamban zugó (koski) a zugóban sziget, ebben liget, a ligetben halom, a halmon fák, a fákön éneklő kakuk madár sat. ezekhez tarthatók még az egymással vetekedők fortélyaik kigondolásai, melyekkel egymáson győzedelmeskedni óhajtanak, s rendesen az győz a ki tökélyesbet tud kigondolni, például a Lemminkäinen és Éjszak gazdája párba a Kalevala XXVII. r. 196—282. vv. Itt Lemminkäinen mint Éjszak gazdája és gazdasszonya leánya lakodalmába házszartos természete miatt hivatlan maradt vendég, a megtörtént lakodalom után látogatást tesz ez utóbbiaknál, de ott nem látják szívesen, hanem kigunyolják, ő tehát boszuságát e szavakkal önti ki:

Hallod-e te Éjszak fia,
Magad Éjszak laka ura,
Pénzemért sört nem adnál-e?
Jó pénzért nem árulnál-e

Mire ez a gúnyszavakon felindulva egy tavat bűvölt a pallóra ily választ adva:

Ott a patak abból innod,
Egész egy tó felkortyolnod.

Erre Lemminkäinen dallással egy bikát bűvölt, mely a tavat fölitta, — Éjszak gazdája egy farkast, hogy a bikát szaggassa szét. — Lemminkäinen ismét egy nyulat, hogy a farkas előtt fusson, Éjszak gazdája egy vadász-ebet, hogy a nyulat fogja el, Lemminkäinen az ereszre egy evétet, hogy az eb azt ugassa, Éjszak gazdája ennek széttépésére egy arany menyétet, Lemminkäinen megint rókát, mely a menyétet

széttépje, Éjszak gazdája a róka elé tyúkot, Lemminkäinen egy ölyvet, mely a tyúkot összetépte, míg végre bele untak, s párbajt vívtak. — E büvöléseknek az értelmök az, hogy a tökéletesb találmányok győznek a gyöngébbeken. — Végre ily szellem lengi át azokat a népdalokat is, melyeknek versszakai egészen egyenlők, s csak a személyek változnak egész addig, míg az utolsó az igazi meg nem érkezik, a kinek egyedül teljeseedik a kívánsága, a milyen például a Kanteletárban a Szuometar (Finnország tündére) hőslését tárgyazó ballada.

Hogy mennyire mélyen kellett e gondolkozásmódnak a magyar nép szellemében gyökerezni őskorban, s mily szépnek kellett azt találniok, megítélhetjük a Nádor-codex tartalmazta „Mária siralma“ czimű részlet következő helyéből, mely egészen így van tartva, s így hangzik:

„Oh Jézus Jézus, kit a mindönható atya uristen ada en neköm, es en adám e velágnak, az velag ada a kénnak, a kín ada a halálnak, és az ő halála ada minekünk emböröknek örök életöt. Amen.*)

1848-ban volt a „*Marczius 15-iki*“ czimű lapban a palóczokról főlemlítve, hogy mátra-verebélyi bucsúkon sz. László tiszteletére még mai napig így énekelnek:

„Szent Lászlónak szent lova, szent lovának szent lába, szent lábának szent patkója, szent patkójának szent nyoma könyörögj érettünk,“ — hogy ily éneket a palócz népmá is használta, legalább is bajos elhinni, hogy azonban valaha a keresztyénség elterjedésének első századaiban, mikor még a nép gondolkozása inkább pogány mint keresztyén volt, lehetett ily ének s úgy maradt fenn napjainkig: az, tekintve előrimés és lánczolatos előadási modorát, valószínűnek látszik, a minthogy a fennebb közöltem felpogány félkeresztyén babonás imádságok egyikében is az ur isten ülte

*) Ehhez egy nagyon hasonlóra akadtam még azólta, hogy jelen értekezésemet felolvastam Toldy Ferencznek „Báthori István mint író“ czimű ismertető értekezésében, melyben Báthori I. egyebek közt így könyörög: „Kérlek is uram, ha neked kedves, add meg azt, az mit tőled réggen kérek, quia omnia potes. — Adj az meghült fának ágat, és az ágnak zöldellő levelecskéket, az leveleknek virágot, az virágnak termést és jógyümölcsöt.“ (Olvas. a nyelvtud. osztály ülésében jul. 26. 1869.)

számár „szent számár“-nak említettik, — más népeknél is maradtak fenn ily félpogány félkeresztyén maradványok, — a nélkül hogy azokat a mai használat bizonyítványaiul venné bár ki is.

A Kriza János gyűjteményében több ily részletet találtam, egyike ezeknek a *Kitrikoty mese*, mely a finnben is meg van egészen úgy mint a magyarban, — másik: „Kendert vettem felibe,“ s a közvetlen utána következő, mely így kezdődik: „Egybegyültek, egybegyültek, a miskolczi dámák,“ ismét egy másik a *Hintázó mondóka* következő része:

Aggyon néne vékát?
 Minek azt a vékát?
 Gyöngyöt mérünk vélle,
 Minek azt a gyöngyöt?
 Kertöt fonunk belölle
 Minek azt a kertöt?
 Virágot ütetünk beléje
 Minek azt a virágot?
 Legényöknek kalapjukba
 Leányoknak kebelökbe
 Uh hajts ki a nagy apám fején is túl.

E gyermek dal nyilván hiányos, ezen versénél „Minek azt a gyöngyöt?“ megszakad, mert a gyöngyből kertet fonni nem lehet, és így a feltett kérdés felelet nélkül marad, a minek pedig nem volna szabad történni, a finn Kanteletárnak egész sereg ily darabjai vannak, hadd álljon itt a sokból egynek a vége:

„Mi van a bátyám hálójában?
 Semmi sincs a hálójában.
 Hát vajjon az én hálómban?
 Abban egy kék récze ruca.
 Réczének mi szárnya alatt?
 Selyem van a szárnya alatt?
 Mi van abban a selyemben?
 Egy pólya van a selyemben.
 Mi van abban a pólyában?
 A pólyában kis baba van.
 Babának mi a markában?
 Gyermeknek gyöngy a markában.

Gyöngynek mi van gyomrában?
 Láda látszik a gyomrában.
 Ládának mi belsejében?
 A ládában egy leányka,
 Öltözködik, készülődik,
 Arany övvel övezkődik,
 Férjhez bátyám nagy fiához
 Nőül ez atyánkfiához.

Végre a „*Julia szép leány*“ czimű balladának követ-
 kező szép végső versei:

Sirass anyám, sirass, éltömbe hadd hajjam,
 Hadd hajjam éltömbe, hogy siratsz hótomba.
 Leányom leányom! virágos kertömbe
 E'ső raj méhömnek gyöngö lépecskéje,
 Gyöngö lépecskének sárguló viassza,
 Sárgó viasszának földön futó füstye
 Földön futó füstje, s menybe ható lángja. —

Ilyen továbbá még a régi népdal, melyre már Erdélyi
 is figyelmeztetett, s Arany J. is idézi fennebbi nagybecsű ér-
 tekezésében:

Meghalok Csurgóért, de nem a váráért,
 Hej nem a váráért, csak egyik utczáért,
 Nem is az utczáért, csak egyik házáért,
 Hej ebben nőttökdedt barna galambomért.

Kell ilyenek kétségen kívül többnek is lenni, de az
 eddig közlöttek is bőven elegendők fennebbi állításaim iga-
 zolására, magának a dolog lényegének pedig megvilágosi-
 tására.

Nagyon emlékeztet mindezekre egy valamennyi éj-
 szaki népeknel egyaránt divatos, s ezektől más népekhez is
 átment ősrégi szokásnak az ökörsütésnek a törököknél egé-
 szen altajiasan sajátságos gyakorlata, melyet a XVII. század-
 ban a törököknél hosszas fogságot szenvedett Georgievicz
 Bertalan így irta: Bey diesen Gepränge bin ich oftmals ge-
 wesen und verhält sich also Erstlich berufen sie ihre gute
 Freunde zur Wirthschaft denen werden köstliche gute Speise
 zubereitet von allerlei Fleisch, das ihnen zu essen erlaubt ist
 und gemeinlich schlachtet man einen ganzen Ochsen, Den

zeucht man ab, thut die Eingeweide heraus, und richtet ihn aufs sauberste zu, steckt darnach *ein Lamb* hinein, und ins *Lamb eine Henne*, und in die *Henne ein Ei*; disz wird alles mit einander ganz und gar gebraten zur Herligkeit dieses Tages und zu Ehren solcher Ceremonien. Ehhez még csak annyit tartok szükségesnek hozzá adni, hogy a sütést 3 söt. több napon át is éjjel nappal folytatják, még pedig úgy hogy a tüzet két felől bizonyos távolságban szítják, — s mindig közelebb viszik az ökörhöz, egész addig míg a test fokoza- tosan egészen átizzad, s a sajátképeni sütés legutóljára tör- ténik. Az így kisült ökor husát utazók igen jó ízűnek írják le. Nem felesleges az ilyeneket emlékezetbe hozni, mert már a leg- utolsó koronázáskor adolog egészen szakértelem nélkül történt.

Kell ilyennek kétségen kívül többnek is lenni, de az eddig közlöttek is bőven elegendők fennebbi állításaim igazo- lására, magának a dolog lényegének pedig megvilágosítására.

Ezek között a lánczolatos előadási modorral festett költemény részletek között meglepően szépek vannak, s oly embernek a kiben a költői ér nem hiányzik, tehetsége kifej- tésére valóban bő tér nyílik, — mert a leleményességre itt nagy mértékben van szükség, s csak akkor szépek, ha kellő arány létezik bennök, s epigrammai éllel végződnek, de az így festett képek aztán hasonlók egy csekély virágtöről fel- sarjadzó, s növése közben egyik levelet a másik után ará- nyosan eresztő ismeretlen kedves sugár növény szálhoz, mely szép alaku leveleivel is kellemesen hat a szemlélőre, s kíván- csiságát folyvást fokozza, de mikor a fejlődés tető pontjára eljutott: virágának úgy rendkívülisége, szirmai szingazdag pompája, mint fölséges illatával egyaránt meglepi a gondos kertészt.

* * *

Mielőtt értekezésemet befejezném, szólanom kell még egyetmást a közmondásokról és talányokról (találós mesék- ről) mint a finn népköltészet igen lényeges elemeiről.

A népek boldog ifjusága korszakában, az őskorban valamely népnél felmerülő minden szellemi mozzanat a köl- töiség mezébe burkolva nyilatkozik vala; s valóban a finnek- nél úgy a közmondások, mint a talányok kivétel nélkül az

értékezésem elején jellemeztem versidomban vannak szerkesztve; s a nép ösbölcsészete mintegy megkövesült maradványainak tekintetve kigondoltatásuk, felfedeztetésük a finn mythoszban egyenesen a bölcsesség személyesítőjének, az agg Väinämöinennek tulajdonittatik, sőt a Kanteletár czimű népdal-gyűjteménynek van is egy az agg Väinörről szóló dala, (Wainämöisen sävoja = Väinämöinen szavai) melyben e nagyon tisztelt nemzeti hősük, a jóságos de azért szigorú és rendszerető agg az öcsceit, kik alatt az egész finn nemzetet kell érteni, — közmondásokra oktatja, s a bennök fekvő elveket fejtegeti. — Keret, melybe nem csak az egynehány ott előadott, de az összes s a finneké, mint látók, valóban számos közmondáskészlet kényelmesen elfér. Ugyancsak a Kanteletár-nak van meg egy másik igen csinos és tréfásan elmés darabja is, melyben egy atya már legénykort ért fiának eszélyességét, s a házasság életre vajon alkalmas voltát talányok feladásával akarja kitudni (Viisastunut = magyarul, a megokosodott, eszéretét), a fiu azonban az atya egész beszédét sületlenségnek tartva, maga esze után indul el lány nézőbe ház-tűzhely-nézni (ki kéménye előbb füstöl, azt vedd fiam feleségül, ugymond az atya) s mindenütt bakot lö; — a lányos háznál megint talányokban beszélnek vele, a mit ő megint nem ért, de haza menve mindent hűségesen elmond az atyjának; ez az egész azonnal megérti, látja hogy a lányból derék házi asszony fog válni, s meghagyja fiának, hogy csak hozza haza, mert okos, derék leány, — megtörténvén a lakodalom, másnap séta közben az atya megint talányokban beszél a fiával, — mit ez ismét nem ért, — elmondja a feleségének, — ez egészen megütközik benne, hogy a fiu az atya igazságos kéréseinek nem tett eleget, — mindent megmagyaráz a férjének, — harmadnapra kelve a fiu megint együtt járkal az atyjával, — s most már az atya tegnapi talányokban tett kérését szó nélkül teljesíti, — miből atya aztán meggyőződik, hogy most már benőtt a fia feje lágyja, minthogy vele egy éjen át, nálánál egy okosb nő hált.

A közmondások és talányok egész készlete őskorban egy népnél sem hiányzik vala, de a keresztyén műveltség szülte új viszonyok más eszmekört támasztottak, — s a leg-

több népnél ezek következtében jelentéktelen számra olvadtak, s az őskorbeliek helyt adtak az újabb korbelieknek; — láthatjuk ezt saját közmondásainkon, melyek úgy szólván szemünk láttára születnek s nem egynek tudjuk a keletkezése történetét is. Erre elég egy nevezetes ember mondata, egy emlékezetes előfordulat, sokszor egy szembe szökő együgyű felelet avagy cselekedet, — mert az áltai népek gunyolódni is szeretnek ám, — a mint ennek nyomai a voguloknál is vannak, hogy a finnek magyarok, török-tatár népek szintén sejtenek hozzá, azt talán mondanom sem kell.

Minél távolabb áll egy nép őskori multjától, minél korosb, annál inkább távozik el a régiektől, s kap fel újakat, annál eltérőbbek a közmondásai azon rokon-népékeitől, melyek a régi viszonyok mellett helyzetöknél fogva tovább megmaradtak.

A szorgalmas, tüzetes és kitartó gyűjtögetést mindenestre nagy mértékben megérdemlik, ugyanis azonkívül, hogy sok minden fordulhat, a minthogy fordul is elő bennök a mi még az őskorban gyökeredzik, s így magokra az őskori állapotokra, hitregészetre, szóval valamely nemzet multjára megbecsülhetetlen adatokat tartalmazhatnak; — tény más részről az is, hogy valamely nyelv alakjait alig lehet biztosabban megfigyelni mint a hamisítatlanul, mesterkéelés nélkül megőrzött közmondásokon, s nyelvtani becők rég el van ismerve.

Öntudatos gyűjtésök a finneknél úgy ezeknek, mint a rúnóknak még a XVII-ik században megkezdett, — oly jelenség, mely az akkori finn papság emelkedett szellemére oly fényt vet, melyre bármely nagy nemzet büszke lehetne; mit nem létesítettek volna ezek, ha így folytathatják vala, — de az elsvédesítés náluk is épen akkor indult meg, mikor nálunk a németesítés, s így történt, hogy az első ilyenmü gyűjtéstől (1666.) mely azonban csak 1703-ban jelent meg nyomtatásban 116 évnek kellett eltelni, míg az elejtett fonalat egy újabb korszakban 1818-ban egy második teljesb gyűjtemény kiadásával ismét felvehették (Lásd Suomi 1841. folyam. 4—5 füzet: Lönnrot Ilyés cz két a finn közmondások és talányokról (Om Finska Ordspråk och Gåtor.)

Nálunk a szerencsés kezdet Heltai és Baronyai Decsi János buzgólkodása folytán még a XVI-ik század második felében megindult már, de ezután egész e század elejeig a folytonos hadi zaj között e részben teljes szünet állott be.

A mi nálunk e téren újabb időben történt, mindaz a buzgó hazafi és nemzet-szerető jó Dugonicsnak köszönhető, — a mit azóta mások e téren tettek a Dugonics szorgalmához képest csekélység; — de a Dugonics gyűjteményének is meg van az a hibája, hogy nem tartatott meg szerkesztése közben szigorúan az ily dolgokban mellőzhetetlen elv hogy úgy adassanak, a mint a néptől vétettek minden igazítás nélkül, mert csak így valódiak, csak így tanulságosak; — hibája továbbá a Dugonicsféle gyűjteménynek, hogy saját szerzeményüeket is vett fel, — melyekről ma már nem, tudjuk kimutatni, melyek tehát ilyenek, melyek az igaziak, és így teljességgel nem is tekinthetjük magunkat felmentetteknek újabb gyűjtéseknek, addig míg nem késő, — eszközésétől. A dolog ma már nagyon is körmünkre égett, mert csak a vak nem látja, hogy nemzetünk 1848 óta életének egy nagyon is válságos új stadiumába lépett, mely a régi hagyományok azelőtt úgy szólván érintetlen fennmaradásának nem nagyon kedvez; — sok dolgot kell békesség okáért jóvá hagynunk, — melyeket ellenségeink a magyar nemzet tönkreváltatását célzó ártó szándékkal létesítették, — de a melyek az alkotmányos élet megkezdődésével bevégzett tények voltak.

Ha a közmondások minden nép őskori bölcsészetét képezik; igazat kell adnunk Lönrotnak, ki a fennebb idéztem értekezésében a találós mesékről azt állítja, hogy a gyermekeknél ugyan azon szerepet játszották a gyermeki ész élesítésére, a mit a mathematicai tanulmányok a mai ifjúságnál s valamint az ifjúságnál a tanodákban a tudomány betöltesezésére legalább ezelőtt — elég helytelenül — a testi fenyték sem hiányzott; úgy a finn népnél szinte nem hiányzik vala a büntetés, csakhogy észszerűbb, semmint az, a mely a tanodákban szokott volt alkalmaztatni. E büntetés egy neme volt a megszegyenítésnek: a ki 3 talányt nem tudott megfogteni, elküldötték Hymyläbe járni a bolondját.

Midőn én a Kanteletár czimű finn népdal-gyűjtemény ezen darabjára rá akadtam, önkénytelenül is elhatározám magam annak lefordítására főleg azért, mert az együgyűséget kigunyoló népmesék a magyarban is vannak, s magam is hallottam ilyet, a nélkül, hogy eddigi nyomtatásban megjelent népmese gyűjteményeink ilyesmit tartalmaznának, a most említettem részletet tehát hasonló csufondáros tréfaságnak tartottam, — Lönnrotnak fennebb értekezéséből azonban azt látom, hogy ez valóságos jelenetezése a most jellemzem büntetésnek, mely nagyon emlékeztet a „gyűrű dugosdi” és gyerekek közt dívó s több társas játékokra, melyek között egynek „szégyen szék” a neve.

Lönnrot a hymyläi utat így adja elő:

A társaságban egyik gyerek a másiknak találós meséket ad fel megfejtés végett, s szabály szerint 3 megfejtetlen talánynak Hymyläbe küldetés a büntetése; a gyengébbek azonban néha kikötik, hogy 3 megfejtetlen talányért még nem mennek Hymyläbe, s ilyenkor többbe egyeznek meg. Sokszor megesik, hogy a találgató nem egészen helyesen fejt meg a talányt, de még is úgy, hogy az az ő magyarázatát sem zárja ki egészen. Ilyenkor konok pörlekedés támad, s mind két félnek akadnak szószólóik, — sokszor választott bíróság dönti el a vitát. A talányok között különben is sok van olyan, melyek igen is megengednek kétféle magyarázatot, p. o. *minduntalan le s fel jár kel, egész napja így telik el*, mely egyaránt jelenthet szántóvetőt és a lengő óra ketyegőjét.

Ha a megfejtetlenek száma annyira felgyült, hogy már csak egy van hátra a kialkudott számból, elkezdődik a sutogás „ennek már Hymylä felé áll a szeme” s mikor már ez is betelt, következik a csufondáros utra küldés e szavakkal:

Gyü te, gyü te Gúnylakára*)

(az első megfejtetlen talány ismételtetik) ezt sem tudtad.

Gyü te, gyü te Gúnylakára

(ismételtetik a második megfejtetlen talány) ezt sem tudtad.

*) Hymylät így fordítám.

Gyü te, gyü te Gúnylakára
(ismételtetik a harmadik megfejtetlen talány) ezt sem tudtad.

Most az a ki a talányokat feladta, felöltözteti bohóczy-
asan, s megkezdődik a kellemetlen utazás. Aztán elmondják,
hogyan fogadják Gúnylakán, a mint következik:

Gyü te, Gyü te Gúnylakára!
Gúnylakán nagy ebugatás:
„Ki ki fiuk, minő zajgás,
Az a Kormos mire ugat,
Lompos fülü olyan zajt csap?“
„Kormos ott künn azért ugat,
Lompos fülü zajt azért csap,
Erre hajt a Hőbört bohó fija,
Szán kasába kuporodva,
Egész teste szurtos pizskos,
A ruhája ugyan rongyos.
Egy kalán a szánkas,
Paripája patkány,
A kocsis egy kandur,
Sodrófa az ostor.

Mikor beeresztik az ajtón, az egész háznép megijjed
tőle, a mint a versezet tovább mondja:

Megszáll Hőbört most a házba,
Nőtől kenyér a padkára
Sütő-lapát a földre hull,
Más nő hasábfákra borul,
Péppel tele tál kezében
A hig pép Hőbörtnek a szemébe.
„Jaj jaj már ezt hol mossam le?“
„Mosd a szurok tekenőbe.“
Mosdik szurok tekenőbe —
„Rólam a szurt már le jött-e?“
„Nem biz a még egy cseppet se
Mosakodjál másod izben!“
Mosdik, mosdik másodszor is.
„Talán most már lejön még is,“
„No most már egy kicsit lejött“
„Honnan vegyek már most kendőt?“
„Vedd a polyvát, a töreket
S magadat megtörölheted“
Most a polyva dombra mene

S ott magát megtörölgette
 „Megtisztulok talán végre“
 „Nem biz’ ugyan te még most se,
 Eredj most a tolltartóba!“
 Tolltartónál vala egybe
 S ott magát megtörölgette
 „Most talán csak megtisztulok?
 „Most egy kissé megtisztultál;
 Mi különös hír hallik ott?“
 „Nem hallszik semmi sem most,
 Talányokban legyőzőnek,
 Bizony sokat barangoltam,
 Falu-hosszant faggatóztam,
 Uthosszanta kérdezgettem,
 Hogy a nyitját tán meglelem;
 Ehetném is már kicsikét,
 Nem kaphatnék valamicskét?
 „Vaj’gen rudra felakasztva
 Egy vén kandur macska farka,
 Egér kissé összerágta
 Ott az éted;
 Eső viz a kerítésnél
 Ital néked,

Miután ez az utleírás a szükséges változtatásokkal és megtoldásokkal elmondattott előtte, darab időre ki kell neki menni a szobából. Azután darab idő múlva kinyitják az ajtót azzal a kérdéssel „látszik-e már a hymylái utas“ s beeresztik, s kérdezgetik, mit mindent látott ott? mire ő csudadolgokat beszél, mint meg annyi esztelenséget, például, hogy ott fejszével főznek, fát fazékkal vágnak, hogy a lovak a fán ugrálnak; — az evetkék pedig szántanak; — a gabona kenyeret süt; — az asszonyok meg az olba vannak jászolhoz kötve sat.

A büntetéstől csak most ment, s csak most foglalhatja el a helyét a társaságban, s adhat fel ismét maga részéről másoknak talányokat. Ilyesmi csak ritkán fordulhat elő, mert állandó gyakorlat folytán részint jól tudják a megfejtést, — vagy pedig ha nem, csudálatos szörszálhasogatással kitudják vágni magokat, úgy hogy a talányt megfejtetlennek mondani nem lehet.

Hogy a talány-fejtegetés körüli eme büntetésmód va-

Íaha nálunk is divatozhatott, azt onnan következtethetjük, hogy gyermeki társas játékaink a *szégyen szék* elnevezést mai napig fenntartották, továbbá onnan, hogy az ily társasjátékok többnyire mindig talányszerűleg feladott kérdésekből állanak, — s a büntetés azt éri, a ki a találó felelettel adós maradt; — végre onnan, hogy az ily társas játékoknál mintegy alkalmazását látjuk egy eleve sokkal eredetibb és sajátképenibb eljárásnak, mely a dolog természeténél fogva csak is a találós-meséknél alkalmazott büntetés módban találja meg a magyarázatát. Még csak a gyermek versikékről szükséges annyit megjegyeznem, hogy ugy szólván összes népköltészetünkben ezek tartották meg leghivebben régi alakjokat, s azért ezek és finn megfelelőik között valóban meglepő a hasonlóság.

Említenem kell végre az állatmeséket, melyek az összehasonlításra kiválóan alkalmasak; vannak közöttök olyak, melyek nyelvezete annyira egyezik a finn megfelelőkével, — hogy a dolgot másképp megmagyarázni sem lehet, mint csak úgy, hogy ha felvesszük, hogy a két nemzetnek egymást közvetlen érintkezésből is kellett ismerni hajdanta.

